

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Rebeka Reberšek

Volonturizem kot oblika mednarodnega prostovoljnega dela

Diplomsko delo

Ljubljana, 2014

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Rebeka Reberšek

Mentorica: red. prof. dr. Maja Bučar

Volonturizem kot oblika mednarodnega prostovoljnega dela

Diplomsko delo

Ljubljana, 2014

*Nesposobni so sposobni
onesposobiti sposobne.*
Peter Giodani

Volonturizem kot oblika mednarodnega prostovoljnega dela

Novе oblike mednarodnega prostovoljnega dela (MPD), ki se pojavljajo zaradi globalizacije in vse cenejših možnosti potovanj, se odmikajo od aktivizma in razvojnega dela k turizmu. Komercialne agencije, ki iščejo hiter zaslužek, oblikujejo paketne programe za bodoče prostovoljce in jim omogočajo, da si »kupijo« izkušnjo MPD, imenovanega tudi prostovoljski turizem ali volonturizem (VT), ki združuje zabavo na potovanju s pomočjo revnim v državah v razvoju. VT se pogosto oglašuje pod gesli »razvoj skupnosti«, »izboljševanje kakovosti življenja ljudi« itd., hkrati pa prispeva k ustvarjanju javne podobe mednarodnega razvojnega sodelovanja kot dejavnosti, ki jo je zmožen opravljati kdorkoli na počitnicah. Ker se nekateri programi bolj prilagajajo željam prostovoljcev kot potrebam lokalnih skupnosti, postajajo vsebina in učinki VT vse bolj vprašljivi. Pomanjkanje kritične refleksije dobronamernih prostovoljcev in njihova (pre)pogosta kulturna, družbena, ekonomska in politična pristranskost dodatno postavljajo pod vprašaj njihov prispevek k razvojnemu sodelovanju. Izsledki raziskovanja kažejo na potrebo po spremembi pristopov in prioritet tako sektorja VT kot posameznikov prostovoljcev v smeri bolj odgovornega in reflektiranega delovanja.

Ključne besede: mednarodno prostovoljno delo, volonturizem, države v razvoju, razvoj, model napačnih predpostavk.

Voluntourism as a form of international volunteering

New forms of international volunteering (IV) are proliferating due to globalisation and cheaper overseas travel, shifting from activism and development work towards tourism. Commercial companies looking for an easy profit are offering future volunteers the opportunity to »purchase« packaged experiences of IV, called volunteer tourism or voluntourism (VT), that combine the joy of travelling and assistance to the poor in developing countries. VT frequently promotes itself with slogans such as "community development", "improving people's lives" etc. and simultaneously contributes to the new public face of development, where anyone taking a holiday is seen as capable of doing development work. Several programmes match volunteers' desires rather than community needs, leading to ambiguous practices and effects of VT. The lack of volunteers' critical reflection together with their cultural, social, economic and political bias raises a number of questions regarding their contribution to development cooperation. Research outcomes indicate a need for a change in the approaches and priorities of both the VT sector and individual volunteers towards a more responsible and reflective course of action.

Key words: international volunteering, voluntourism, developing countries, development, false-paradigm model.

KAZALO

SEZNAM KRATIC.....	7
1 UVOD.....	8
1.1 Opredelitev osnovnih pojmov.....	12
1.1.1 Nerazvitost in razvoj.....	12
1.1.2 Mednarodno razvojno sodelovanje.....	17
1.1.3 »Tretji sektor«, »tretji svet«.....	19
1.2 Teoretični okvir.....	21
1.2.1 Model napačnih predpostavk.....	21
1.2.2 Neoliberalizem.....	23
1.2.3 Postkolonializem.....	24
2 ZGODOVINSKI PREGLED.....	25
2.1 Peace Corps.....	27
2.2 Priljubljenost mednarodnega prostovoljnega dela.....	28
2.3 Tri generacije prostovoljskih organizacij.....	30
2.4 Razvojni diskurz in prostovoljske prakse skozi čas.....	33
3 KONCEPT MEDNARODNEGA PROSTOVOLJNEGA DELA.....	35
3.1 Definicije mednarodnega prostovoljnega dela.....	35
3.1.1 MPD za promocijo mednarodnega razumevanja.....	38
3.1.2 MPD za razvojno in humanitarno pomoč.....	39
3.1.3 Volonturizem.....	41
4 VOLONTURIZEM DANES.....	44
4.1 Profili prostovoljcev.....	46
4.1.1 Globalni državljani.....	48
4.1.2 Prostovoljec kot junak.....	49
4.1.3 Emancipirana in neodvisna ženska.....	52
4.1.4 (Ne)turist.....	53
4.2 Območja delovanja volonturistov.....	55
5 PASTI VOLONTURIZMA.....	57
5.1 Motivi za udejstvovanje v tujini in možni negativni učinki.....	57
5.1.1 Altruizem in/ali sebičnost.....	58
5.1.2 Opravljati delo/dolžnosti in/ali zabavati se.....	59
5.1.3 Medkulturno učenje in/ali pridobivanje kulturnega kapitala.....	60

5.2	Področja dela z možnimi negativnimi učinki.....	64
5.2.1	Delo z otroki.....	64
5.2.2	Izobraževanje.....	67
5.2.3	Gradbeništvo.....	69
5.3	Želja po dobičku: pereč problem volunturizma.....	71
5.4	Možne rešitve negativnih učinkov.....	73
6	ZAKLJUČEK.....	78
7	LITERATURA.....	82

SEZNAM KRATIC

BDP	Bruto domači proizvod
BNP	Bruto nacionalni proizvod
CSR	Corporate social responsibility (korporativna družbena odgovornost)
DAC	Development Assistance Committee (Odbor za razvojno sodelovanje)
DVR	Države v razvoju
EVS	European Voluntary Service (Evropska prostovoljna služba)
IVS	International Voluntary Service
MPD	Mednarodno prostovoljno delo
MRS	Mednarodno razvojno sodelovanje
NVO	Nevladne organizacije
ODA	Official development assistance (uradna razvojna pomoč)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj)
OZN	Organizacija združenih narodov
PD	Prostovoljno delo
SCI	Service Civil International
UNDP	United Nations Development Programme (Razvojni program Združenih narodov)
UNV	United Nations Volunteers (Prostovoljci Združenih narodov)
VB	Velika Britanija
VT	Volonturizem (tudi kot pridevnik – volunturistični)
VSO	Voluntary Service Overseas
ZDA	Združene države Amerike

1 UVOD

V želji, da bi pomagala ljudem v državah v razvoju (DVR), sem že leta 2005 pričela raziskovati možnosti za vključitev v mednarodno prostovoljno delo (MPD). Prve informacije s svetovnega spleta so bile presenetljive. Po eni strani se je izkazalo, da moraš biti za to visoko izobražen posameznik z dolgoletnimi izkušnjami na delovnem področju, na katerem želiš delovati (npr. United Nations Volunteers – UNV). Po drugi strani je bila na voljo cela paleta zadetkov, možnosti in organizacij, ki so potencialne bodoče mednarodne prostovoljce nagovarjale, naj se njihovega programa udeležijo v zameno za plačilo. Nekje vmes pa so bile vladne agencije, kot je npr. ameriški Peace Corps, ali neodvisne organizacije, kot je britanska Voluntary Service Overseas (VSO), ki ponujajo programe zgolj svojim državljanom oz. tujcem, ki že lep čas bivajo v dotični državi. Ker nisem sodila ne v prvo ne v zadnjo kategorijo, sem se osredotočila na vmesno, in sicer na vse organizacije ne glede na njihov sedež; slovenske me takrat niso zanimale. So me pa toliko bolj prevzela vprašanja kot npr.: kaj pravzaprav je MPD, glede na ugotovitev, da nekateri prostovoljci prejemajo »plačilo« oz. nadomestila (UNV), medtem ko drugi vse stroške svoje udeležbe in prostovoljnega dela nosijo sami ali pa projektu namenijo celo dodatno donacijo. Kdo so prostovoljci? Kakšne storitve nudijo, kakšno znanje prenašajo in na kakšen način? Ko sem vsa ta vprašanja postavila v osebno perspektivo, sem podvomila, da zmorem kakorkoli prispevati k izboljšanju življenjskih razmer prebivalcev DVR, saj se je zdelo, da sem za kaj takega vse premalo poučena tako o lokalnih kot o globalnih razmerah in morda zaradi svojega porekla, zaradi svojega kulturnega in družbenega ozadja celo preveč pristranska. Plod tega razmišljanja je pričujoče diplomsko delo. Mednarodna prostovoljka medtem nisem postala.

Mednarodni prostovoljci so bili in so še zmeraj del mednarodnega razvojnega sodelovanja. S hladno vojno se je razvil nov tip MPD, utelešen v ameriški organizaciji Peace Corps, katere osnovna filozofija je bila »razviti« »nerazvite« oz. takrat t. i. tretji svet,¹ kar je sovpadalo s tedanjo politiko, mednarodno razvojno pomočjo in linearnim

¹ Podrobneje glej str. 19. Tukaj omenimo le, da besedna zveza »tretji svet«, ki je bila nekoč v uporabi, danes velja za žaljivko. V pričujočem diplomskem delu bo kljub temu nekajkrat uporabljena, in sicer na

dojemanjem razvoja držav. Peace Corps je bila uspešnica, ki je dosegla visoko javno podporo, ki jo uživa še danes. Število NVO, ki se ukvarjajo s pomočjo in razvojem DVR in katerih delo pogosto temelji na prostovoljcih, je od takrat naraščalo in narašča še danes. Pomembne mednarodne organizacije pa idejo prostovoljstva povezujejo s konceptom razvoja. Tako je Organizacija združenih narodov (OZN) leto 2001 razglasila za leto prostovoljstva in koncept prostovoljstva izjemno tesno povezala z mednarodnim razvojnim sodelovanjem, pri čemer je prostovoljce uvrstila med ključne akterje pri doseganju razvojnih ciljev novega tisočletja.² Evropska komisija je deset let kasneje leto 2011 okronala za evropsko leto prostovoljstva.

UNV (2011, 26–37) poroča o treh glavnih trendih prostovoljstva, ki so posledica globalizacije. Te nove oblike prostovoljstva nosijo v sebi pomemben potencial – kot pravi poročilo UNV, lahko bistveno prispevajo k človekovemu razvoju (prav tam). Korporativno prostovoljstvo oz. prostovoljski programi podjetij so odraz naraščajoče korporativne družbene odgovornosti (*corporate social responsibility* – CSR)³ in »obsegajo prostovoljsko neplačano delo zaposlenih za dobrobit širše skupnosti, ki ga z različnimi iniciativami podpira delodajalec oz. podjetje« (Slovenska filantropija 2013). Sprva se je korporativno prostovoljstvo udeleževalo predvsem na lokalni in nacionalni ravni, danes pa čedalje več podjetij svoje zaposlene vključuje v mednarodno prostovoljno delo, s čimer naj bi zaposleni pridobili nove delovne izkušnje in znanja ter kulturni kapital, ki naj bi podjetju pomagali k večji uspešnosti in kreativnosti. Drugi trend so informacijske in komunikacijske tehnologije, ki odpirajo nove možnosti za prostovoljsko udejstvovanje, npr. spletno prostovoljstvo (*online volunteering*) (UNV 2011, 26–29). Za primer vzemimo UNV, ki je leta 2000 vzpostavil bazo podatkov spletnih prostovoljcev za globalni razvoj in danes velja za največjo med podobnimi bazami podatkov (Leigh 2005, 30). Tretji trend vključuje migracije in potovanja, ki spreminjajo način, kako se izvaja prostovoljstvo: v sklopu mednarodnega prostovoljstva se pojavlja čedalje več različnih oblik izvajanja te dejavnosti (UNV 2011, 29–30).

mestih, kjer želimo poudariti kvalitativno razlikovanje med svetovi oz. kadar gre za izražanje nadrejenosti neke skupine drugi, ki naj bi bila že po naravnih danostih podrejena (v tem primeru je to »tretji svet«).

² Razvojni cilji novega tisočletja so: (1) odpraviti revščino in lakoto; (2) doseči univerzalno osnovnošolsko izobrazbo; (3) promovirati enakopravnost spolov in dati več možnosti ženskam; (4) zmanjšati smrtnost otrok; (5) izboljšati zdravje mater; (6) boriti se proti virusu HIV/aidsu, malariji in drugim boleznim; (7) zagotoviti okoljsko trajnost; (8) razviti svetovno razvojno partnerstvo (Sloga Platforma 2012).

³ CSR pomeni odgovorno podjetniško delovanje pri poslovanju, saj imajo zasebna podjetja moralne, etične in filantropske odgovornosti (prav tam).

Tradicionalno so prostovoljci s Severa odhajali v DVR, v zadnjem času pa se je pojavilo tudi nekaj programov Jug–Jug in Jug–Sever (UNV 2011, 29). Čedalje bolj se krepi trend kratkoročnega mednarodnega prostovoljstva, ki je prikrojeno in prilagojeno posameznemu prostovoljcu (UNV 2011, 30). Nove oblike kratkoročnega mednarodnega prostovoljstva združujejo željo prostovoljcev po potovanju z željo pomagati drugim. Ta trend omogočajo globalizacija, čedalje cenejše možnosti potovanja po vsem svetu, povečan obseg migracij, globalizacija medijev, multikulturne identitete in prilagodljivejši delovni in izobraževalni pogoji. Takšno mednarodno prostovoljno delo se kot možnost za globalno izobraževanje in razvijanje veščin čedalje pogosteje oglašuje na univerzah in v korporacijah (prav tam). Prav ta trend je predmet proučevanja pričujoče diplomske naloge in bo podrobneje razdelan v njenem jedru.

Ker nova pojavna oblika MPD združuje prvine turizma in prostovoljstva, se je pojavil nov termin, volunturizem (VT), ki je skovanka iz besed volonterstvo (prostovoljstvo) in turizem. Tovrstni mednarodni prostovoljski programi skušajo združiti prijetno s koristnim, razvijanje DVR s turistovo sprostivitvijo. Primarni namen naloge je torej osvetliti značilnosti, prakse in omejitve VT. Ker je MPD pogosto vezano na razvojno delo v DVR, bo v nalogi poudarjeno proučevanje mednarodnega razvojnega sodelovanja in povezav z volunturizmom. Mednarodno razvojno sodelovanje dopolnjuje tehnična pomoč, v sklopu katere delujejo tudi mednarodni prostovoljci. Razvoj je proces, ki ga skušamo razložiti s pomočjo različnih teorij – kako in zakaj pride ali ne pride do razvoja. V nizu teh teorij se skrivajo tudi manj znane teorije mednarodne odvisnosti, ki se nadalje delijo na tri različne modele. Proučevanje volunturističnih prostovoljskih praks bo v pričujoči diplomski nalogi potekalo skozi prizmo ene izmed teh teorij, modela napačnih predpostavk, s katerim bomo skušali razumeti in osvetliti delovanje prostovoljcev in ugotoviti, ali je povezano z neokolonialnimi strukturami moči. Model napačnih predpostavk pravi, da so mednarodni svetovalci iz razvitih držav pogosto nepoučeni in pristranski, kar utegne voditi v neučinkovito reševanje razvojnih težav v DVR. Hipoteza naloge se zato glasi: volunturizem kot pristop k mednarodnemu razvojnemu sodelovanju v praksi ohranja/potrjuje model napačnih predpostavk, zato je njegov prispevek razvoju vprašljiv.

V prvem poglavju bomo opredelili osnovne pojme, s katerimi operira naloga: nerazvitost in razvoj, mednarodno razvojno sodelovanje in »tretji sektor«, »tretji svet«.

Nadaljevali bomo z določitvijo teoretičnega okvira, razdeljenega na tri podpoglavja: model napačnih predpostavk, neoliberalizem in postkolonializem. V drugem poglavju bomo predstavili zgodovinski kontekst in okoliščine, iz katerih se je razvil volunturizem. Osredotočili se bomo na eno najznamenitejših agencij za MPD, na priljubljenost MPD in zgodovinsko prekrivanje koncepta razvoja in MPD. Tretje poglavje bomo pričeli z definicijo prostovoljstva, ki jo bomo nadgradili z definicijo MPD in razdelitvijo MPD na podtipe. Na tem mestu bomo tudi opredelili osnovne značilnosti VT, podrobneje pa jih bomo razdelali v nadaljevanju naloge. V četrtem poglavju se bomo posvetili pojavu volunturizma danes in v njegovem okviru opredelili profile prostovoljcev in območja delovanja VT. V zadnjem poglavju se bomo posvetili pastem VT in pregledu možnih negativnih učinkov. Tu bomo na primeru dveh slovenskih ponudnikov volunturizma v Afriki opredelili nekaj dejavnosti in praks, ki sta jih omenjena ponudnika vpeljala v Tanzaniji in Ugandi. Vir dodatnih informacij bodo predstavljali prostovoljci, ki so se udeležili programa VT s tema ponudnikoma, vendar jih zaradi varovanja osebnih podatkov ne bomo imenovali. Poglavje bomo zaključili s predlogi za premostitev anomalij, ki se pojavljajo v sektorju VT. Na podlagi ugotovljenega bo sledil zaključek s kritiko in opredelitvijo bodočih izzivov pri doseganju razvojnih ciljev.

Uporabljene bodo naslednje metode raziskovanja: analiza in interpretacija sekundarnih virov, primerjalno raziskovanje, zgodovinska analiza, študije primerov, analiza medijskih prispevkov, analiza spletnih strani in reklamnega materiala ponudnikov volunturizma, udeležba na potopisnem predavanju na temo MPD prostovoljke, ki je potovala s turistično agencijo Shadows of Africa, osebni pogovori s predstavniki različnih organizacij (npr. UNV, Humanitas, Voluntariat), polstrukturirani intervjuji s prostovoljci, ustanoviteljem organizacije Edirisa in predstavnikom Zavoda Global.

1.1 Opredelitev osnovnih pojmov

*Lakota na svetu ne obstaja zato, ker ne moremo nahraniti lačnih,
ampak zato, ker ne moremo nasititi bogatih.*

Neznani avtor

V tem poglavju bomo najprej pregledali pojme, ki so za nalogo ključnega pomena. Za začetek se bomo ukvarjali s problematiko konceptov nerazvitosti in razvoja, sledila bo opredelitev mednarodnega razvojnega sodelovanja, v podpoglavju »'Tretji sektor', 'tretji svet'« pa bomo predstavili vprašljivo rabo terminologije, ki je tesno povezana s tematiko pričujoče naloge. Poglavje bomo nadaljevali z opredelitvijo teoretičnega okvirja, ki ga razdelimo na tri dele. Vsi trije teoretični koncepti skupaj omogočajo specifičen zorni kot, iz katerega bomo obravnavali področje VT. V sklopu modela napačnih predpostavk, ki sodi med teorije mednarodne odvisnosti, se bo razblinila meglica okoli že v uvodu oblikovane hipoteze, ki predstavlja težišče naloge.

1.1.1 Nerazvitost in razvoj

»Vzemi krožnik in ga trešči na tla.«

»Sem.«

»Se je razbil?«

»Ja.«

»Zdaj se mu opraviči.«

»Oprosti.«

»Je spet cel?«

»Ne.«

»Zdaj razumeš?«

Neznani avtor

Besedno zvezo »nerazvito območje« je bilo moč prvič slišati iz ust ameriškega predsednika Trumana, ko je v svojem inavguracijskem govoru 20. januarja 1949 tako označil večji del sveta, in sicer tisti del, ki ni živel ameriško, industrijsko, potrošniško (Sachs v Latouche 2009, 13). V trenutku, ko je Truman določil, da je preostanek sveta »nerazvito območje«, je nastal skupni koncept, »ki neskončno raznoličnost načinov življenja na južni polobli povezuje v eno samo kategorijo: nerazviti« (prav tam). S tem je bila določena tudi smer gibanja vseh ljudstev sveta, ki bi si morala »prizadevati za isti cilj: razvoj« (prav tam). Takrat odmevne ekonomske teorije so zagotavljale, da povečani produktivnosti neizbežno sledi razvoj oz. razcvet na vseh področjih življenja.

Gospodarska rast naj bi bila ključ do vsesplošne blaginje.

V preteklih desetletjih je doživela lastni razvoj tudi definicija razvoja. Sprva je bila ozka, strogo ekonomska, kasneje pa so ji dodajali čedalje več pridevnikov, s čimer so jo razširili. Želeli so ji nadeti človeški obraz oz. jo počlovečiti. Če je v petdesetih letih prejšnjega stoletja razvoj pomenil kvantiteto (proizvedenih dobrin), naj bi danes pomenil tudi kvaliteto (življenja). Zatorej je treba ločiti med gospodarskim razvojem in človekovim razvojem. Še pred nekaj desetletji je veljalo, da je človekov razvoj samoumevna posledica gospodarskega razvoja, kar so imenovali tudi *trickle down* efekt. Po tej teoriji naj bi kapljice bogastva prikapljale od najbogatejših k najrevnejšim. Zato je bilo tradicionalno ekonomsko razmišljanje, ki je prevladovalo v petdesetih in zgodnjih šestdesetih letih prejšnjega stoletja, osredotočeno zgolj na gospodarsko rast, ki je bila sinonim za razvoj (Todaro 1977, 87). Proces razvoja so dojemali kot niz zaporednih faz, skozi katere morajo vse države (prav tam). Naj(zlo)glasnejši zagovornik te doktrine je bil W. W. Rostow. Merjenje »razvitosti« je potekalo s pomočjo kazalcev, kot so bruto nacionalni proizvod (BNP), bruto domači proizvod (BDP), stopnja rasti dohodka ali BNP na prebivalca (*per capita*) (Todaro in Smith 2009, 14). V največji meri so torej obravnavali številke in statistike, ki naj bi bile odslikava stanja neke države in njenih prebivalcev. Ali kot je povedal Escobar (v Ehrichs 2000, 7): ljudi in kulture so obravnavali kot »abstraktne koncepte, statistične podatke, ki jih lahko pomikamo gor in dol po diagramih 'napredka'«. Podobno se je uveljavil nazor, da razvoj pomeni hitro industrializacijo in zmanjševanje deleža kmetijstva v strukturah pridelovanja in številu zaposlenih (Todaro in Smith 2009, 14).

Izkušnje petdesetih in šestdesetih let, ko so številne DVR zadane cilje gospodarske rasti sicer dosegle, življenjski standard množic pa je ostal enak, kot je bil pred gospodarsko rastjo, so pokazale, da je z ozko definicijo razvoja nekaj narobe (Todaro in Smith 2009, 15). Zato so ekonomisti v sedemdesetih letih pojem razvoja na novo definirali in vanj vključili vidike zmanjšanja oz. odprave revščine, neenakosti in brezposelnosti (prav tam). V šestdesetih in sedemdesetih letih dosežene stopnje rasti BNP na prebivalca v DVR niso do najnižjih slojev v družbi niti »prikapljale«, kaj šele »pricurjale«, kar pomeni, da se (kljub doseženi gospodarski rasti!) za spodnjih 40 % prebivalstva zaposlenost, enakost in realni dohodki niso izboljšali oz. so se razmere celo poslabšale (prav tam). Dodatno poslabšanje je sledilo v osemdesetih in devetdesetih letih

prejšnjega stoletja, ko so stopnje rasti v DVR postale negativne, zunanji dolg držav pa je naraščal (prav tam).

Na splošno so v okviru razvojne ekonomike sprejete tri temeljne komponente oz. vrednote razvoja, ki naj bi bile univerzalne ne glede na družbo, kulturo in čas (Todaro in Smith 2009, 20–22):

- Preskrbljenost s sredstvi za življenje: sposobnost zadovoljiti osnovne potrebe (hrana, bivališče, zdravje in zaščita).
- Samospoštovanje: biti oseba (občutek lastne vrednosti).
- Svoboda pred suženjstvom: možnost izbire.

Danes se na razvoj gleda kot na »multidimenzionalni proces, ki vključuje bistvene spremembe v družbenih strukturah, odnosu ljudi in nacionalnih institucijah, kot tudi pospešeno gospodarsko rast, zmanjšanje neenakosti in odpravo revščine« (Todaro in Smith 2009, 16).

Definicija človekovega razvoja po United Nations Development Programme (UNDP) se glasi (UNDP 2001, 9):

Človekov razvoj je veliko več kot le dvig ali upad nacionalnega dohodka. Gre za ustvarjanje okolja, v katerem lahko ljudje razvijejo svoj polni potencial in živijo produktivno, ustvarjalno življenje v skladu s svojimi potrebami in interesi. Ljudje so resnično bogastvo narodov. Razvoj je torej širjenje možnosti (izbire), ki jih imajo ljudje, da lahko živijo življenje, ki ga cenijo. In zato gre za veliko več kot le za gospodarsko rast, ki je le način – četudi zelo pomemben – za povečevanje možnosti izbire ljudi.

Predpostavka, »da je povečanje BDP nekaj *dobrega* in pogoj za vsakršno drugo izboljšanje«, je ostala del definicije človekovega razvoja (Latouche 2009, 36). To je pokazatelj, da je definicija človekovega razvoja ujeta v kulturni imperializem in v etnocentrizem (prav tam). Najnovejše ugotovitve kažejo celo na neobstoječo korelacijo med gospodarsko rastjo in izboljšanjem na področju zdravstva in izobraževanja (UNDP 2010, 45). To ne pomeni, da rast ni pomembna, temveč da je napredek na področju zdravstva in izobraževanja dosegljiv/možen, tudi kadar rasti ni (UNDP 2010, 101).

Lahko bi torej rekli, da je človekov razvoj možen tudi brez gospodarske rasti, kar je v obdobju očitne krize modela rasti vsekakor pozitivno sporočilo.

Pomanjkanje izbire in možnosti povzroča revščino, v kateri ljudje nimajo možnosti, da bi sodelovali (zasedli svoje mesto) v družbi (Thomas 2000, 34). V tem smislu razvoj ne pomeni zgolj boja proti revščini, temveč povrnitev ali izboljšanje osnovnih človekovih zmožnosti in svoboščin (prav tam). V tem kontekstu sta ključna pojma sodelovanje in opolnomočenje (*empowerment*), ki ju zagovarjajo zlasti NVO, ki se zavzemajo za participativni razvoj na lokalni ravni (prav tam). Opolnomočenje pomeni zaželen proces, v katerem posamezniki, vključno z »najrevnejšimi med revnimi«, prevzamejo neposredni nadzor nad svojim življenjem, in ko jim je to omogočeno oz. imajo moč to storiti, bodo lahko revni (z nekaj sreče) postali agenti lastnega razvoja (Thomas 2000, 35). Page in Czuba (1999) opredelita opolnomočenje kot:

večdimenzionalni družbeni proces, ki ljudem pomaga pridobiti nadzor nad svojim življenjem. To je proces, ki veča posameznikovo moč (to je sposobnost izvrševanja – implementacije), da jo v svojem življenju, v svojih skupnostih in v svoji družbi, uporabi za delovanje na področjih, za katera meni, da so pomembna.

Opolnomočenje torej pomeni, da nastopijo družbeni pogoji, v katerih si lahko ljudje pomagajo sami.

»Razvoj temelji na zanašanju nase (*self-reliance*)« in ga vodijo tisti, ki jim je »namenjen (*self-directed*); brez teh dveh značilnosti ne more biti resničnega razvoja /.../« (Nafziger v Borak in Suša 2006, 26).

Danes lahko izpostavimo dva pomembna trenda v okviru človekovega razvoja (UNDP 2010, 101):

- Mednarodna neenakost, tako kot neenakost med skupinami ljudi in posamezniki, ostaja ogromna v vseh dimenzijah blaginje (*well-being*) in dohodkovne neenakosti se večajo.
- Na voljo je vedno več dokazov, da sta trenutna svetovna proizvodnja in potrošnja okoljsko netrajnostni.

Večino človeškega trpljenja bi torej lahko zajeli z dvema konceptoma: z neenakostjo in okoljsko obremenjenostjo oz. netrajnostjo. Zadovoljevanje želja bogatih na račun potreb revnih povzroča neenakost. Številne teorije o trajnosti še danes temeljijo na stališču, da sta pravičnost (porazdelitve, o. p.) in beda revnih med seboj ločeni in nepovezani (UNDP 2011, 19), in to kljub temu, da sta Sudhir Anand in Nobelov nagrajenec Amartya Sen trajnost in pravičnost (*equity*) že pred več kot desetletjem združila v preprostem stavku: »Bilo bi grobo kršenje univerzalnih načel, če bi bili obsedeni z medgeneracijsko pravičnostjo (*intergenerational equity*), ne da bi se istočasno lotili/doumeli (*seizing*) problema znotrajgeneracijske pravičnosti (*intragenerational equity*)« (UNDP 2011, 1). Torej ne gre samo za to, da bodo prihodnjim generacijam na voljo vsi viri za kakovostno življenje, temveč bi morali biti ti viri enakomerno porazdeljeni med vsemi pripadniki človeškega rodu, ki trenutno sobiva na planetu Zemlja.

Opravka imamo torej z dvema različnima interpretacijama razvoja. Prva je konvencionalna razvojna teorija, v središču katere sta gospodarska rast in učinek *trickle down*, ki ljudem pogosto ne prinašata napredka. Druga pa je alternativna razvojna teorija, ki investicije v infrastrukturo, centralizirano načrtovanje in tehnološki napredek razume kot nezadostne za izpolnjevanje osnovnih človeških potreb. To velja še posebej zato, ker se kakovost življenja ne povezuje nujno z materialnimi dobrinami in njenimi izboljšavami. V središču pozornosti je kakovost življenja, s katero se meri napredek. Pri tem je treba upoštevati tudi zapuščino industrijske rasti v obliki negativnega vpliva na okolje. Druga razlaga je tista, na katero se opira pričujoče delo in ki bo veljala kot ideal, h kateremu naj bi stremelo razvojno delo.

1.1.2 Mednarodno razvojno sodelovanje

*Sklepaj prijateljstva le takrat,
ko jih ne potrebuješ.
Ameriški pregovor*

Tradicionalno se je govorilo o mednarodni razvojni pomoči, danes pa o razvojnem sodelovanju, kar naj bi nakazovalo na nevsiljivo pomoč od zunaj in soodločanje lokalnih skupnosti glede razvoja. Mednarodno razvojno sodelovanje (MRS) ali uradna razvojna pomoč (*official development assistance*, ODA) je pomoč »iz uradnih virov financiranja, ki je namenjena krepitvi razvojnega potenciala države prejemnice pomoči« (Bučar 2011, 734). Namen mednarodnega razvojnega sodelovanja je transfer financ, znanja, storitev in dobrin iz razvitih držav v DVR z namenom spodbujanja gospodarskega razvoja in blaginje v DVR.

Mednarodno razvojno sodelovanje sestoji iz državne/javne (uradne) bilateralne in multilateralne razvojne pomoči in zasebne (neuradne) pomoči, ki jo zagotavljajo nevladne organizacije (Todaro in Smith 2009, 728). V uradnih statistikah je običajno zajeta le državna/javna pomoč (prav tam).

Odbor za razvojno sodelovanje (*Development Assistance Committee – DAC*) Organizacije za ekonomsko sodelovanje in razvoj (*Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD*) (OECD 1972) definira uradno razvojno pomoč kot tiste mednarodne tokove v države ali območja na seznamu OECD DAC in tiste prispevke mednarodnim razvojnim organizacijam, ki:

- jih nudijo uradne agencije, vključno z državnimi in lokalnimi oblastmi ali njihovimi izvršnimi agencijami; in
- vsako transakcijo, ki:
 - a) je primarno namenjena zagotavljanju gospodarskega razvoja in blaginje v DVR; in
 - b) je dana po koncesijskih pogojih, kar pomeni, da vsebuje stopnjo finančne pomoči, ki ni manjša od 25 %.

Težava te definicije je, da bi vanjo lahko šteli tudi vojaško pomoč, saj je nekomercialna in koncesijska, vendar so takšne donacije in posojila izključeni iz merjenja finančnih tokov ODA (Todaro in Smith 2009, 728). Prav tako so iz statistik ODA izključeni

izdatki za mirovne operacije (*peacekeeping*), jedrsko energijo, ki ni namenjena civilnim potrebam, in kulturne programe, ki oglašujejo podobo države donatorice (OECD 1972).

Poleg finančnih tokov uradno razvojno pomoč dopolnjuje še tehnična pomoč, to je transfer visoko usposobljenih delavcev, ki omogočajo kar najučinkovitejšo porabo finančne pomoči in posledično gospodarsko rast (Todaro in Smith 2009, 734). To pomeni prenos znanja in izkušenj v države prejemnice v obliki izobraževanja, usposabljanja in raziskav, za kar so zadolženi svetovalci, strokovnjaki, tehniki, učitelji in prostovoljci (OECD 2011). »Ti pomembno podpirajo proces reform v državah v razvoju, saj uradna razvojna pomoč dokazano deluje le v razmerah dobrih politik (»good policy environment«), zato je v odsotnosti kvalificiranega domačega kadra mednarodni finančni transfer smiselno dopolniti s tehnično pomočjo« (Mavko 2006, 6).

V zadnjih letih številne organizacije svoje delo raje opisujejo s termini grajenje/krepitev zmožnosti/zmogljivosti (*capacity building*) ali razvijanje/razvoj zmožnosti (*capacity development*) kot s tradicionalno uporabljano besedno zvezo tehnična pomoč (UNV 2002, 12). Koncept razvoja zmožnosti je širši od pojma tehnične pomoči, saj vključuje tudi izboljševanje lokalnih zmožnosti s pomočjo zunanjih vnosov (*input*) (prav tam). Splošno razumevanje tehnične pomoči se v nasprotju s tem nanaša na mašenje vrzeli (*filling gaps*), ki jih s svojim tehničnim znanjem in opravljanjem določenih nalog zapolnijo strokovni delavci (prav tam). Razvoj zmožnosti torej pomeni dobavljanje tehnične pomoči s sočasnim spodbujanjem lokalnega lastništva (Devereux 2008, 357). Ključni elementi učinkovitega razvoja zmožnosti so poleg lokalnega lastništva še dolgotrajnost oz. trajnost (*durability/sustainability*) in visoka raven vplivanja (*impact*) (UNV 2002, 12). Razvoj zmožnosti omogoča učenje iz lokalnih izkušenj in njegovo nadgradnjo s pomočjo zunanjega znanja in podpore, ki pripomoreta k boljšemu recipročnemu razvoju in izmenjavi (Devereux 2008, 357). Tehnične rešitve naj bi dopolnjevalo upoštevanje vrednot, kar naj bi bil recept za trajnost (Devereux 2008, 367). V okviru takšne definicije je koncept grajenja zmožnosti mešanica opolnomočenja in sodelovanja, hkrati pa še zmeraj ohranja vidik intervencionizma, saj od zunaj prinaša neko znanje. Kadar lahko v sklopu razvoja apliciramo vprašanje »Kaj lahko 'mi' storimo za 'njih'?« (Banuri v Thomas 2000, 41), imamo opravka z intervereniranjem od zunaj. To pa onemogoča, da bi ljudje postali agenti lastnega razvoja (prav tam). Slednje kaže na možnost delitve na superiorne (»intervencioniste«) in inferiorne (»intervenirane«), kar

utegne imeti negativen vpliv na opolnomočenje in razvoj nasploh. Razprave o rangiranju segajo še na druga področja. Po domnevni superiornosti so razdeljena tudi področja delovanja družbe, čemur se posvečamo v poglavju, ki sledi.

1.1.3 »Tretji sektor«, »tretji svet«

*Psi lajajo samo na tiste,
ki jih ne poznajo.*
Heraklit

Tretji sektor je, tako kot tretji svet, sporen izraz, saj nakazuje na to, da sta pred njim še dva sektorja/svetova, ki prednjačita, sta bolj pomembna in večvredna. »Tretji svet« je zastarel izraz, ki se ga zaradi negativnega prizvoka ne uporablja več, nekoč pa je označeval tisti del sveta, ki mu danes pravimo države v razvoju, manj razvite države, države globalnega Juga (kot nasprotja razvitega Severa). A tudi današnja terminologija ni povsem očiščena negativnih prizvokov in je v njej moč zaznati podton rangiranja in vrednotenja.

V pričujoči diplomski nalogi nimamo opravka zgolj s »tretjim svetom«, temveč mednarodno prostovoljno delo sodi v t. i. tretji sektor, medtem ko sta prva dva sektorja država in gospodarstvo oz. javni in zasebni sektor (Mikuš Kos 2001, 115; Salamon in Anheiner 1992, 126). Slednja tradicionalno veljata za močnejša, pomembnejša, superiorna. Naziv »tretji sektor« prihaja iz Amerike, vendar se je že uveljavil tudi v evropskih državah. Izraz pokriva področje, ki ga označujemo kot nevladno in neprofitno (Mikuš Kos 2001, 115). Nerfin (v Kortzen 1990, 96) družbene vloge in usmeritve nekoliko bolj plastično razdeli na princa, ki predstavlja vladno moč, trgovca, ki predstavlja ekonomsko moč, in državljana, ki uteleša ljudsko moč. Za delovanje družbe so potrebni vsi trije. Princ ohranja javni red. Trgovec uresničuje potrebe po dobrinah in uslugah. Odgovoren državljan skupaj z drugimi državljanji prinaša avtonomen vpliv ljudske moči in zahteva odgovornost princa in trgovca ter udejanja pravice in dolžnosti državljanstva (prav tam).

Zaradi raznolikosti organizacij, ki se jih uvršča ali bolje rečeno »zmeče« v tretji sektor, težav pri poskusu njegove opredelitve ne manjka, kar se odraža v številnosti nazivov, ki se zanj uporabljajo: »neprofitni sektor«, »dobrodelni sektor«, »neodvisni sektor«,

»prostovoljski sektor«, »davka oproščeni sektor«, »nevladne organizacije«, »društveni sektor«, »ekonomija solidarnosti« in drugi (Salamon in Anheiner 1992, 128–129). Vsak izmed teh terminov poudarja en vidik realnosti teh organizacij na račun drugih vidikov (prav tam).

Tako npr. za »neprofitni sektor« ne velja nujno, da ne ustvarja profita oz. dobička, temveč le, da to ni njegov primarni namen; »neodvisni sektor« poudarja svojo vlogo zunaj domene oblasti in zasebnih podjetij, vendar so te organizacije močno finančno odvisne prav od oblasti in zasebnih podjetij (prav tam). Termin »prostovoljski sektor« poudarja pomen prostovoljcev za upravljanje in delovanje tega sektorja, vendar pa to še ne pomeni, da precejšnjega dela aktivnosti v tem sektorju ne izvršujejo plačani zaposleni (Salamon in Anheiner 1992, 129). Splošno sprejeti izraz za organizacije v civilnem sektorju (*citizen sector*) (kar je še en izraz za tretji sektor) je »nevladne organizacije« (NVO) v razvojnem kontekstu (Todaro in Smith 2009, 560). Včasih pa se govori tudi o civilni družbi (*civil society*) ali o civilnih organizacijah (*citizen organizations*). V pričujoči diplomski nalogi bo večinoma govora o NVO, občasno, v določenem kontekstu in kjer bo to smiselno, pa bo ta termin zamenjal tudi kateri izmed preostalih izrazov.

Opraviti imamo torej z dvojno marginalizirano tematiko. Obravnavana tema sodi v »tretji sektor«⁴ in se ukvarja s »tretjim svetom« oz. DVR (odprava revščine s pomočjo mednarodnih prostovoljcev). Gre za t. i. nizko politiko, ki velja v primerjavi z visoko politiko (npr. varnost) za manjvredno in je zato občasno tarča posmeha ali prezira.

⁴ V zadnjih letih se volonturistična dejavnost širi na običajna podjetja, potovalne agencije, ki ne sodijo v tretji sektor, temveč v zasebni sektor. Takšne organizacije ustvarjajo videz, da sodijo v civilni sektor.

1.2 Teoretični okvir

Cilj izbrane teme je torej ugotoviti, ali VT kot pristop k mednarodnemu razvojnemu sodelovanju v praksi ohranja/potrjuje model napačnih predpostavk in je zato njegov prispevek k razvoju vprašljiv. Pri raziskovanju tega moramo najprej definirati model napačnih predpostavk, razdelan v nadaljevanju. Ker večina volunturistov prihaja s Severa in se udeležuje programov VT na globalnem Jugu, bomo skušali opredeliti vezno snov Severa oz. skupni imenovalac severnih volunturistov. Če se ne bomo mogli izogniti poimenovanju neskončne raznolikosti držav, ljudstev in kultur globalnega Juga z eno besedo, »nerazviti« oz. »DVR«, bomo kot protiutež poiskali koncept, skupen vsem državam Severa: neoliberalizem. Pri deljenju sveta na razvite in nerazvite, na napredne in zaostale, na Sever in Jug, bomo slednje na koncu poglavja premislili še skozi perspektivo postkolonialnih študij, ki so specializirane za tovrstne delitve.

1.2.1 Model napačnih predpostavk

*Roka tistega, ki daje,
je vedno nad roko tistega, ki prejema.*
Neznani avtor

V sedemdesetih letih 20. st. so postajale vse bolj pomembne teorije mednarodne odvisnosti (Todaro in Smith 2009, 122). To so prve teorije, ki jih lahko pripišemo avtorjem iz DVR. Bistvo teh teorij je stališče, da so DVR podvržene domačim in mednarodnim institucionalnim, političnim in ekonomskim togostim in omejitvam ter da so ujete v odnose odvisnosti in nadvlade bogatih držav. Danes te ideje odzvanjajo v antiglobalizacijskih teorijah in gibanjih. V sklopu teorij mednarodne odvisnosti poznamo tri glavne struje (prav tam):

- Model neokolonialne odvisnosti, ki pravi, da so za nerazvitost krive zunanje okoliščine, in ne notranje razmere v DVR.
- Teza o dualističnem razvoju, ki poudarja dualizem, ki deli svet na bogate in revne narode z »otoki« bogastva na prostranih področjih revščine (prav tam). Superiorni elementi delujejo tako, da inferiorne potiskajo navzdol – »razvijajo njihovo podrazvitost« (Todaro in Smith 2009, 125).
- Model napačnih predpostavk (*false-paradigm model*), razdelan v nadaljevanju.

V sklopu pričujoče diplomske naloge je najzanimivejši in najbolj uporaben model napačnih predpostavk, na katerega se tudi opira hipoteza pričujoče naloge. Ta model nerazvitost DVR »pripisuje napačnim in neprimernim nasvetom dobronamernih, vendar pogosto nepoučenih, pristranskih in etnocentričnih mednarodnih 'strokovnih' svetovalcev iz razvitih držav, ki delujejo v okviru agencij za razvojno pomoč in multinacionalnih organizacij darovalk« (Todaro in Smith 2009, 124). Osnova njihovih nasvetov so zgodovinske izkušnje razvitih držav, ki jih aplicirajo na DVR. Omenjeni strokovnjaki naj bi nudili zelo kompleksne, a na koncu koncev zavajajoče modele razvoja, ki pogosto vodijo v neprimerne ali napačne politike (prav tam). Te politike pogosto temeljijo na prevladujočih neoklasičnih modelih razvoja in v kombinaciji z lokalnimi razmerami v DVR omogočajo uresničevanje interesov obstoječih vladajočih skupin – tako domačih kot mednarodnih (prav tam). Za nameček so vsi svetovalci (različnih strokovnih profilov) izobraženi v institucijah razvitih držav, kjer nevede prejmejo škodljiv odmerek neprimernih konceptov in ličnih, a neuporabnih teoretičnih modelov. Ker imajo zelo malo, če sploh kaj, uporabnega znanja, ki bi jim omogočilo učinkovito reševanje razvojnih težav, pogosto nevede postanejo branilci obstoječega sistema elitističnih politik in institucionalnih struktur (prav tam). Zagovorniki tega modela pravijo, da se na ta način preprečuje zaželene institucionalne in strukturne reforme.

Vsem trem zgoraj opredeljenim modelom je skupno, da zavračajo izključnost tradicionalnih neoklasičnih ekonomskih teorij, ustvarjenih za pospeševanje rasti BDP, kot vodilnega razvojnega kazalca (prav tam). Teoretiki teh modelov dajejo poudarek mednarodnemu neravnovesju moči in potrebnim temeljnim ekonomskim, političnim in institucionalnim reformam, tako domačim kot svetovnim (prav tam). V nadaljevanju si bomo ogledali delitev sveta s pomočjo opredelitve neoliberalizma in postkolonializma, v jedru naloge pa bomo skušali VT prikazati v luči modela napačnih predpostavk in poiskati njuno prekrivanje ter s tem bodisi potrditi bodisi ovreči hipotezo naloge.

1.2.2 Neoliberalizem

*Dva načina sta, da se premaga in podjarmi narod.
Eden je z mečem. Drugi je z dolgom.*
John Adams

Predhodnik neoliberalizma je liberalizem, ki temelji na svobodnem izražanju človekove osebnosti in zavračanju arbitrarne avtoritete (Ansell-Pearson v Pikalo 2003, 4). Do razmaha neoliberalnih idej in praks je prišlo sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja (Alkalaj 2005). »Neoliberalizem je predvsem teorija politično-ekonomskih praks, ki pravi, da do človeške blaginje najhitreje pridemo z osvoboditvijo individualnih podjetniških svoboščin in veščin v institucionalnem okviru, ki ga zaznamujejo močne pravice do zasebne lastnine, prosti trgi in prosta trgovina« (Harvey 2012, 7). Ker naj bi država, ki se vmešava v gospodarstvo in zagotavlja širok spekter storitev, s tem omejevala svobodo posameznika (Tkalec 2008, 9), je za »neoliberalno državo« značilno, da se umakne iz trga in (samo)regulacijo prepusti tržnim silam oz. interesom »lastnikov zasebne lastnine, podjetij, multinacionalnih korporacij in finančnega kapitala« (Harvey 2012, 14).

Opozoriti velja, da je mogoče svobodo deliti na dobro in slabo (Polanyi v Harvey 2012, 50). Karl Polanyi (v prav tam) je kot slabo svobodo prepoznal »svobodo izkoriščanja kolegov ali svobodo nezaslužene okoriščanja brez ustreznega povračila skupnosti, svobodo preprečevanja uporabe tehnoloških izumov v javno korist ali svobodo pridobivanja dobičkov od javnih katastrof, skrivaj proizvedenih za zasebno korist«. Kot dobro pa je prepoznal svobodo vesti, svobodo govora, svobodo druženja, svobodo zborovanja in svobodo izbire službe, ki so po njegovem »stranski proizvod prav tistega gospodarstva, ki je bilo odgovorno tudi za zle svoboščine« (prav tam). Na ta način »neoliberalizem podeli pravice in svoboščine« le prvi skupini ljudi, »vsem ostalim pa le miloščino« (Harvey 2012, 53), »dobre svoboščine so zgubljene, slabe pa prevladajo« (Harvey 2012, 51).

Če zdaj pod lupo vzamemo posameznika in se osredotočimo na institucijo, ki ga v največji meri določa, torej šolo, ugotovimo, da je »/p/reko izobraževalnega aparata, v katerem v zahodnem svetu prevladuje neoliberalna šola« (Kulić v Tkalec 2008, 26), posameznik deležen prevzemanja neoliberalnega mišljenja in njegovih ideoloških

premis (Tkalec 2008, 26). Harvey (2012, 75) npr. izpostavlja shematično širjenje idej prek ekonomskih oddelkov glavnih raziskovalnih univerz in poslovnih šol v ZDA, ki so bile prežete s tem načinom mišljenja in so v preteklosti gostile ter še vedno gostijo mnoge tujce, ki tam pridobljena znanja odnesejo nazaj v države svojega izvora ali v mednarodne institucije (Mednarodni denarni sklad, Svetovna banka, OZN).

1.2.3 Postkolonializem

*Mislim, da bi bila to dobra ideja.
Mahatma Gandhi, ko so ga vprašali,
kaj meni o zahodni civilizaciji.*

Postkolonialne⁵ študije se ukvarjajo predvsem z delitvijo na dva svetova, evropskega (oz. zahodnega), ki je zaverovan »v večvrednost, univerzalnost, privilegiranost, naprednost svoje humanistične civilizacije« (Perpar 2011, 9), in neevropskega (nezahodnega), ki je v evropskih (zahodnih) očeh vse, kar je temu nasprotno. Za nezahodnjake je značilno, da se počutijo, kot da živijo v svetu drugih, v svetu, ki obstaja za druge (Young 2003, 1). To je zapuščina kolonialnega in imperialnega osvajanja, temelječega na antropoloških teorijah, ki so kolonizirana ljudstva opredelila kot manjvredna, otroška in nezmožna poskrbeti zase (kljub temu da jim je to prej uspevalo že tisočletja), kar je privedlo do paternalistične nadvlade Zahoda »v njihovo najvišje dobro« (Young 2003, 2). Danes pa so države teh ljudstev opredeljene kot manj razvite oz. DVR, kar v skladu s pravkar omenjeno logiko pomeni, da naj bi potrebovale »razvoj« (prav tam). Afrika, Azija in Latinska Amerika so še zmeraj v podrejenem položaju (glede na Evropo in Severno Ameriko), ujete v ekonomsko neenakost (Young 2003, 4). »Določena država je lahko hkrati postkolonialna (v smislu formalne neodvisnosti) in neokolonialna⁶ (v smislu še naprej obstoječe ekonomske in kulturne odvisnosti)« (Loomba 2009, 13).

V tem poglavju smo opredelili osnovne pojme in teoretični okvir naloge, kar nam bo omogočilo, da pričnemo z raziskovanjem zastavljene hipoteze.

⁵ Predpona »post-« zavajajoče nakazuje, da naj bi bila doba kolonializma končana. »Če neenakosti, ki jih je povzročil kolonializem, še vedno niso odstranjene, potem je morda prezgodaj, da bi razglašali konec kolonializma« (Loomba 2009, 13).

⁶ »Neokolonializem je termin, ki ga pogosto uporabljajo postkolonialni kritiki za vmešavanje razvitih držav sveta v države v razvoju« (Mihelič 2010, 55).

2 ZGODOVINSKI PREGLED

Kdor nadzoruje preteklost, nadzoruje prihodnost.

Kdor nadzoruje sedanost, nadzoruje preteklost.

George Orwell

Sektor volunturizma je močno zaznamovalo zgodovinsko dogajanje. Da bi razumeli izvor tega področja, je treba malce več pozornosti nameniti vidiku zgodovinskega razvoja, ki mu zato posvečamo celo poglavje. Po opredelitvi zametkov MPD se bomo posvetili agenciji s prav posebnim statusom v mednarodnem prostovoljnem delu, ameriški organizaciji Peace Corps. Nato bomo poiskali odgovor na vprašanje, od kod izvira priljubljenost MPD, in nadaljevali s predstavitvijo razvoja prostovoljskih organizacij, ki jih bomo kategorizirali po generacijah. Poglavje bomo zaključili s prikazom prostovoljskih praks v zgodovini in njihovega prileganja razvojnemu diskurzu v zgodovinski perspektivi.

Zametki mednarodnega razvojnega prostovoljstva ležijo v krščanskem misijonarstvu in kolonialni administraciji (Georgeou in Engel 2011, 299), v sklopu katerih so kolonialne oblasti skrb za osnovno izobraževanje in zdravstveno oskrbo prepuščale cerkvenim organizacijam (Korten 1990, 116). Tak način delovanja v kolonijah je imel humanitarno vrednost, vendar je spodkopaval tradicionalne sisteme dajanja in oskrbovanja (Patel 2003, 92). Kolonialne velesile so to delovanje tolmačile kot »dolžnost civiliziranja nižjih ras«, kot je dejal francoski politik Jules Ferry, in tovrstne dejavnosti so vse do dekolonializacije v šestdesetih letih veljale za nadvse humanitarne (Rieff 2004, 62). Temu se je rado reklo tudi »breme belega človeka«.

Če je bil namen cerkvenih organizacij spreobračanje in odreševanje padlih duš, je poslanstvo civilnih iniciativ služiti tistim v stiski (Ehrichs 2000, 2). Pierre Ceresole velja za idejnega očeta narodnostno mešanih delovnih taborov, ki so se s ciljem povojne obnove pojavili po prvi svetovni vojni in v duhu prijateljstva povezali ljudi iz držav, ki so si bile v času vojne sovražne – sprva Francije in Nemčije v francoski vasi Verdun⁷

⁷ Iz tega se je razvil Service Civil International (SCI), ki je v Veliki Britaniji (VB) in Severni Ameriki znan pod imenom International Voluntary Service (IVS) in je danes ena najbolj znanih organizacij, ki po

(SCI International Archives 2008). Ceresole se je pod vtisom ideje o miroljubni revoluciji Mahatme Gandhija leta 1934 skupaj s prijatelji odpravil pomagat pri popotresni obnovi v Indiji (Ehrichs 2000, 2). Tam so kot diplomati, arhitekti, zidarji in delavci več let pomagali lokalnemu prebivalstvu (SCI International Archives 2004). Smillie (v Ehrichs 2000, 2) jih imenuje »v nekem smislu prve necerkvene zahodne prostovoljce, ki so delali na Jugu«.

Po drugi svetovni vojni je v Evropi vzniknilo mnogo sodobnih mednarodnih NVO, ki so pomagale žrtvam vojne (Korten 1990, 116). Govora je o organizacijah, kot so npr. Catholic Relief Services, CARE, OXFAM UK in Mellefolkelig Samvirke (prav tam). Ko je Evropa okrevala, so te organizacije svojo pozornost preusmerile na države Juga (prav tam).

Prostovoljstvo kot institucionalizirana oblika razvojnega dela se je pojavilo v šestdesetih letih prejšnjega stoletja (Ehrichs 2000, 1). Konec petdesetih let, torej še pred ustanovitvijo ameriške agencije Peace Corps, so bili aktivni zgoj britanski VSO, mednarodni delovni tabori, študentske organizacije ter vrsta verskih organizacij (Roberts 1968, 19).

vsem svetu prirejajo nacionalno mešane delovne tabore, katerih težišče je prvenstveno na mednarodni solidarnosti (SCI International Archives 2004).

2.1 Peace Corps

Pot bomo našli ali pa jo naredili.
Hanibal

Do večjega obsega institucionalizacije prostovoljcev je prišlo z ustanovitvijo American Peace Corps pod predsednikom Johnom F. Kennedyjem leta 1961⁸ (Ehrichs 2000, 3). Kennedy je menil, da bi bila lahko takšna agencija novo orožje v hladni vojni (Fischer 1998, 12). Njegova podpora je bila tako močna, da je prostovoljno delo (*volunteer service*) v zgolj nekaj mesecih po ustanovitvi Peace Corps v številnih državah postalo več kot ugledno, postalo je diplomatsko (Roberts 1968, 19). Ustanovitev Peace Corps je sprožila plaz imitacij. V naslednjih desetletjih so se pridružile Nemčija in druge evropske države – zlasti skandinavske – ter Japonska in tudi same ustanovljale nevladne organizacije z namenom pošiljanja prostovoljcev v DVR (Ehrichs 2000, 3). Celo zasebne nevladne organizacije so plavale s tokom (Roberts 1968, 20). Javni interes se je povečal, prav tako število prostovoljcev in finančna podpora, ki je bila prej nedosegljiva (prav tam). MPD pred organizacijo Peace Corps ni bilo cenjeno ali ugledno, šele ameriški Peace Corps je omogočil, kar je bilo mednarodnim prostovoljcem prej nedostopno: finančna in materialna sredstva, nadomestila, javno priznanje, ugled, spoštovanje itd. (Roberts 1968, 19). V tem obdobju so bili prostovoljci navdušeni in zavzeti, dokler to ni postalo *démodé* in so raje prevzeli vlogo hladnokrvnih »strokovnjakov«, ki so strogo ločili med zasebnim in službenim življenjem, kar je privedlo do fenomena profesionalizacije prostovoljcev (Roberts 1968, 20). Ti niso več delovali zgolj kot podporno osebje, temveč so pričeli nadomeščati resnično strokovno osebje, in rodil se je psevdostrokovnjak, ki je deloval v visoko zbirokratizirani organizaciji, ki je imela na voljo dovolj sredstev, da so jo lahko prostovoljci dodobra izmolzli (Roberts 1968, 22). Takšni prostovoljci pa razen po svojem imenu niso bili več prostovoljci (prav tam).

V zgodnjih šestdesetih, ko je bil Peace Corps še v povojih, ni bilo jasno izoblikovanih mnenj o tem, kaj in kakšen naj bi »tretji svet« sploh bil. V osrčje delovanja agencije Peace Corps se je zakoreninila ideja, da so bile vse države sprva »tradicionalne družbe«

⁸ V prvih petindvajsetih letih so v DVR poslali 120.000 Američanov. Samo leta 1966 je na terenu služilo 15.000 prostovoljcev in vajencev Peace Corps (Peace Corps 2011). Do danes je v 139 državah sveta služilo že več kot 215.000 Američanov (Peace Corps 2014).

in da morajo sodobne znanstvene ideje ter tehnološki proces šele penetrirati v države tretjega sveta, kot je trdil eden vplivnih intelektualcev tistega časa, Walt Rostow, kar naj bi zagotovilo njihov razvoj (Fischer 1998, 9). Kennedy, goreči hladnovojni bojevnik, tako bitk s Sovjetsko zvezo ni bojeval zgolj za vesolje temveč tudi za tretji svet.

2.2 Priljubljenost mednarodnega prostovoljnega dela

*Slava je strup,
ki ga je treba jemati v majhnih odmerkih.*
Honoré de Balzac

Priljubljenost mednarodnega prostovoljnega dela je torej zaživela z ameriškim Peace Corps. Od takrat, z manjšimi odstopanji, je mednarodno prostovoljno delo moderno, »in«, kul. Vendar popularnost ameriškega Peace Corps (in posledično vsega preostalega MPD) temelji na propagandi, v katero je prav ta agencija vložila ogromno truda in sredstev. Osem nekdanjih prostovoljcev ameriškega Peace Corps, ki so od leta 1966 do 1967 služili v Ekvadorju, je npr. izjavilo (Roberts 1968, 26):

Pridružili smo se, ker smo mislili, da bomo dobili možnost pomagati državam v razvoju, ne da bi jim vsiljevali politične in kulturne vrednote ZDA. Predvidevali smo, da Peace Corps odraža vero v pluralistični svet, za katerega se je zavzemal John Kennedy ... nasprotje ameriškega kolonializma, ki se ga preostanek sveta boji in mu ga zameri. Motili smo se.

Tovrstne izjave niso prišle v javnost, kjer še danes prevladuje retorika, ki promovira »pomoč« in »razvoj«. Skoraj desetletje po ustanovitvi Peace Corps, leta 1970, so OZN po zgledu ameriške agencije ustanovile program United Nations Volunteers (UNV) (Beigbender 1991, 279). Lahko bi rekli, da se je s tem Peace Corps globaliziral, njegov domet je postal ne le mednaroden, temveč globalen. Program UNV, ki spada pod UNDP, je bil ustanovljen, da bi državam v razvoju nudil tehnično pomoč v obliki visoko usposobljenih posameznikov in da bi dal možnost, da doprinesejo k razvoju po vsem svetu, prostovoljcem iz vsake države članice OZN. UNV je edini prostovoljski program OZN in edini prostovoljski program, ki ga upravlja medvladna organizacija (Beigbender 1991, 279). Zanimivo je, da sta program UNV in Peace Corps nekoč tesno sodelovala, saj so se morali vsi državljani ZDA, ki so želeli postati prostovoljci UNV,

prijaviti preko organizacije Peace Corps in izpolnjevati vse pogoje, ki jih je ta določala (Peace Corps 1999). Peace Corps je bil zadolžen predvsem za izobraževanje in usposabljanje bodočih prostovoljcev programa UNV. Tega sodelovanja danes sicer ni več (osebni pogovor s predstavnikom UNV Kevinom Gilroyem), vendar pa dejstvo, da je obstajalo, nakazuje na močan vpliv ZDA pri oblikovanju kriterijev za sprejem in programov izobraževanja, ki so se vtihotapili v samo jedro UNV. Strokovna skupina je v svojem poročilu leta 1987 o delu UNV (Odločitvi 86/43 in 87/36) izrazila dvom, da je program UNV v svojem bistvu dejansko prostovoljski program, in nadalje dvom, da je za sodelujoče pri UNV koristno, da se imenujejo »prostovoljci« (Beigbeder 1991, 291). Ta kritika temelji na predpostavki, da termin »prostovoljec« podcenjuje visoko strokovno usposobljenost sodelujočih v UNV in da se številni prostovoljci UNV iz DVR za služenje v UNV odločijo iz finančnih, in ne altruističnih razlogov (prav tam). Težava naj torej ne bi bila v sami izvedbi in delovanju UNV, temveč v dejstvu, da se program izdaja za nekaj, kar v resnici ni. Dodatni dvomi se porodijo ob dejstvu, da je bila edina medvladna organizacija oz. njen prostovoljski oddelek ključno podvržen vplivu agencije Peace Corps – orodja za širjenje ameriškega vpliva v času hladne vojne.

Zametke VT torej najdemo v britanski VSO (1958) in ameriški organizaciji Peace Corps (Ronca 2009). Večina prostovoljstva v sedemdesetih letih in pred tem se je gibala v smeri aktivizma, ne turizma (prav tam). Tipični predstavnik Peace Corps je bil mlad, idealističen in svobodnega duha – nekdo, ki se je lahko nalogi posvetil za dlje časa (prav tam). V sedemdesetih letih pa se je pričela oblikovati nova oblika prostovoljstva, med drugim presenetljivo tudi zato, ker je financiranje znanstvenih raziskav na terenu usihalo in je mnogim projektom grozila ukinitve (prav tam). Organizacija Earthwatch se je domislila denar zbirati s turizmom. Predpostavljali so, da bi bili potniki pripravljeni plačati, da bi lahko opazovali raziskovalce pri terenskem delu, kakršno je npr. arheološko izkopavanje ali sledenje divjim živalim (prav tam). Earthwatch pa ni računal s tem, da potniki niso želeli zgolj opazovati, temveč aktivno sodelovati. Organizacija se je hitro odzvala in prostovoljcem ponudila opravljanje del, kot so npr. zbiranje podatkov, izkopavanje ruševin, celo nastavljanje pasti za živali in nabiranje insektov za raziskave (prav tam). Ker so projekti trajali zgolj nekaj dni ali tednov, so lahko posamezniki prostovoljne dejavnosti opravljali v času počitnic. Takšna potovanja so postala zelo privlačna za premožno starejšo populacijo – posameznike, ki so imeli na razpolago dovolj denarja, a omejen čas (prav tam). V devetdesetih letih prejšnjega

stoletja pa se je trend VT razširil na ljudi brez predhodnih izkušenj in posebnih veščin, kar je spodbudilo ekspanzijo mladinskega vrzelnega leta, ki se širi še danes.

2.3 Tri generacije prostovoljskih organizacij

*Če vidiš, da se utaplja otrok, skočiš, da bi ga rešil;
in če vidiš še drugega in tretjega, storiš isto.
Kmalu si tako zaposlen z reševanjem utapljajočih se otrok,
da nimaš časa dvigniti pogleda, kjer bi videl,
da nekdo meče te otroke v reko.*
Wayne Ellwood

Korten (1990, 115–121) opiše MPD s pomočjo treh generacij prostovoljskih razvojnih aktivnosti, ki jih opredeli kot prototipe. Četrta, nekakšen up za prihodnost, naj bi se šele razvila. V tej generaciji so ljudje sami agenti svojega razvoja, so del družbenega gibanja in ne čakajo na posredovanje od zunaj. Vse štiri generacije so prikazane v tabeli 2.1.

Tabela 2.1: Strategije razvojno orientiranih NVO: štiri generacije

	Prva Podporna in socialna pomoč (<i>Relief and Welfare</i>)	Druga Razvoj skupnosti (<i>Community Development</i>)	Tretja Razvoj trajnostnih sistemov (<i>Sustainable Systems Development</i>)	Četrta Ljudska gibanja (<i>People's Movements</i>)
Opredelitev problema	Pomanjkanje	Lokalna lenobnost	Institucionalne in politične omejitve	Neustrezna vizija mobilizacije
Časovni okvir	Takojšen	Življenjski projekt	Dvajset do trideset let	Nedoločena prihodnost
Obseg	Posameznik ali družina	Soseska ali vas	Regija ali narod	Nacionalna ali globalna raven
Glavni akterji	NVO	NVO + skupnost	Vse primerne javne in zasebne institucije	Ohlapno določene mreže ljudi in organizacij
Vloga NVO	Izvršitelj (<i>doer</i>)	Mobilizator	Katalizator	Aktivist/izobraževalec
Usmerjenost upravljanja	Upravljanje logistike	Upravljanje projektov	Strateško upravljanje	Združevanje in krepitev samoupravnih mrež
Razvojno izobraževanje	Sestradani otroci	Samopomoč skupnosti	Spremembe politik in institucij	Vesoljska ladja Zemlja ⁹

Vir: Korten (1990, 117).

⁹ Boulding (v Korten 1990, 37) je osrednjo težavo na rast osredotočene razvojne vizije leta 1968 plastično prikazal z analogijo in primerjavo med kavbojskim gospodarstvom in gospodarstvom vesoljske ladje, pri čemer je prvo netrajnostno in potratno (kavboji si iz narave po mili volji jemljejo zaloge in vanjo odlagajo odpadke), drugo pa se zaveda omejenosti svojih zalog in zato z njimi ravna preudarno in sredstva, ki so na voljo, pravično razdeljuje med vse člane posadke. Ker je planet Zemlja omejen in ima omejene zaloge virov, bi se bilo treba od kavbojskega gospodarstva preusmeriti h gospodarstvu vesoljske ladje (več o tem smo povedali že v poglavju »Nerazvitost in razvoj«).

Prvo generacijo predstavljajo NVO s strategijo neposrednega izvajanja dejavnosti, ki naj ublažijo trenutno pomanjkanje (hrane, zdravstvene oskrbe ali bivališč), ki ga trpi populacija prejemnikov (Korten 1990, 115). V primeru nesreč oz. urgentnih dogodkov, kot so poplave, potresi in vojne, bi to lahko ustrezno opredelili kot humanitarno pomoč, ki pa je drugačna od razvojne pomoči (prav tam). Strategije prve generacije so vzniknile iz dolge zgodovine mednarodne prostovoljske dejavnosti, katere cilj je bil pomagati žrtvam vojn in naravnih nesreč in nuditi socialno skrbstvo revnim (prav tam). V ospredju teh prizadevanj so bile običajno verske skupine (prav tam). Nujna pomoč (*relief effort*) ostaja pomemben in primeren odziv na izredne okoliščine, ki zahtevajo takojšnje in učinkovito humanitarno ukrepanje. Precejšen del truda NVO je še zmeraj namenjen tej potrebi. Toda takšna pomoč nudi le malo več kot trenutno lajšanje simptomov podrazvitosti in je ne gre zamenjevati z razvojno pomočjo. To spoznanje je mnoge NVO vodilo v ustvarjanje strategij druge generacije (Korten 1990, 118).¹⁰

Druga generacija strategij osredotoča energijo NVO na razvijanje zmožnosti ljudi, da bi samostojno zadovoljevali svoje potrebe (prav tam). Strategije druge generacije so v konceptu razvojne in se osredotočajo na trajnost, pogosto jih imenujemo strategije razvoja skupnosti. Običajno gre za aktivnosti samopomoči na ravni vasi (ustanavljanje zdravstvenih odborov, vpeljevanje naprednih poljedelskih praks, kopanje vodnjakov, gradnja cest itd.) (prav tam). Poudarek je na lokalnem zanašanju nase (*self-reliance*), kar naj bi omogočilo trajno lokalno samopomoč (*self-help*), ki bi se ohranila, tudi ko bi NVO prenehala s svojo podporo (prav tam). Prav to je značilnost, po kateri se druga generacija loči od prve. Tovrstno intervencijo Korten (prav tam) imenuje »poskus opolnomočenja vaščanov«.

Strategije druge generacije se osredotočajo na skupine, praviloma na vas ali podskupino znotraj te (npr. na ženske ali kmete brez zemlje), in od njih pričakujejo partnersko sodelovanje ter aktivno vpletenost v odločanje in implementacijo projektov (Korten 1990, 118–119). V sklopu druge generacije velja izobraževanje za ključni dejavnik, ki naj bi opolnomočil ljudi (Korten 1990, 119). Slednje je nekoliko v nasprotju s prej omenjenim pričakovanjem partnerskega sodelovanja in soodločanja lokalnih skupnosti,

¹⁰ Ko so se NVO pričele spogledovati z razvojem, so domala popolnoma zanemarile humanitarno pomoč, ki je nato ponovno 'padla' pod domeno Rdečega križa (Rieff 2004).

saj je v izobraževanju¹¹ učenec po definiciji podrejen učitelju, kar pomeni, da ni v poziciji, kjer bi lahko enakopravno odločal o implementaciji projektov.

Poleg tega so v praksi številni programi iz druge generacije le malo več kot miloščina v bolj sofisticirani preobleki; ljudem ne omogočajo zanašanja nase, temveč ustvarjajo dolgoročno odvisnost od NVO (Korten 1990, 119).

Strategije tretje generacije se ne osredotočajo na posamezne skupnosti, temveč skušajo doseči spremembe v določenih politikah in institucijah na lokalni, državni in globalni ravni (Korten 1990, 120). NVO se za strategije tretje generacije pogosto odločajo iz frustracije in razočaranja nad omejitvami strategij druge generacije, za katere je značilno, da so koristi za prejemnike odvisne od nenehne prisotnosti NVO in razpoložljivosti subvencij donatorjev ter da NVO, ki deluje sama, ne more pomagati več kot le nekaj prednostnim lokacijam (prav tam). Zato v tretji generaciji NVO prevzemajo vlogo vodstva oz. katalizatorja (prav tam). Strategije tretje generacije temeljijo na domnevi, da je lokalna inertnost posledica struktur, ki centralizirajo nadzor nad viri in revnim onemogočajo dostop do njih, s čimer ohranjajo sistem korupcije in izkoriščanja (Korten 1990, 121). Namen teh strategij je torej ljudem zagotoviti pravice. V sklopu teh strategij južne NVO pogosto prejemajo finančno in tehnično pomoč ter žanjejo koristi političnih pritiskov, ki jih izvajajo partnerske NVO na Severu (prav tam).

Problem strategij tretje generacije je, da je to dolgotrajen in utrudljiv proces, ki bi ga bilo treba, da bi dosegli spremembo institucij na globalni ravni, neštetokrat ponoviti (Korten 1990, 123). Poleg tega se spremembam politik in institucij upirajo močnejše in nazadnjaške nacionalne in mednarodne institucije, ki se oprijemajo napačne razvojne vizije (prav tam). Zato po Kortenovem mnenju obstaja potreba po strategijah četrte generacije, katere cilj je spodbuditi kritično maso neodvisnih, decentraliziranih iniciativ, ki podpirajo družbeno vizijo; oz. povedano drugače, treba bi bilo mobilizirati družbeno gibanje, ljudsko gibanje, ki bi se zavzemalo za »razvojno vizijo, ki bi bila osredotočena na ljudi« (Korten 1990, 127). Medtem ko Kortenov opis zelene četrte generacije vzbuja vtis, da gre ponovno za ljudi (prostovoljce), ki prinašajo rešitve (razvoj) od zunaj, bi bilo ta pristop smiselno dopolniti s spremembami v življenjskem slogu prostovoljcev in

¹¹ Več o izobraževanju na str. 67. Glej tudi model napačnih predpostavk na str. 21.

posameznikov, kar bi nedvomno zmanjšalo škodljive posledice v globalnem kontekstu. Takšen pristop bi nato lahko imenovali ljudsko gibanje z globalnimi učinki.

Organizacije so torej glede na svoje strategije različno usmerjene, skupno jim je, da skušajo popraviti neko krivico, vse pa izhajajo iz različnih predpostavk o naravi razvojnega problema (Korten 1990, 113).

2.4 Razvojni diskurz in prostovoljske prakse skozi čas

*Štiri stvari se nikoli ne vrnejo:
izgovorjena beseda, izstreljena puščica,
zapravljeno življenje in zamujena priložnost.*
Neznani avtor

Razvoj in razmah mednarodnega prostovoljstva gresta z roko v roki (Ehrichs 2000, 1). Korten je s pomočjo generacij opredelil različne modele prostovoljskega razvojnega delovanja, Baillie Smith in Laurie (2011, 549) pa sta prikazala, kako se spreminjajoča se oblika mednarodnega prostovoljstva prekriva s spremembami v razvojnem diskurzu in praksami skozi čas (glej shemo 2.1).

Shema 2.1: Genealogija mednarodnega prostovoljstva in razvoja

Razvojni pristop (<i>approach</i>)	Cilji prostovoljstva
Modernizacija	Dobrodelnost in storitve
Osnovne potrebe (<i>basic needs</i>)	Tehnična pomoč/prenos znanja
Sodelovanje	Vzajemno učenje
Vodstvo (<i>governance</i>) / civilna družba	Državljske pravice in opolnomočenje
NVO-izacija/profesionalizacija	Profesionalni razvoj
(<i>Rights-based development</i>)	Globalno državljanstvo, družbena pravičnost,
Razvojno sodelovanje z vidika pravic	osebni razvoj in grajenje/krepitev skupnosti
»Nišne« paradigme (npr. fair trade, etno-razvoj, faith-based development)	

Vir: Baillie Smith in Laurie (2011, 549).

Mednarodno prostovoljstvo se je od prenosa znanja preusmerilo k vzajemnemu učenju, v zadnjem času pa k partnerstvu (*partnership*), globalnemu državljanstvu in poklicnemu razvoju (*professional development*), kar po eni strani sovpada s spremembami razvojnega dela od teorije modernizacije in tehnične pomoči do zmanjševanja revščine,

sodelovanja (*participation*), opolnomočenja, partnerstva, privatizacije in vključevanja civilne družbe (še posebej pod okriljem neoliberalnega vodstva) (prav tam).

Iz genealogije, prikazane v shemi 2.1, je pravzaprav moč razbrati tudi Kortenove generacije:

- Prva generacija – osnovne potrebe (*basic needs*)
- Druga generacija – sodelovanje
- Tretja generacija – razvojno sodelovanje z vidika pravic (*rights-based development*)
- Četrta generacija – nišne paradigme

Kljub jasno začrtanim mejam med generacijami oz. razvojnimi pristopi stvari v praksi niso bile tako izrazito ločene oz. so se skozi čas v nekem smislu ponavljale, en pristop je npr. »odmeval« (prav tam) v drugem, v nekem smislu so se celo reciklirali. Za primer vzemimo govor Ivana Illicha iz leta 1968 (Illich 1968),¹² s katerim je skušal ta bodoče mednarodne prostovoljce odvrniti od MPD in v katerem je sarkastično izpostavil njihov namen: pomagati revnim, da si ti »pomagajo sami«. To nakazuje na željo, da bi prostovoljci ljudi opolnomočili, le da se temu ni tako reklo.

Ugotovili smo, da se je način izvajanja mednarodnega prostovoljstva s časom spreminjal skladno z aktualno razvojno usmeritvijo in da so se spreminjale tudi oblike MPD. Mednarodno prostovoljstvo je črpalo svoj ugled iz ameriške organizacije Peace Corps, ki je nastala z namenom »osvajanja« »tretjega sveta«. Prostovoljci te agencije so veljali za strokovnjake, deležni so bili obsežnega izobraževanja in dobršnega odmerka vere v modernizacijo (model rasti), v kateri ima osrednjo vlogo gospodarska rast. Danes zremo v nov obraz prostovoljstva, ki se povezuje bolj s turizmom kot aktivizmom. Kako se ta sodobna oblika MPD povezuje z razvojnim delom v DVR, bo predmet proučevanja v nadaljevanju naloge. Še prej bomo osvetlili osnovne značilnosti volunturizma in kakšni so njegovi trendi danes.

¹² Ivan Illich je 20. aprila 1968 v svojem govoru nagovarjal mlade ameriške prostovoljce, naj ne odidejo v času poletja v Mehiko pomagat revežem iz majhnih vasi. Več o tem na str. 68.

3 KONCEPT MEDNARODNEGA PROSTOVOLJNEGA DELA

*Narobe je misliti,
da lahko rešimo katerega od večjih problemov
zgolj s krompirjem.*
Douglas Adams

Kadar govorimo o mednarodnem prostovoljnem delu (MPD), ne zadostuje le definicija prostovoljnega dela, s katero pričenjamo to poglavje, temveč si je treba pogledati tudi različne oblike MPD in tako pojav zapopasti v vsej njegovi raznolikosti. Nato bomo podali še osnovno definicijo in opredelili značilnosti VT.

3.1 Definicije mednarodnega prostovoljnega dela

*Če daješ to, cesar ne potrebuješ,
potem to ni dajanje.*
Mati Tereza

Prostovoljstvo se na različnih koncih sveta, odvisno od okolja in geografskega območja, izvaja v različnih oblikah in nosi različne pomene (UNV 2001, 3). Na prostovoljstvo močno vplivajo zgodovina, politika, vera in kultura dane regije (prav tam). Kar v eni kulturi velja za prostovoljno delo (PD), lahko v drugi pomeni slabo plačano delo (prav tam). Kljub temu da gre za kulturno raznolike aktivnosti (Georgeou in Engel 2011, 300), lahko prepoznamo skupne, temeljne značilnosti, ki morajo biti izpolnjene, da lahko govorimo o prostovoljnem delu.

Prostovoljstvo prepoznamo in ločimo od drugih aktivnosti s pomočjo treh značilnosti (UNGA 2001, 2–3):

- Primarno se ne izvaja za pridobitev finančne koristi.
- Temelji na svobodni volji.
- Koristi nekemu tretjemu ali širši družbi. Aktivnosti, ki koristijo le prostovoljcu ali ki škodujejo družbi, tega pogoja ne izpolnjujejo.

Nekatere definicije (Davis Smith 2000, 11) vključujejo še četrti pogoj, ki pravi, da naj bi se prostovoljstvo izvajalo preko formalne, neprofitne oz. prostovoljske organizacije.

Večina avtorjev tega pogoja v definicijo prostovoljstva ne vključuje, se pa strinjajo, da je prostovoljstvo moč deliti na formalno ali neformalno (prav tam). Popolnega konsenza o pomenu teh dveh terminov ni.

Po Kolaričevi (2003, 39) je formalno prostovoljstvo »organizirano vključevanje prostovoljcev v izvajanje dejavnosti organizacij«, neformalno prostovoljstvo pa »medsebojna pomoč med sorodniki, sosedi in prijatelji«.

Rochester (2006, 5) kategorijama formalnega in neformalnega prostovoljstva doda še kategorijo civilnega sodelovanja, ki po njem pomeni navezovanje stikov s predstavniki vlade (parlamenta), sodelovanje na demonstracijah ali podpisovanje peticij. Neformalno prostovoljstvo pomeni neplačano pomoč ljudem, ki niso sorodniki – v čemer se razlikuje od formulacije Kolaričeve –, formalno pa neplačano pomoč, ki jo posamezniki preko organizacij izvajajo v korist drugih ljudi ali okolja.

Dokaj razdelana in verjetno širše sprejeta je tipologija prostovoljstva, ki sta jo Davis Smith in Dingle razvila v pripravah na Mednarodno leto prostovoljstva OZN (Rochester 2006, 6). Ta deli prostovoljstvo na štiri struje (Davis Smith 2000; Rochester 2006):

- Medsebojna podpora ali samopomoč: To je najbrž najstarejša¹³ oblika prostovoljstva, pri kateri ljudje s skupnimi problemi in izzivi sodelujejo, da bi to stanje popravili ali izboljšali. Včasih se ta oblika prostovoljstva imenuje »od nas, za nas«.
- Filantropija ali služenje drugim: običajno poteka v sklopu organizacije, ki svoje prostovoljce izobražuje. Od samopomoči se razlikuje po tem, da glavni prejemniki koristi prostovoljnega dela niso člani skupine, ampak tretje osebe.
- Sodelovanje/udeležba (*participation*): prostovoljna udeležba v političnem procesu ali procesu odločanja.
- Zagovorništvo in ozaveščanje: kolektivna akcija, katere namen je zagotoviti ali preprečiti spremembe (ozaveščanje proti škodljivim trendom (npr. okoljskim) ali za boljše storitve (npr. za ljudi, ki so okuženi z virusom HIV)).

¹³ Antropologi so ugotovili, da sega zgodovina medsebojne podpore vse do neolitika. Vlogo vzajemne pomoči v t. i. »primitivnih« družbah so dodobra dokumentirali (prav tam).

Prej podanim splošnim definicijam prostovoljstva dodajmo še mednarodni vidik. Davis Smith, Ellis in Brewis (v Butcher 2005, 102) z Inštituta za raziskavo prostovoljstva v VB (UK's Institute for Volunteering Research) opredelijo mednarodno prostovoljno delo (*cross-national volunteering*) kot: »kakršnokoli obliko prostovoljstva, ki vključuje ljudi, ki potujejo iz ene države v drugo, zato da bi delali prostovoljno«.

Izpostavimo lahko tri točke, ki v grobem označujejo mednarodno prostovoljno delo (Collins in drugi v Kaplja 2006, 65–66):

- Prostovoljno delo poteka v tujini in temelji na medkulturni oz. mednarodni izmenjavi.¹⁴
- Prostovoljno delo je delo, ki ni plačano. Večinoma prostovoljci celo plačajo, da se lahko udeležijo izbranega programa.
- Prostovoljci stremijo k izboljšanju kakovosti življenja. Z namenom izboljševanja življenjskih razmer ljudi delujejo na zelo različnih področjih. Pri tem ne gre zgolj za koristi prejemnikov pomoči, temveč tudi za prostovoljce same, ki obogatijo svoje znanje in pridobijo nove izkušnje ter razvijajo pozitivno samopodobo.

Če želimo govoriti o mednarodnem prostovoljnem delu, je jasno, da mora delo potekati v tujini. Drugi pogoj, da prostovoljci ne prejemajo plačila in da sami plačajo za udeležbo, pa se prilega predvsem volonturističnim programom, saj v primeru vladnih programov (npr. Peace Corps) prostovoljci prejmejo denarno nadomestilo, kriti pa so jim tudi vsi stroški (več o tem v nadaljevanju).

Zadnja točka, ki je tudi najbolj zanimiva, umesti prostovoljstvo v kontekst razvojnega dela s tem, ko izpostavi, da je bistvo »izboljšati kakovost življenja« drugih. Kaplja ne problematizira razmerja med namenom in rezultatom in ne raziskuje vprašanja, ali prostovoljno delo tudi zares izboljša življenjske razmere ciljnih skupin. To je precej pogost fenomen, ki smo mu priča tudi v drugi literaturi. Največkrat se predpostavlja, da bodo izidi prostovoljstva pozitivni, ker so takšni tudi nameni, čemur se bomo podrobneje posvetili v nadaljevanju naloge, še prej pa bomo razdelali strukturo MPD oz. njegove pojavne oblike.

¹⁴ Ta izmenjava je v kontekstu razvojnega sodelovanja seveda povsem enosmerna, saj prostovoljci iz držav Juga praviloma nikoli ne prihajajo »na pomoč« v države Severa.

3.1.1 MPD za promocijo mednarodnega razumevanja

MPD za promocijo mednarodnega razumevanja vključuje programe, ki spodbujajo medkulturno razumevanje, globalno državljanstvo in globalni mir (Sherraden in drugi 2006, 166). V sklopu teh programov prostovoljci običajno ne potrebujejo posebnih znanj in kvalifikacij razen pripravljenosti učiti se in služiti. Poudarek je na mednarodni izkušnji, civilni vključenosti, osebni razvoju, predanosti prostovoljstvu in pospeševanju razvoja globalne ozaveščenosti med prostovoljci (prav tam). Tega tipa PD se običajno udeležuje mladina. Programi so največkrat kratkoročni (predvsem kar zadeva posameznega prostovoljca), kljub temu pa so lahko dolgoročne narave, če se projekti v nekajletnem časovnem obdobju zvrstijo v isti gostiteljski skupnosti. Takšni programi utegnejo imeti na gostiteljsko skupnost velik učinek (prav tam).

Ponudnice tovrstnih programov so običajno NVO. Financiranje poteka iz zasebnih virov in vključuje zbiranje denarja s strani prostovoljcev samih. Javno financiranje tovrstnih projektov (Italija, Nemčija, Francija) je prej izjema kot pravilo (prav tam). Običajna praksa je, da prostovoljci sami krijejo stroške potovanja in bivanja, seveda pa se v množici organizacij najdejo tudi takšne, ki krijejo del stroškov ali plačujejo štipendijo. Natančnejša delitev MPD za promocijo mednarodnega razumevanja je delitev na podlagi časa in števila udeležencev (Sherraden in drugi 2006, 167):

- **Kratkoročno skupinsko delo:** običajno poteka v obliki delovnih taborov, ki se jih udeleži mladina iz različnih držav. Za udeležbo v večini projektov niso pogoj posebna tehnična ali strokovna znanja, temveč zadošča želja po aktivnem sodelovanju in morebitna udeležba na kratkem uvajalnem seminarju pred pričetkom projekta. Veliko programov daje poudarek neformalnemu učenju, ki spodbuja medkulturno razumevanje, osebni razvoj in pridobivanje veščin. Poleg stroškov potovanja in bivanja kratkoročni prostovoljci običajno plačajo še pristojbino organizaciji, ki organizira projekt. Študije so pokazale, da imajo lahko delovni tabori kljub svoji kratkotrajnosti trajen vpliv na kulturno zavest prostovoljcev, ki se ohranja še več let po koncu projekta. Thomas, Abt in Chang (v prav tam) poročajo o dolgoročnih učinkih delovnih taborov, ki segajo od prijetnih izkušenj vse tja do izkušenj, ki korenito spremenijo življenje prostovoljca.

- Srednje- do dolgoročno individualno ali skupinsko delo: priložnosti za dolgoročno delo so se v zadnjih letih močno razmahnile. Nekateri dolgoročni programi so se kot odgovor na povpraševanje prostovoljcev in gostiteljskih skupnosti razvili iz delovnih taborov. Spet drugi so se razvili iz nacionalnih programov prostovoljnega dela (*national service programs*), nekatere pa so ustanovile organizacije, ki se zavzemajo za mir, medkulturno učenje ali ekumenske izmenjave. V sklopu dolgoročnega dela je večji poudarek na učenju o kulturi gostiteljev. Srednje- do dolgoročno delo je običajno vključeno v delo javnih služb (*community service organizations*), kot so šole, domovi za ljudi s posebnimi potrebami, centri za pomoč priseljencem ali okoljske organizacije. Večji poudarek je na medkulturnem učenju med gostitelji in prostovoljci. V sklopu teh programov se pričakuje, da bodo prostovoljci pridobljene izkušnje po vrnitvi domov delili s skupnostjo v svoji državi izvora. Takšni programi naj bi nadalje vplivali na prihodnje poklicne in občolske dejavnosti prostovoljca. Skupinsko PD v dolgoročnih programih je redko, prevladujejo individualne oblike prostovoljstva.

Poudariti velja, da zgornja opredelitev ne izpostavi kratkoročnega individualnega MPD, kar je glede na priljubljenost in dramatičen porast volunturizma v zadnjih letih presenetljivo.

3.1.2 MPD za razvojno in humanitarno pomoč

MPD za razvojno in humanitarno pomoč je osredotočeno na strokovno znanje, ki ga prostovoljci vnesejo v svoje delo (Sherraden in drugi 2006, 168). Izobraževalna izkušnja prostovoljca in mednarodno razumevanje sta sekundarnega pomena. V tem MPD sta najvažnejša prenos znanja in tehnologije, ki ju prenese prostovoljec, še posebej kar zadeva prispevanje k obnovi in/ali trajnostnemu razvoju (prav tam). Tovrstni prostovoljci so potrebni na primer po naravnih nesrečah (medicinske sestre, epidemiologi, inženirji) in pri povojni obnovi (projektanti, upravitelji, zdravstveni inženirji). MPD za razvojno in humanitarno pomoč vključuje vedno več starejših, odraslih in upokojenih strokovnjakov, prostovoljci pa se zavežejo k neprekinjenemu PD za določeno časovno obdobje ali pa k občasnemu PD v obdobju več let (prav tam). MPD za razvojno in humanitarno pomoč organizirajo tako vlade držav (npr. Peace

Corps) kot NVO (npr. Zdravniki brez meja). Financiranje običajno poteka preko ministrstev za zunanje zadeve in sredstev, namenjenih razvojni pomoči (prav tam). Vlade čedalje pogosteje podpirajo projekte, ki jih organizirajo NVO (Nemčija, Norveška, Francija) (prav tam). V programih, ki jih financirajo vlade držav, prostovoljci pogosto prejmejo štipendijo in določene ugodnosti, kriti pa so jim tudi stroški potovanja. V programih, ki jih financirajo NVO, pa posamezniki stroške potovanja in bivanja večinoma krijejo sami. Le redke NVO krijejo del stroškov ali plačajo štipendijo, pa še to samo v primeru dolgoročnega PD. MPD za razvojno in humanitarno pomoč se po časovni komponenti in (redkeje) po številu udeležencev deli na (Sherraden in drugi 2006, 168–169):

- **Kratkoročno skupinsko ali individualno PD:** je najpogostejši odgovor na naravne nesreče (npr. po orkanih, cunamijih) oziroma najpogostejši način izvajanja zdravstvenih projektov (npr. pošiljanje zdravstvenih ekip na revna ruralna območja, kjer opravljajo operacije, ki jih lokalne zdravstvene službe ne zmorejo). Količina in kakovost izobraževanja prostovoljcev sta odvisni od filozofije organizacije pošiljateljice.
- **Srednje- do dolgoročno individualno PD:** običajno daje poudarek izobraževanju strokovnjakov in tehnikov, ki nato sodelujejo z državljani države gostiteljice (npr. UNV, Peace Corps, VSO). Individualno PD omogoča prenos tehnologije gostiteljski skupnosti, kjer določena znanja/veščine in sredstva niso na voljo. Prostovoljci strokovnjaki sodelujejo z lokalnimi strokovnjaki, po čemer se tovrstno PD bistveno razlikuje od tistega v šestdesetih letih prejšnjega stoletja, ko je šlo za vertikalni prenos znanja iz razvitih v nerazvite države. Kvalificirani prostovoljci so, preden odidejo na svoje dolgoročno delo, deležni večtedenskega ali večmesečnega poglobljenega izobraževanja.

Zanimivo je, da tovrstna tipologija v isti koš meče razvojno in humanitarno pomoč, čeprav se bistveno razlikujeta. Korten (1990, 230) npr. predlaga, da bi med humanitarno pomočjo in razvojnim sodelovanjem striktno ločevali na podlagi tega, ali je sodelovanje usmerjeno na posledice revščine ali na vzroke zanjo. Nadalje o humanitarni pomoči običajno govorimo, ko gre za nenadno veliko nujo in je pomoč potrebna kratek čas, o razvojnem sodelovanju pa, kadar gre za doseganje dolgoročnih ciljev/projektov.

Zaključimo, da je MPD za mednarodno razumevanje namenjeno primarno prostovoljcem in njihovem lastnemu razvoju, pridobivanju že omenjenega kulturnega razumevanja, pa tudi znanj, samozavesti, izkušenj. V žarišču je prostovoljec sam, ne dejanski »produkt« njegovega dela. V tem primeru učinki na državo gostiteljico niso primarnega pomena. Pri MPD za mednarodno razumevanje je v ospredju predanost prostovoljstvu, pri MPD za razvojno in humanitarno pomoč pa predanost dejanskemu cilju dela. Ločevanje med obema tipoma MPD poteka na podlagi strokovnosti prostovoljcev. Za prostovoljstvo, namenjeno promociji mednarodnega razumevanja, strokovna znanja niso potrebna, medtem ko se jih v primeru razvojne in humanitarne pomoči od prostovoljcev pričakuje in zahteva. Kako se obe glavni struji MPD udejanjata v praksi volunturizma, se nam bo razodelo v četrtem in petem poglavju naloge. Še prej si moramo ogledati osnovne značilnosti volunturizma in trende, ki so s tem povezani.

3.1.3 Volunturizem

Beseda volunturizem je skovanka iz besed volonterstvo¹⁵ (prostovoljstvo) in turizem. Ta izraz je moč slišati zadnjih nekaj let, torej odkar se je pojavila praksa. VT je posebna oblika MPD, pri kateri se, kot že rečeno, prelivata oz. združujeta prostovoljstvo in turizem. Mednarodni prostovoljci, tj. volunturisti, v sklopu VT oz. prostovoljskega turizma (*volunteer tourism*) združijo prijetno s koristnim: na potovanju, ki jih lahko odpelje kamorkoli na svetu, med ogleda znamenitosti in druge počitniške dejavnosti vključijo še prostovoljske aktivnosti. Gre za potovanja, ki so prvenstveno krajša in bolj zabavna različica MPD, ki poteka pod okriljem npr. cerkvenih misij ali organizacije Peace Corps (Fitzpatrick 2007). Takšna potovanja lahko trajajo tudi zgolj dan, običajno pa ne več kot tri tedne (prav tam). Po drugih podatkih lahko takšna potovanja trajajo tudi mesec dni ali več mesecev, praviloma pa je njihov časovni okvir vendarle teden do dva tedna (UNV 2011, 31). Potnik je tisti, ki se odloči, koliko časa bo posvetil prostovoljnemu delu in koliko časa turističnemu vidiku potovanja (Clemmons 2007). Ta oblika MPD postaja čedalje bolj priljubljena (Ronca 2009).

¹⁵ Govorimo o volunturizmu (volonterstvo = prostovoljstvo) in ne o volunturizmu, kar je pogosta napaka, tako v medijih kot v drugi slovenski literaturi, ki besedo običajno neposredno trga iz angleškega jezika (voluntourism). Poudariti velja, da ne gre zgolj za kozmetično napako, temveč za vsebinsko predrugačenje besede, saj voluntarizem (≠ prostovoljstvo) pomeni mišljenje ali delovanje, ki temelji na volji, ki daje volji prednost pred razumom (SSKJ 2008). Volunturizem je torej, če želimo govoriti o prostovoljskem turizmu, napačno poimenovanje.

Prostovoljski turisti¹⁶ so posamezniki, ki odpotujejo v domače ali tuje gostiteljske skupnosti, da v času svojih počitnic prispevajo svoje delo na najrazličnejših področjih dejavnosti (humanitarnih in okoljevarstvenih) (Lyons in drugi 2011, 269).

Beseda volunturizem ima precej sopomenk: »prostovoljski turizem«, »prostovoljske počitnice«, »mini misija«, »turizem v prid revnim (*pro-poor tourism*)«, »počitniško prostovoljstvo«, »altruistični turizem« (Tomazos in Butler 2012, 177). Vsakemu avtorju je iz tega ali onega razloga bližji določen termin, zaradi česar prihaja tudi do konceptualnih nejasnosti. Clemmons (2008) npr. razlikuje med »prostovoljskimi počitnicami« in »volonturizmom«. Volunturizem daje po njem prednost turističnim aktivnostim in lahko vključuje le pol dneva prostovoljnega dela (kadar celotno potovanje traja teden ali dva), medtem ko je namen prostovoljskih počitnic le prostovoljno delo, ki običajno obsega štirideseturni delovni teden (prav tam). Kljub temu, da je takšno razlikovanje smiselno, se ta dva termina v literaturi uporabljata tako nekonsistentno in izmenjujoče, da pogosto ni jasno, na kaj se nanašata.

Najpogosteje rabljeno in citirano definicijo prostovoljskega turizma je podal Wearing (2001, 1), ki pravi, da se termin prostovoljski turist nanaša na turiste, »ki se iz različnih razlogov prostovoljsko, na organiziran način, udeležijo počitnic, ki vključujejo pomoč ali lajšanje materialne revščine neke skupine ljudi v družbi, obnavljanje okolja ali raziskovanje pojavov v družbi in okolju«.

Leta 2001 sta Singh in Singh (2004, 174) skovala definicijo, ki prostovoljski turizem razume »bolj kot vestno prakso pravičnega turizma – tistega, ki se najbolj približa utopiji. V najboljšem primeru se nanj lahko gleda kot na altruistično obliko turizma, ki ima zmožnost vzdrževanja najvišjih idealov, ki so pravzaprav prepleteni s fenomenom turizma.«

V tej nalogi bo uporabljena definicija prostovoljskega turizma, po kateri je to »oblika turizma, kjer turisti prostovoljno delajo v lokalnih skupnostih, kar je sestavni del njihovega potovanja« (Sin 2009, 480).

¹⁶ V nalogi jih bomo pogosto imenovali volunturisti, včasih pa zgolj prostovoljci, odvisno od konteksta.

Izbirati je mogoče med tisoči programov, vodi pa jih na ducate različnih podjetij, med njimi tudi velike potovalne agencije, ki iščejo tržno nišo (Ronca 2009). Volonturistične projekte organizirajo »organizacije/agencije pošiljateljice«: zasebna podjetja, NVO, dobrotelne organizacije, univerze, agencije za varstvo okolja, verske organizacije in vlade (Guttentag 2009, 538).

VT je del širšega koncepta t. i. vrzelnega leta (*gap year*), ki poleg prostovoljskih praks nudi še druge vrste aktivnosti (Simpson 2005, 447). Te segajo od potovanj (organiziranih ali samostojnih), dela (plačanega ali prostovoljnega) in učenja do pristočasnih aktivnosti (Jones 2004, 8–10). Vrzelno leto je čas, ko posameznik prekine formalno izobraževanje, delovno prakso ali zaposlitev (prav tam). Tradicionalno je trajalo leto dni, postaja pa čedalje krajše in lahko traja le nekaj tednov (Curtis in Batty 2008). Termina vrzelno leto in volonturizem se zato uporabljata nekonsistentno in izmenjujoče. Pogosto se govori o vrzelnem letu, vendar je dejansko mišljen VT, kar doprinese k zmedu na tem področju. Ob prebiranju literature dobimo občutek, da ne gre za naključje in da bi naj delovanje, skrito za terminom vrzelno leto, delovalo resno, premišljeno, pomembno, medtem ko skovanka volonturizem pogosto vzbudi podcenjevalni odnos in odpor do koncepta, saj ne nazadnje vsebuje besedo turizem, ki za prenekaterega prostovoljca (turista) pomeni žaljivko (več na str. 54).

Za namene te naloge bo kot volonturist upoštevan vsak turist/popotnik, ki na svojem potovanju opravlja prostovoljno delo, ne glede na to, ali je prostovoljno delo edini/glavni namen njegovega potovanja. Prostovoljci, ki opravljajo svoje delo dlje kot eno leto (npr. Peace Corps), v nalogo niso zajeti.

4 VOLONTURIZEM DANES

Veni, vidi, video.
(Prišel, videl, posnel na trak.)
Neznani avtor

Nekaj osnovnim podatkom, s katerimi pričenjamo to poglavje, bo sledila opredelitev akterjev VT oz. odgovor na vprašanje, kdo so prostovoljci, ki odhajajo na razvojne projekte v DVR. Nato bomo točneje raziskali, kje se ti projekti odvijajo. S temi ugotovitvami, ki nam bodo rabile kot orodje za nadaljnje proučevanje, bomo poglavje tudi sklenili.

Ponudba volonturističnih projektov in povpraševanje po njih eksponentno raste in volunturizem je posledično postal industrija (Ronca 2009). Število ponudnikov volunturizma je eksplodiralo po letu 2000 (Tomazos in Cooper 2011, 10). Leta 2005 je v neki anketi o potovanjih kar četrtina anketirancev navedla, da bi se želeli udeležiti prostovoljskih počitnic (prav tam). Od leta 2003 do leta 2008 je v Zahodni Evropi trg volunturizma zrasel za 5 do 10 odstotkov (UNV 2011, 31). Ocene nakazujejo, da vsako leto potuje 1,6 milijona prostovoljskih turistov, katerih stroški namestitve skupaj s povprečnimi izdatki v tujini znašajo med 1,7 in 2,6 milijarde \$ (TRAM 2008). Študija, ki sta jo izvedla Tomazos in Cooper (2011, 12), pa je pokazala, da je število volonturističnih projektov v DVR od leta 2003 do leta 2011 poskočilo za več kot 800 odstotkov.

V devetdesetih letih prejšnjega stoletja so bile ponudnice mednarodnega prostovoljstva predvsem NVO, ki so začele poleg dolgoročnih programov ponujati še kratkoročne volonturistične programe, v zadnjih letih pa se je dramatično povečalo število komercialnih turističnih ponudnikov, ki so se specializirali za ponudbo paketnih izkušenj¹⁷ (*packaged experiences*) za tiste, ki želijo delati prostovoljno, vendar nimajo časa ali se ne znajdejo v iskanju neodvisnih prostovoljskih priložnosti (Lyons in drugi 2011, 270). Nekateri avtorji (Tomazos 2010, 45) trdijo, da so ponudbe prevzele model množičnega turizma in da je danes moč kupiti volonturistične pakete, ki jih ponujajo

¹⁷ Nekaj več o tem v zadnjem poglavju.

velike potovalne agencije, kot sta npr. nemški TUI ali STA Travel (Urlaube.de 2012). Takšne ponudbe se včasih oglašujejo kot »po meri ukrojene počitnice« (Hands Up Holidays 2008), »potovanje z namenom« (Shadows of Africa 2013) ali »potovanje s smislom« (*Urlaub mit Sinn*) (Reset 2008). Znatno del volonturističnih organizacij se označuje za neprofitne, a gre pri njih glede na njihov poslovni model za povsem komercialno delovanje (Tomazos 2010, 44–45). Sodobni model VT ni več niti senca idealov pacifizma in nesebičnega prispevanja, ki sta bili gonilni sili zgodnjega mednarodnega prostovoljnega dela (Tomazos 2010, 45).

Znotraj sektorja VT se pojavljajo nove oblike ponudb, npr. za mladoporočence. Za prostovoljno delo na poročnem potovanju se je pojavil izraz *honeysteering*, ki v sebi združuje besedi *honeymoon* in *volunteering* (De Castella 2011). Mnoge organizacije pa ponujajo tudi volonturistična potovanja za vso družino (Ronca 2009). Volonturizem se zdi izjemno fleksibilen in ga je očitno mogoče kombinirati z vsako vrsto turizma ali prostovoljnega dela. Primer takšne mešanice je ponazorjen na spodnjem letaku (glej sliko 4.1).

Slika 4.1: Letak organizacije Madventurer kot primer VT oglasa

Vir: Simpson (2004a, 146).

Letak organizacije Madventurer je leta 2003 študente Univerze v Newcastlu nagovarjal, naj »užitek« (sonce, morje, spolnost) združijo s koristnim prostovoljnim delom (v manjši pisavi) in naj poleti počno »nekaj nenavadnega« (Simpson 2004a, 146). Kot kaže, je mogoče s prostovoljnim delom združiti celo seks turizem, in videti je, da volunturizem ne pozna meja.

Kljub na videz brezmejnimi možnostim lahko vendarle prepoznamo nekaj osnovnih značilnosti volunturizma danes. V nadaljevanju poglavja bomo opredelili akterje oz. prostovoljce in kraje, kjer se odvijajo volunturistični projekti.

4.1 Profili prostovoljcev

*Rešiti svet?
Saj se nismo še niti naučili, kako poskrbeti zase.
George Carlin*

Raziskave o prostovoljcih iz Severne Amerike in Evrope so pokazale, da so mednarodni prostovoljci običajno mladi, izobraženi, premožni in beli (Sherraden in drugi 2008, 398). Raziskava iz VB potrjuje, da se starost večine volunturistov giblje med 18 in 24 leti, ter dodaja, da so prostovoljci običajno »zahodnjaških« nazorov (*Western in outlook*) (Power v Beard 2011, 10). T. i. vrzelniki prekinejo šolanje zato, da potujejo in doživljajo nove stvari ter si nabirajo izkušnje (Jones 2004). Večina posameznikov, ki si vzamejo vrzelno leto, izvira iz premožnejših družin, za to možnost pa so prikrajšani tisti, ki za tovrstno aktivnost ne premorejo finančnih sredstev (Birdwell 2011, 9). Ranljive družbene skupine¹⁸ ne sodijo med klasične predstavnike volunturističnih prostovoljcev. Starejši odrasli, ljudje z nizkimi dohodki, etnične in rasne manjšine, ljudje s telesno prizadetostjo in tisti, ki si ne morejo vzeti dopusta v službi, imajo manj možnosti za vključevanje v MPD (Sherraden in drugi 2008, 398). Poudariti velja, da je volunturizem »opravilo privilegiranih« (Mdee in Emmott v Beard 2011, 10). Spomnimo tudi, da so volunturisti najpogosteje brez strokovnih znanj, veščin in izkušenj, tako v življenju kot v prostovoljstvu (McGehee in drugi v prav tam).

¹⁸ Le peščica programov MPD je namenjenih deprivilegiranim. Primer takšnega programa je Evropska prostovoljna služba (European Voluntary Service – EVS), ki pa ne sodi v volunturizem.

Največji delež volunturistov torej predstavlja mladina, ki na prehodu iz srednje šole na fakulteto prosti čas izkoristi za t. i. vrzelno leto. Simpsonova (v Telfer in Sharpley 2008) pa poudarja, da se demografija vrzelnega leta zdaj širi na ljudi, ki si vzamejo »karierni odmor« (*career break*), kar pomeni, da se trend VT širi na že zaposleno populacijo. Zanimivo je, da se širi tudi na populacijo, ki je zaposlitev izgubila. Leta 2008, v času gospodarske krize, se je zanimanje za MPD povečalo (Baillie Smith in Laurie 2011, 554). Med septembrom in novembrom 2008 je povpraševanje v britanski organizaciji VSO poskočilo za 75 % (Shearing 2009). Vodilni ponudniki programov vrzelnega leta so na osnovi povpraševanja prepoznali nove potencialne stranke – starejše, ki so izgubili zaposlitev. Ne preseneča torej, da so si agencije želele odrezati svoj kos pogače in so tistim, ki bi lahko dokazali, da so bili odpuščeni, ponudile 10-odstotni popust (Baillie Smith in Laurie 2011, 554). Nenadoma so si mladi študentje lahko podali roko s starejšimi brezposelnimi, saj sta obe skupini izrazili željo odpotovati in uiti krizi ter si medtem življenjepis izboljšati z znanjem novega jezika in novopridobljenimi veščinami (Baillie Smith in Laurie 2011, 555).¹⁹

Opredelitev socialnega statusa prostovoljcev nam je razkrila, kdo se udeležuje volonturističnih programov. Mednarodne prostovoljce pa je moč deliti tudi na več profilov, ki se določajo na podlagi konstrukta identitete prostovoljca samega. Prostovoljci namreč težijo k oblikovanju lastne identitete, s katero se istovetijo v času prevzemanja vloge mednarodnega prostovoljca in po vrnitvi domov, ne glede na status, starost ali poreklo na globalnem odru igrajo različne vloge, ki si jih najpogosteje nadenejo sami oz. jih v te vloge usmerja in nagovarja industrija VT. Prostovoljce lahko podrobneje opredelimo kot globalne državljane, junake, emancipirane ženske ali (ne)turiste. Logika, ki omogoča takšno konstrukcijo identitet, je vsem profilom (razen morda globalnemu državljanu) skupna. Prostovoljci oblikujejo svojo identiteto v odnosu do drugega oz. skupine drugih, kadar postavljajo ločnico mi – oni. To jim omogoča, da v procesu drugačenja drugih skupin ustvarijo lastno identiteto (Vodopivec in Jaffe 2011, 11).

¹⁹ Prostovoljstvo se na nacionalni ravni pogosto promovira kot možnost za (re)aktivacijo brezposelnih, kot vrata v resocializacijo. Nezaposlenim lahko prostovoljstvo izboljša možnosti zaposlitve, saj si pridobijo delovne izkušnje in razvijajo veščine in sposobnosti (Davis Smith 2000, 17). Mladini prostovoljstvo omogoča samorazvoj, starejšim občanom pa »aktivno staranje« (prav tam). Ljudem, ki iščejo plačano zaposlitev, utegne prostovoljstvo dvigniti samozavest in omogočiti dostop do družbenih omrežij (Davis Smith 2000, 20).

4.1.1 Globalni državljan

*Svet je moja domovina,
vsi ljudje so moji bratje
in delati dobro je moja vera.*
Thomas Paine

V literaturi o mednarodnem prostovoljstvu pogosto beremo o globalnem državljanstvu,²⁰ ki ga avtorji slavijo kot presežek globalne/kozmpolitske/vseprisotne dobrobiti²¹ in ga postavljajo ob bok mednarodnemu razumevanju in globalnemu miru (Sherraden in drugi 2006, 166). Za globalno državljanstvo je značilno predvsem to, da se ga razume na številne različne načine, kar velja v akademski, kakor tudi v neakademski sferi (Streitwieser in Light 2010, 2). Zelo redko je podana, raziskana ali razložena konkretna definicija globalnega državljanstva (Streitwieser in Light 2010, 2; Zemach-Bersin 2007, 19). Termin se navadno uporablja kot prazni označevalec, brez kontekstualnega ozadja ali pojasnila (Zemach-Bersin 2007, 19). Gre torej za še eno zvenečo besedno zvezo, metaforično okrasje (Carter v Streitwieser in Light 2010, 4) brez prave vsebine oz. z vsebino, kakršno ji daje vsak posameznik ali skupina (Streitwieser in Light 2010, 13). Nekateri teksti, ki kritično obravnavajo odsotnost skupne definicije, pa vendarle podajajo vsaj približek definicije globalnega državljanstva oz. njegovega konteksta. Zemach-Bersinova (2009, 2)²² npr. opisuje svoje izkušnje ameriške študentke v Indiji, Nepalju in Tibetu, kjer je bila zaradi svojega porekla v primerjavi z lokalnim prebivalstvom ves čas v privilegiranem položaju, ne glede na to, ali je to želela ali ne. Prek dinamike moči, pravic in privilegijev ter načina, kako so tuje študente videli in sprejemali lokalni prebivalci, je moč uzreti nekdanje vzorce odnosov podrejenosti in nadrejenosti.²³ Globalno državljanstvo torej ni na voljo

²⁰ Globalno državljanstvo se je izkazalo za odlično leporečno retoriko tudi (ali predvsem) pri oglaševanju študija v tujini (Zemach-Bersin 2008) oz. za prazno marketinško parolo (Streitwieser in Light 2010, 20).

²¹ Npr. takole: Globalno razumevanje, ki vznikne iz izkušnje MPD, utegne prostovoljce transformirati v »državljanse sveta (*citizens of the world*)«, ki začutijo skupno identiteto z drugimi onstran svoje države (Sherraden in drugi 2008, 410). Vendar velja poudariti, da so študije pokazale, da so tovrstne skupne identitete zelo površinske narave (prav tam).

²² Zemach-Bersin (2008) je članek o globalnem državljanstvu napisala zato, ker je študente, kakršna je bila sama, univerza nagovarjala, naj postanejo globalni državljanji, in jih pod tem geslom pošiljala v svet, ne da bi kdaj dobili pojasnilo, kaj točno naj bi globalno državljanstvo bilo in kaj je vloga globalnih državljanov. Na potovanju se je izkazalo, da univerzitetni programi »izmenjave« temeljijo na odnosih izjemne neenakosti med študenti in lokalnim prebivalstvom, kar je v avtorici vzbudilo ogorčenje, saj kontekst in retorika globalnega državljanstva zbuja občutek, da naj bi šlo za enakopravnost vseh državljanov sveta.

²³ V sklopu razvojnega dela se globalno državljanstvo uresničuje tako, da so potrebe drugih določene že vnaprej, kar ima za posledico kup nehotenih in škodljivih rezultatov (Cook 2012, 137).

vsem. Takšni državljani lahko postanejo le tisti, ki so že privilegirani. »Kljub temu da predstavlja idejo o univerzalni vključenosti, globalno državljanstvo proizvaja 'insajderje' (*insiders*) in 'avtsajderje' (*outsiders*): ni vsakdo globalni državljan« (Vodopivec 2012, 58). Vprašanje je, ali torej pozivi h globalnemu državljanstvu v državah OECD ne ustvarjajo celo delitve subjektov na tiste, ki so zmožni delovati na odgovoren način (Sever), in na tiste, ki čakajo pomoč (Jug) (prav tam). Globalno državljanstvo, tako kot volunturizem, je rezervirano le za privilegirane in v njem uživajo le elite, ki so si že davno izborile superiorni položaj na svetovni lestvici neenakosti.

Retorika, podobna tej o globalnem državljanstvu, ki privablja nove volunturiste, se skriva za promocijskimi gesli o »boljših državljanih«, ki da si »širijo obzorja« (Simpson 2005, 448), ali pa »aktivnih državljanih«, »državljanih diplomatih« (*citizen diplomats*) ali celo »aktivnih globalnih državljanih«. Takšne lepe fraze dajejo občutek, da gre za plemenito stvar, ne glede na dejanske razmere in realnost organizacije, ne glede na izvedbo projekta, ne glede na barvo odnosa s tistimi 'drugimi'. Gre torej za oglaševanje in uporabo votlih besednih zvez, ki bi naj pritegnile bodoče potrošnike volunturističnih aranžmajev in jim dalo občutek, da so nekaj posebnega.

4.1.2 Prostovoljec kot junak

*Vsi si želijo rešiti svet,
nihče pa noče pomagati mami pri pomivanju posode.*
P. J. O'Rourke

Najosnovnejša komponenta, brez katere mednarodno prostovoljstvo ne more obstajati, je potovanje, ki ga lahko razbijemo na najmanj tri faze: odhod, čas, preživet v tuji državi, in vrnitev. Zato ni presenetljivo, da je mogoče volunturista primerjati z junakom, ki ga, po antropologu Campbellu v *Junakovem potovanju*, odlikuje enako zaporedje faz: junak odpotuje, doživi iniciacijo in se na koncu vrne (Tomazos in Butler 2010, 4).²⁴ Z odhodom v novi svet junak preseže vsakodnevno rutino, zapusti običajno življenje in stopi na pot pustolovščin in dogodivščin, kjer se vrstijo tveganja in prežeče nevarnosti v neznanem okolju, kar junaku omogoči »duhovno rast« (Tomazos in Butler 2010, 5–9). Junaka odlikujejo viteške značilnosti: pogum, pravičnost, sočutje, velikodušnost,

²⁴ Za podrobno primerjavo junaka in volunturista ter razdelitev na podfaze glej Tomazos in Butler 2010.

zvestoba, plemenitost in zaupanje, njegova naloga je »brani šibke«, četudi s tem ogrozi lastno varnost (Tomazos in Butler 2010, 15). Popolnoma enako bi lahko opisali volunturista, ki se podaja v neznani svet, poln nevarnosti in revnih (šibkih), ki jim je dolžan pomagati, saj je bil za to »poklican« (tako kot junak) (Tomazos in Butler 2010, 20) in bo zdaj nanje pretil svoj altruizem in empatijo (viteške lastnosti). V sodobnem svetu je koncept junaštva tesno povezan s pogumom in dejanji odrekovanja/žrtvovanja, ki se jih tudi nagradjuje z odlikovanji in trofejami (Tomazos in Butler 2010, 22). Akt mednarodnega prostovoljnega dela na splošno in v literaturi (Lonely Planet 2007; Kaplja 2006) velja za dejanje poguma in žrtvovanja, altruizma in empatije, zato daje volunturistom možnost, da se počutijo in so videti kot junaki, njihova trofeja pa sestoji iz pridobljenih znanj in veščin, izboljšanega življenjepisa, občutka odraslosti, samostojnosti, iz ugleda in spoštovanja v krogu znancev in družine in ne nazadnje fotografij, ki rabijo kot dokazno gradivo za »velikost ulovljene ribe«.

Agencije pošiljateljice mednarodno prostovoljno delo s pridom oglašujejo s terminologijo, ki podžiga predstavo o prostovoljcu junaku, ki nesebično opravlja dobra dela v korist drugih. V oglaševanju dobrobiti za prostovoljca ne ostanejo prikrite oz. se celo zelo jasno izpostavljajo in poudarjajo, kar je v kontekstu junaštva razumljivo, saj je tudi v pravljicah junak vedno nagrajen – pogosto je nagrada modrost, ki mu omogoča življenje v harmoniji, potem ko je našel ravnovesje med duhovnim in materialnim svetom (Tomazos in Butler 2010, 11). Takšnega junaka Campbell imenuje »gospodar dveh svetov« in tudi tu je možna analogija z volunturistom, ki je spoznal dva svetova – tistega, iz katerega izvira (in je zdaj zanj končno lahko hvaležen), in tistega, kjer vladajo stiska, beda in pomanjkanje (Tomazos in Butler 2010, 13).

Da bi upravičili volunturistovo poseganje v lokalne skupnosti, mora najprej obstajati potreba, stiska, pomanjkanje (*need*) (Simpson 2004b, 685). Najprej je torej treba identificirati potrebe, kar storijo »strokovnjaki« iz tujine (v skladu z modelom napačnih predpostavk) oz. počnejo to po novem kar turistične agencije same. Leta 2003 se je oglas Teaching & Projects Abroad glasil takole: »Mongolija, dežela puščave in gora, s kulturo, starejšo od Džingiskana, te potrebuje!« (prav tam). To je »poziv« (*call*) (Tomazos in Butler 2010, 20), ki ga je deležen (potencialni) prostovoljec. Tako kot v primeru junaka, ki sliši klic, gre za osebni nagovor, naj vendar pomaga, saj da je to v njegovi moči. Ključni koncept, na katerem slonijo volunturistični projekti, je »potreba«

(*need*), ki jo volonturistična industrija obravnava skrajno nekritično, kar vodi v čezmerno poenostavljanje koncepta razvoja (Simpson 2004b, 686). To ni argument, s katerim bi skušali razvrednotiti resnične potrebe lokalnih skupnosti, temveč se zastavlja vprašanje, kolikšna je natančnost prepoznavanja teh potreb in v kolikšni meri jih lahko zadovoljijo kratkoročni, nestrokovni (brez posebnih znanj in veščin – brez *superpowers*, o. p.) prostovoljci (prav tam). V volonturistični literaturi in oglasih se pogosto govori o »koristnosti« prostovoljcev in da jih lokalne skupnosti »potrebujejo« (prav tam), kot v zgoraj opisanem primeru Mongolije, ki se očitno trga na kose od želje, da bi ji pomagala peščica britanskih mladostnikov (prav tam). Simpsonova pravi, da se pogosto oglašujejo in včasih celo ustvarjajo takšne potrebe lokalnih skupnosti, ki dajejo vtis, da bi jih lahko najbolje oz. edini rešili in zadovoljili prostovoljci volonturisti (prav tam). Retorika volonturistične industrije, ki promovira »dobre namene«, »spremembe« in »doprinos, vreden truda«, je odslikava razumevanja razvoja kot poenostavljenega procesa, v katerem sta potrebna zgolj navdušenost (entuziazem) in fizično delo (*labour*) (prav tam). »Potemtakem se (volonturistična, o. p.) industrija uvršča v modernistične in zahodne razvojne modele, ki spodbujajo 'tretji svet', naj sledi zahodnemu zgledu in prostovoljcem ponuja možnost, da predstavljajo zgled« (prav tam).

Industrija volonturizma se je bila primorana soočiti z domnevno tveganostjo svojih aktivnosti, hkrati pa je prepoznala, da je nevarnost do določene mere zaželen element programov (Simpson 2005, 455). Za številne udeležence je »občutek nevarnosti« bistven del izkušnje vrzelnega leta (Simpson 2005, 459). Zmožnost preživeti takšno izkušnjo in uspešno prenesti tveganja in strahove je del dokazovanja lastne verodostojnosti in pridobivanja domnevnih življenjskih izkušenj (veščin) (prav tam). Dežel »tretjega sveta« se drži sloves, da tam preži neznansko veliko nevarnosti (nasilje, teroristi, državljanske vojne) (prav tam), kar pomeni, da je prostovoljec, ki se podaja v te kraje, pogumen, njegova sposobnost preživetja pa dejanje junaštva – sam postane nekakšen junak, tako v svojih očeh kot v očeh družine, prijateljev in znancev. Industrija volonturizma takšno podobo spodbuja (s tem, ko podaja poenostavljene podobe sveta, še posebej pa DVR), kajti če obstaja nevarnost, je varnost mogoče prodajati (prav tam). Ponudnikom vrzelnih let gre na roko, da udeleženci volonturisti kraje, kamor potujejo, dojemajo kot nevarne, vendar je zanje izjemno pomembno, da so kot strokovne organizacije videti, kot da prodajajo varne programe, in da to znajo prodati tudi staršem mladostnikov (Simpson 2005, 461). Očitno naj bi bilo ključnega pomena za varnost v

volonturističnih programih, da udeleženci potujejo »z nekom, ki ve, kam gre« (Simpson 2005, 460). Volonturistične organizacije torej prodajajo tako varnost kot nevarnost, nekakšno mešanico obojega, s tem pa omogočajo reprodukcijo podobe prostovoljca kot junaka, ki se zaradi medijske podobe DVR dozdevno podaja v nevarnost, ki pa v resnici ni nevarna.

4.1.3 Emancipirana in neodvisna ženska

*Teško je biti ženska.
Razmišljati moraš kot moški,
obnašati se moraš kot dama,
izgledati kot deklič
in delati kot konj.*
Neznani avtor

Znaten delež²⁵ mednarodnih prostovoljcev predstavljajo ženske z globalnega Severa. Te ne potujejo v tujino, da bi razvojno delo opravljale le iz nesebične želje po pomoči drugim, temveč je to zanje (kot v kolonialnih časih) sredstvo, s katerim se borijo proti lastnemu nezadovoljstvu doma in s katerim si pridobijo novo podobo sebe kot neodvisne posameznice (Cook 2012, 129). Tradicionalna ženska vloga je bila ozko vezana na dom, potovanja so pripadala moškemu svetu (prav tam). Ker je ta vloga še živa, posameznice z odhodom z doma prekinajo tok pričakovanj in zahtev, vezanih na dom in gospodinjstvo, kar vpliva na njihovo emancipacijo (Cook 2012, 130). Zanje je potovanje strategija pobega, s katero si pridobijo osebno avtonomijo; ko presežejo domače norme, vezane na spol, si oblikujejo samozavestno, nekoliko elitistično žensko identiteto in si pridobijo občutek nadzora nad svojim življenjem (prav tam). Občutek neodvisnosti in samozavesti, ki ga zahodne ženske dosežejo s tovrstnim potovanjem, jim pomaga pridobiti drugačno, bolj avtonomno osebnost (prav tam). Zdi se, da gre za dobitno/zmagovalno kombinacijo, v kateri pridobita obe strani: razvojno prostovoljstvo ne omogoča le pomoči drugim, temveč je dopolnjeno z motivi samorazvoja, kar prostovoljcem omogoča pomoč drugim in sebi hkrati (prav tam). Vendar je Cookova (prav tam) v svoji raziskavi pokazala, da to pogosto ne drži in da pomoč sebi implicitno in nenamerno očrni drugo stran. Raziskava je zajemala izključno ženske in pokazala, da

²⁵ Po ocenah turističnih agencij in strokovnjakov s področja VT je približno 70 % vseh prostovoljskih turistov žensk (Palk 2010). To je nakazala že raziskava leta 2007, iz katere izhaja, da so prostovoljski turisti (oz. turistke) z večjo verjetnostjo ženske kot moški (TRAM 2008).

so prostovoljke prejemnice pomoči dojemale kot homogeno, nediferencirano skupino z identičnimi interesi, izkušnjami in cilji (prav tam). Prostovoljke so živele v prepričanju, da poznajo status in položaj lokalnih žensk, vendar je bila podoba o njih oblikovana davno prej, preko medijev, in se z bivanjem v njihovi neposredni bližini ni spremenila (Cook 2012, 131). Prostovoljke so se na podlagi »dejstev« zelo jasno opredelile in na eni strani izpostavljale omejitve, s katerimi naj bi se soočale lokalne ženske, in na drugi strani svojo svobodo (prav tam). Videti lokalne ženske skozi imperialni objektiv kot »zatirane« omogoča, da se prostovoljke, v nasprotju z njimi, počutijo kot »svobodne« in avtonomne (Cook 2012, 133). Nadalje takšno razumevanje namiguje, da so ženske iz DVR zaostale, da se niso »razvile« v tolikšni meri kot zahodne ženske in da potrebujejo pomoč pri svoji »modernizaciji« (Cook 2012, 131). Takšne ideje in tovrstne prakse so rasistične in imperialistične (prav tam). Večina prostovoljk v Cookovi študiji je dojemala svoje razvojno delo kot dajanje pomoči (*helping work*) oz. dobrodelnost, sočasno pa kot izraz tako svoje svobode, da kot neodvisne ženske potujejo (*freedom to travel*), kot svoje kulturne superiornosti (Cook 2012, 133). Študija primera kaže na že prej nakazano, namreč na nezmožnost ubežati evrocentризmu in postkolonializmu.

4.1.4 (Ne)turist

*Biti močan je enako kot biti dama ...
Če moraš ljudem povedati, da si, nisi.
Margaret Thatcher*

Ni pomembno, v katero socialno skupino se uvršča volunturist oziroma katero identiteto je skonstruiral zase: skupni imenovalec vseh tovrstnih prostovoljcev je turizem – vsi so še vedno le turisti. Kljub temu da so njihove motivacije prepletene tudi z altruizmom in humanitarnim delom, se prostovoljci MPD običajno vendarle udeležijo iz lastne potrebe (glej poglavje o motivacijah). Volunturisti same sebe pogosto dojemajo kot čistokrvne prostovoljce, in ker so se odločili za »drugačen«, »alternativni« dopust, se ne želijo istovetiti s turisti (Vodopivec in Jaffe 2011, 12). »Nismo turisti«, je njihova mantra. Turisti v njihovih očeh zgolj potujejo in si ogledujejo, so škodljivci, medtem ko volunturisti »delajo«, »dajejo nazaj skupnosti«, »delajo dobro«, so aktivni. To je podlaga, na kateri volunturisti sebe dojemajo kot »avtentične« prostovoljce in želijo, da se jih razume kot povsem drugačne od običajnih turistov, ki sodijo v kategorijo množičnega, škodljivega turizma. Prav to razlikovanje med »njimi« in »nami« (turisti in

prostovoljci) omogoča prostovoljcem oblikovanje konstrukta lastne identitete (prav tam). Volonturisti razlikujejo med seboj in turisti na dva načina. Prostovoljci menijo, da imajo dostop do »avtentičnih« krajev in da so v stiku z »avtentičnim« lokalnim prebivalstvom, kar je turistom nedosegljivo (prav tam). Volonturistična industrija prodaja točno to »avtentičnost«. In drugič, kot že omenjeno: turisti prihajajo na počitnice uživati in v očeh prostovoljcev celo prispevajo k težavam, prostovoljci pa prihajajo »delat« za spremembe v državi, zaznamovani z revščino in neenakostjo (prav tam). Konstrukt, v katerem so turisti del problema, omogoča, da prostovoljci postanejo del rešitve: potujejo po vsem svetu in pomagajo komurkoli, ki je v stiski (prav tam). Naravno je potemtakem, da beseda turist za mnoge prostovoljce pomeni žaljivko. In vendar se volonturisti pogosto ne obnašajo bistveno drugače kot turisti ali nahrbtnikarji (*backpackers*) (prav tam). Prostovoljci zahajajo v iste turistične restavracije, lokale, točilnice in nočne klube kot običajni turisti, s čimer postanejo del turistične industrije, o kateri imajo tako slabo mnenje (Vodopivec in Jaffe 2011, 12). Slednje nakazuje na pomembno značilnost volonturizma: volonturisti oz. prostovoljci skušajo spreminjati nekoga ali nekaj tam zunaj, zunaj sebe, manjka pa jim kritičnega vpogleda v lastne navade in lastni življenjski slog (prav tam). Kljub vsesplošnemu pričakovanju, da bodo organizacije, ki skrbijo za prostovoljce, za ta vidik poskrbele, dejansko ni tako (prav tam).

4.2 Območja delovanja volunturistov

*Imenitno bojišče za obrambo in širjenje svobode
je vsa južna polobla sveta.
John F. Kennedy*

Volonturistične projekte je moč najti skorajda v vsaki državi sveta, čeprav nekateri avtorji (Tomazos in Cooper 2011, 12) trdijo, da nekatere države kot volonturistične destinacije niso privlačne. Najbolj zanimivi kraji za volunturizem združujejo potrebo po pomoči in so hkrati privlačne turistične točke. »Monopol« nad volunturizmom imajo tri regije, to so Afrika, Azija in Južna Amerika (UNV 2011, 31) oz. DVR, ki veljajo za najrevnejše tega sveta. Po nekaterih podatkih te tri regije skupaj predstavljajo skoraj 90 % lokacij, kjer se odvijajo projekti VT (TRAM 2008). Odjemalci oz. kupci volonturističnih potovanj so običajno posamezniki iz razvitih držav. Tako lahko VT primerjamo s tradicionalno obliko MPD, ki je potekala na relaciji Sever–Jug. Posredniki, ki povezujejo posameznike s Severa in projekte z Juga, so praviloma severne agencije pošiljateljice, ki sodelujejo z lokalnimi organizacijami prejemnicami. Dolgo ni bilo znano, katere države veljajo za najbolj privlačne in torej predstavljajo zmagovalno kombinacijo revščine in turističnih atrakcij. Dve nedavni študiji pa sta razkrili, da se je za zmagovalko okronala Indija, ki ji sledi Južnoafriška republika (glej tabelo 4.1). Tomazos in Cooper (2011, 8–9) sta primerjala štirideset volonturističnih organizacij iz baze podatkov (Volunteer Abroad Database), ki sta jih izbrala (ob drugih kriterijih) na podlagi največje geografske razširjenosti, ki jo določena organizacija ponuja. Druga študija, ki jo je leta 2012 v okviru Go Overseas opravila Katie Boyer, pa je temeljila na pogostosti vtipkanega iskalnega pojma v spletni iskalnik Google. Zaradi izbrane metode rezultati druge študije ne odražajo dejanskega števila aktivnih mednarodnih prostovoljcev v neki državi, temveč je iz njih moč razbrati, katere destinacije najbolj zanimajo potencialne prostovoljce (Boyer 2012).

Tabela 4.1: Deset najbolj priljubljenih destinacij VT

	Deset destinacij z največjim številom projektov (Tomazos in Cooper 2011, 25)	Deset najpogosteje vtipkanih destinacij v iskalnik Google (Boyer 2012)
1.	Indija	Indija
2.	Južnoafriška republika	Južnoafriška republika
3.	Ekvador	Tajska
4.	Gana	Haiti
5.	Kostarika	Avstralija
6.	Peru	Združene države Amerike
7.	Kenija	Japonska
8.	Tajska	Kostarika
9.	Nepal	Kenija
10.	Brazilija	Nepal

Vir: Tomazos in Cooper (2011, 25); Boyer (2012).

Medtem ko v prvi študiji vse države sodijo v DVR, druga študija razkrije, da mednarodnih prostovoljcev ne zanimajo zgolj DVR, temveč želijo opravljati prostovoljno delo tudi v razvitih državah. Rezultat je presenetljiv, saj se je na splošno predpostavljalo, da so mednarodni prostovoljci željni pomagati tistim, ki so pomoči najbolj potrebni, torej ljudem v DVR. Morda je to v preteklosti celo držalo, vendar je volonturistični sektor tako obsežen, trendi v njem pa se spreminjajo tako hitro, da je ob podatkih, ki so nam na voljo, težko trditi karkoli. Študija, ki je temeljila na Googlovih zadetkih, je vsekakor pokazala, da se iskane volonturistične destinacije bolj pokrivajo z modnimi turističnimi točkami in manj z destinacijami, ki bi pomoč in razvoj najbolj nujno potrebovale (prav tam). Iz nje lahko zaključimo, da želijo številni VT-prostovoljci potovati iz osebnih razlogov, kar altruistični vidik VT potisne v ozadje. Več o motivih prostovoljcev in altruizmu na str. 58.

Sodobni trendi nakazujejo porast in širitev volonturizma, tako številčno, geografsko kot po možnosti izbire vrste, oblike in ekstremnosti izkušnje (revščine). Te možnosti nudijo prostovoljcu turistu užitek posebne vrste, podkrepljen z razvijanjem lastne osebnosti, pridobivanjem samozavesti, občutkom izjemnosti in poudarjene individualnosti, saj se mu zdi, da se loči od množice običajnih turistov oz. mu prostovoljsko udejstvovanje celo odpira vrata v konstrukcijo želene samoidentitete. Vse to nakazuje, da prostovoljec sebe s svojimi potrebami in željami postavlja na prvo mesto, kar vodi v ohranjanje pristranskosti in etnocentričnosti, morda celo ohranjanje ali stopnjevanje stereotipov. Prehajamo k zadnjemu delu naloge, kjer bomo prepoznavali pasti, s katerimi se sooča področje VT.

5 PASTI VOLONTURIZMA

Pot v pekel je tlakovana z dobrimi nameni.

Neznani avtor

Doslej smo pregledali osnovne značilnosti VT, ga umestili v zgodovino in v širšo strukturo MPD ter opredelili njegove sodobne trende. Da bi si dokončno odgovorili na raziskovalno vprašanje, si moramo ogledati še, kako se VT udejanja v praksi in kakšni so njegovi učinki. V ta namen si bomo ogledali, zakaj se prostovoljci podajajo na pot volunturizma oz. kakšni vzgibi se skrivajo za njihovo odločitvijo za MPD. V tem podpoglavju bomo raziskali, v kolikšni meri so motivi altruistični oz. sebični, kateri vidik volunturizma (volonterstvo ali turizem) je močneje poudarjen in ali prostovoljce bolj pritegne medkulturno učenje ali pridobivanje znanj in veščin, ki jim bodo koristile kasneje v življenju. Nato bomo pogledali nekaj študij primerov, ki jih bomo razdelili po najbolj priljubljenih področjih dela. V sklopu tega podpoglavja bosta podana tudi dva primera VT, vezana na slovenski prostor. Preden bomo poglavje zaokrožili s predlogi za izboljšanje izvedbe programov VT, si bomo še ogledali, kaj je gonilna sila za čedalje večjo ponudbo projektov VT.

5.1 Motivi za udejstvovanje v tujini in možni negativni učinki

*Namen prostovoljnega dela v DVR ni delati dobro,
temveč počutiti se dobro.*

Neznani avtor

Javnost v največji meri še zmeraj ne dvomi v neoporečnost motivov²⁶ mednarodnih prostovoljcev. Resnici na ljubo je treba izpostaviti, da so mednarodni prostovoljski programi že od začetka predstavljali vadišče oz. poligon, ki je prostovoljcem omogočil kasnejši vstop v vrste strokovnih razvojnih delavcev (Georgeou in Engel 2011, 300). Mednarodno prostovoljstvo je pogosto obred prehoda (*rite of passage*), ki omogoči vključitev v razvojno sodelovanje (Smillie v Baillie Smith in Laurie 2011, 548). To pomeni, da motivi mednarodnih prostovoljcev ne vznikajo zmeraj zgolj iz najvišjih idealov družbene odgovornosti in etike. Poglejmo nekaj primerov.

²⁶ Glej poglavje »Priljubljenost mednarodnega prostovoljnega dela«.

5.1.1 Altruizem in/ali sebičnost

V prostovoljskem turizmu naj bi se altruizem in koristi, ki jih pridobi udeleženec oz. prostovoljski turist, zlili v skupno motivacijo, ki jo nekateri imenujejo »vzajemni altruizem« (Söderman in Snead v Guttentag 2009, 540). Pretekle raziskave volonturizma so idealu navkljub pokazale, da so motivi prostovoljcev običajno osebni in sebični (Guttentag 2009; Sin 2009; Baillie Smith in Laurie 2011; Tiessen in Heron 2012). Študija, ki jo je med študenti Narodne univerze Singapur opravila Harng Luh Sin (2009, 497), je pokazala, da je intervjuvane volonturiste mnogo bolj kot pa želja, da bi pomagali (*to contribute*), motiviralo potovanje samo. Njihova motivacija je pogosto izvirala iz njih samih, kar je razvidno iz stavkov, ki so jih pričenjali z »Želim si ...« (»Želim si potovati/videti ali zmorem to«) (Sin 2009, 488). Le manjšina je bila močno motivirana z željo, da bi pomagala, medtem ko se je večina intervjuvanih za to obliko potovanja odločila, ker je bilo tako bolj udobno (laže je, če potuješ v sklopu univerze kot pa sam; stroški potovanja so bili nižji, ker je šlo za šolski izlet, ki je bil v tem primeru subvencioniran) (Sin 2009, 489–490). Pogosta motivacija je bila tudi želja po »spoznavanju lokalne kulture« oz. način potovanja, »ki preseže površinske turistične pakete, v sklopu katerih ne vidiš, kako ljudje resnično živijo« (Sin 2009, 497).

Element zadovoljevanja lastnih potreb prostovoljcev do nedavnega ni veljal za spornega. Prav nasprotno, dokler velja predpostavka, da je prostovoljski turizem koristen, je podatek, da je motivacija prostovoljskih turistov pogosto osebna, popolnoma nepomemben (Guttentag 2009, 541). Še več, zadovoljevanje želja prostovoljcev postane zaželeno, saj na ta način privabljajo vedno nove udeležence (prav tam). To je ključnega pomena za obstoj programov, ki so odvisni od delovne sile prostovoljcev. Toda zadeva neha biti enoznačna, ko pričnejo želje prostovoljcev določati vsebino in ponudbo programov. Nekatere organizacije zelo dobro razumejo psihologijo prostovoljcev in njihovih motivov. Speer (v prav tam) ugotavlja, da je priljubljenost raziskovalnega področja tista, ki določa, ali bo predlog projekta sprejet, in kot primer navaja organizacijo Earthwatch, ki ima dober občutek za to, kaj se »dobro prodaja«. Kadar organizacije želje turistov postavljajo pred potrebe in želje gostiteljskih skupnosti (prav tam), se je treba vprašati, komu so ti programi resnično namenjeni. Takšna situacija se zdi še posebej verjetna, kadar je organizator prostovoljskega projekta

zasebno podjetje, katerega primarni interes je dobiček (prav tam).²⁷

5.1.2 Opravljati delo/dolžnosti in/ali zabavati se

Protislovje združevanja prostovoljstva in turizma se v volunturizmu kaže v nezmožnosti nekaterih volunturistov, da bi ohranjali ravnovesje med zabavo in delom. Da posamični prostovoljci tega ravnovesja niti ne iščejo ali želijo, je razvidno iz primera, ki nam ga je osebno zaupal ustanovitelj Edirise Miha Logar.²⁸

Prihajam iz taborniškega oziroma skavtskega sveta, kjer je prostovoljenje pojmovano kot resno delo. Na začetku se mi je torej zdelo odvratno, da bi prostovoljcem karkoli zaračunal. Ko pa sem ugotovil, koliko je med njimi turistov, sem radikalno spremenil svoj pogled.²⁹ Prelomnica je bila izjava dveh punčar, ki sta kolegu povedali, da je prostovoljenje pri Edirisi 'a cheap holiday'.

Poceni počitnice torej. Svoje razloge pa tako prostodušno priznajo le redki prostovoljci. To potrjuje primer, povezan z raziskavo, izpeljano v sirotišnici Santa Esperanza v Mehiki, v neposredni bližini katere se nahaja izjemno priljubljena turistična točka/počitniška destinacija Puerto Vallarta (Tomazos in Butler 2012, 177). Kljub temu da večina prostovoljcev kot motivacijski dejavnik za svoj počitniški izbor ni navedla zabave, se je iz vedenja prostovoljcev za ključni faktor izkazala prav zabava (Tomazos in Butler 2012, 184). Tako so volunturisti npr. svojo vlogo prostovoljca ob koncu tedna

²⁷ Oglejmo si primer nekega študenta, ki je preživljal vrzelno leto na Madagaskarju, kjer naj bi pregledal ogrožen koralni greben. Ugotovil je, da je to početje nesmiselno, saj je pred njim isti greben pregledalo že 200 drugih prostovoljcev, ne da bi zabeležili uporabne podatke, najverjetneje pa so s to dejavnostjo greben še dodatno poškodovali (Womack 2007). Primerov, ko volunturisti poročajo, da je projekt pred njihovim prihodom že dokončala druga skupina, je ogromno (Fitzpatrick 2007).

²⁸ Ediriso je Miha Logar ustanovil leta 2001 v Ugandi. Edirisa v jeziku rukiga pomeni okno. »Okno, ki naj bi svetu nudilo bolj realistično podobo Afrike, Afričanom pa sveta« (Logar 2011c). Od takrat se je organizacijska struktura Edirise precej spreminjala oz. se spreminja še danes. Enote po področjih dela so se odcepile v samostojne organizacije, ki so povezane zgolj še z idejo. Edirisa UK, dobrodelna organizacija s sedežem v VB, je prevzela ukvarjanje z MPD, kar pomeni, da se morajo danes tudi slovenski prostovoljci prijaviti prek nje, v angleškem jeziku. Miha pa vodi podjetje Studio Edirisa Ltd., multimedijski odsek organizacije, ki se ukvarja še s turizmom. Za podrobnejšo organizacijsko strukturo Edirise glej spletne strani Edirise.

²⁹ Miha (osebni intervju) pravi, da »povprečnega prostovoljca ni. Po mojih izkušnjah jih je 50 % turistov, med ostalimi pa najdeš marsikaj, tudi prave bisere,« in dodaja, da volunturisti v njegovih očeh ne predstavljajo nobene težave, dokler se jih ustrezno vodi in dokler pustijo za seboj dovolj denarja. Iz njegovih zapisov v *Nori Afriki* (Logar 2011a) pa dobimo o njegovem mnenju o večini prostovoljcev vendarle drugačen vtis: »Počutim se kot prostovoljski strelvod, v katerega treska malo preveč, kot bi bilo potrebno. Naj sem na vse pretege samokritičen in poln razumevanja, še zmeraj ostaja občutek, da se ukvarjam z otroškimi vrtcem ...«

sneli in si nadedli »turistično čepico« (prav tam). Neki prostovoljec je to opisal takole: »Delamo trdo in žuramo trdo« (*We work hard and we play hard*) (prav tam). Proste dneve so prostovoljci preživljali na plaži, ponoči pa so se namesto v morje potapljali v alkohol, saj so želeli izkoristiti nizke lokalne cene in promocije nočnih klubov (Tomazos in Butler 2012, 185). Naslednji dan se nihče od prostovoljcev ni odločil za dopoldansko izmeno v sirotišnici, popoldne pa so zaradi prezasičenosti brezdelno postopali (prav tam). Na izlete so zaradi skupinskih popustov odhajali vsi hkrati in v sirotišnici pustili vrzel, saj drugega osebja ni bilo (prav tam). Morda niti ni presenetljivo, da je skupina dopustujočih mladih, ki so imeli na voljo poceni alkohol, zabavo in igre, hitro zapadla v razpoloženje »absolventskega izleta« (*»spring break« mentality*) (prav tam). Udeleženci so, ko se srečajo z elementom zabave/prostega časa, ne glede na svojo prvotno motivacijo podvrženi hudi skušnjavi, pred katero utegnejo kloniti in se predati hedonizmu (prav tam).

Volonturisti bi morali poiskati ravnovesje med izvrševanjem projekta in predajanju atrakcijam destinacije (prav tam). Kjer volonturistom to ne uspe, bi morali morda organizatorji poskrbeti za večjo disciplino in večji nadzor nad prostovoljci, posledica česar pa bi bila lahko nižja stopnja zadovoljstva volonturistov in posledično manjša privlačnost tovrstnih projektov (prav tam). Hkrati se pojavi še težava za sirotišnico, ki bi morala imeti na voljo dovolj osebja, ki bi nadzorovalo prostovoljce. Takšnih sredstev tovrstne organizacije nimajo na voljo, kajti če bi jih imele, ne bi potrebovale prostovoljcev. »Če upoštevamo, da je temelj prostovoljskega turizma prosti čas (*leisure*), je pomembno, da udeleženci niso pod pritiskom ali pa le minimalno. Ko se uvede neki obvezujoč element, prostovoljski turizem neha biti turizem (prosti čas) in postane 'polprosti čas' ali obvezujoče prostovoljstvo« (Tomazos in Butler 2012, 186).

5.1.3 Medkulturno učenje in/ali pridobivanje kulturnega kapitala

Klasična literatura o volunturizmu kot eno ključnih koristi MPD izpostavlja spoznavanje kulturnih razlik in spodbujanje kulturnega zavedanja (Kaplja 2006, 68). Medkulturno razumevanje je ena vodilnih motivacij prostovoljcev (Tiessen 2012). To se zdi pozitivno, vse dokler se ne izkaže, da prostovoljci medkulturno razumevanje povezujejo izključno z lastnim razvojem (kako se spremenita njihov pogled na svet in njihova zmožnost interakcije s svetom) (Tiessen 2012, 14) in da MPD ne prispeva k

solidarnosti med prostovoljci in prejemniki pomoči (Tiessen 2012, 15). Rezultati študije, ki sta jo opravila Raymondova in Hall (2008, 530) so pokazali, da bi si volunturizem moral prizadevati za medkulturno razumevanje; zastaviti bi si ga moral za cilj, namesto da preprosto predpostavlja, da je naravni rezultat MPD. Ali kot pove Simpsonova (2005, 462): »Domnevati, da bo kratko obdobje stika s stereotipiziranim drugim samodejno izpodbilo in ovrгло takšne stereotipe, je v najboljšem primeru naivno.« Nadalje pravi (prav tam), da se lahko organizacije, ker nimajo nikakršne premišljene vzgojne strategija, zanašajo le na zadostnost vzgojnega momenta samega medkulturnega stika. Pri tem pa so ne le pretirano poudarjene osebne in medkulturne koristi (Guttentag 2009, 546), temveč so Raymondova in Hall (2008) ter Simpsonova (2004a) v svojih študijah prišli do zaključka, da se pri mednarodnih prostovoljcih pogosto zgodi, da se stereotipi³⁰ okrepijo namesto zmanjšajo.

Motivacije volunturistov so pokazale, da se v njihovi srži skriva želja po samorealizaciji, in volunturistični projekti prostovoljcem omogočajo demonstracijo njihove zelene identitete³¹ (Elsrud v Sin 2009, 491). Ker je v ospredju motivacij sebičnost oz. »jaz«, se samodejno rodi primerjava z »drugim« (drugi volunturist, drugi prostovoljec, ki ni volunturist, ali drugi, ki ga volunturist sreča na potovanju – lokalni prebivalec gostiteljske skupnosti) (Sin 2009, 488). V tem procesu »drugačenja« je nevaren potencial, ki utegne v očeh volunturistov podkrepiti negativne stereotipe prejemnikov pomoči kot podrejenih, manjvrednih in manj sposobnih (Sin 2009, 497). Simpsonova (2004a, 208) pravi, da v tovrstnih programih prostovoljci vse prepogosto delajo razlike med »njimi« in »nami«. Namesto da bi prostovoljci poiskali področja podobnosti in razlik, namesto da bi ozavestili, da so nemara oni sami »drugačni«, projicirajo razliko na drugega, s katerim so se srečali (prav tam). Omenjeno drugačnost lahko strnemo v dva koncepta (prav tam):

³⁰ Tiessenova in Heronova (2012, 51) sta prišli glede stereotipov še do enega zaključka. Intervjuvani volunturisti so namreč izrazili skrb, da je njihova prisotnost pri lokalnem prebivalstvu okrepila stereotipe o tujcih oz. severnih razvojnih delavcih (prav tam). To je segalo od stereotipa, po katerem velja Zahod za rešitelja, brez katerega se nihče ne more rešiti sam, pa do izkrivljenih predstav lokalnega prebivalstva o tem, kakšen je Sever v resnici (lokalno prebivalstvo npr. med kanadskimi prostovoljci ni zaznalo kanadskega multikulturalizma) (prav tam). Slednje ni presenetljivo, če vemo, da obstaja tipični profil mednarodnega prostovoljca, ki ni pretirano raznolik (glej poglavje »Profili prostovoljcev«). Predvsem pa velja, da ima povprečni mednarodni prostovoljec dobro finančno zaledje. Zato ozek segment relativno bogatega prebivalstva s Severa v DVR predstavlja celotno populacijo Severa in slika napačno ali v najboljšem primeru nepopolno sliko razvitih držav.

³¹ Več o tem v poglavju »Profili prostovoljcev«.

V sklopu prvega prostovoljec ustvarja/išče razlike med seboj in gostitelji. Z ugotavljanjem razlik, ki se nanašajo izključno na druge, in določanjem, kaj je »normalno«, se ločnice med »menoj« in »drugim« le še poglobljajo/krepijo (prav tam). Organizacije ponudnice vrzelnih let pogosto oglašujejo poenostavljene podobe ljudstev, destinacij in lokalnih kultur, torej ponujajo homogenizirane opise skupin oz. tistih »drugih« (npr. Brazilci izžarevajo »energijo in veselje«) (Simpson 2004b, 682). To nadgradijo še z opisi potreb lokalne skupnosti, kjer se volunturisti srečajo z »revščino, boleznijo, lakoto in enoličnostjo«, kar pomeni, da se drugačnost lokalnih skupnosti preprosto določi na podlagi njihovih potreb (Simpson 2004b, 683).

V sklopu drugega koncepta je osrednjega pomena način, kako prostovoljci zaznavajo in utemeljijo revščino oz. materialne razlike. Industrija vrzelnega leta in njeni udeleženci revščino dojemajo in prikazujejo kot absolutno in kot nekaj, kar je omejeno na tujega drugega (Simpson 2004a, 210). Revščina se je v dojemanju volunturistov izkazala za ključno značilnost, ki opredeljuje razliko med razvitim svetom in svetom v razvoju (prav tam). Po tej interpretaciji naj bi se revščina v DVR razlikovala od tiste v zahodnem svetu – volunturisti so dajali revščini, odvisno od lokacije, zdaj večjo in zdaj manjšo težo (Simpson 2004b, 687). Prostovoljci se niso spraševali o vzrokih za revščino in niso iskali sistemskih ali strukturnih povezav med eno in drugo lokacijo ter razmišljali, kako bi lahko ena vplivala na drugo, temveč so z revščino opravili na deskriptivni ravni (Simpson 2004a, 211).

Ob razlikovanju na podlagi materialnih dejavnikov so prostovoljci pogosto »opazili«, kako zelo srečno je lokalno prebivalstvo, in to ne glede na materialno pomanjkanje (Guttentag 2009, 546). Gre za racionalizacijo revščine, ki se skriva za pripombami prostovoljcev o lokalnem prebivalstvu, ki je »revno, vendar srečno« (Simpson 2004b, 688). Nekatere študije so sicer pokazale, da je soočanje z globalno neenakostjo prostovoljcem omogočilo, da so videli lastne težave v drugi luči, in da je bila to zanje koristna učna ura (Raymond in Hall 2008, 538), kar pa je vseeno problematično, saj se volunturisti tako očitno bolj kot na druge osredotočajo na lastna življenja in razmere (Simpson 2004b, 689). Razlaganje revščine in neenakosti skozi prizmo lastne sreče prostovoljcev, da so se rodili na »pravem« koncu sveta, omogoča, da strukturni in sistemski razlogi za neenakost ostanejo prezrti (Simpson 2004a, 214). Quinby (v Simpson 2004b, 689) temu pravi »loto logika«, kjer usodo določa »sreča žreba«, kar

onemogoča »razprave o neenakosti in zatiranju« ter strukturah in sistemih, v katerih vsi sodelujemo in jih je ne nazadnje mogoče spremeniti. Loto logika omogoči, da družbena odgovornost zbledi in jo nadomesti vera v pravičnost usode (*justice of fate*) (prav tam). Dokler se volonturistični projekti ne bodo spopadli s strukturnimi razmerji med razvitim svetom in DVR, bodo obdržali svojo kratkoročno osredotočenjo na posameznika (prav tam).

Wearing (2001, 2) npr. pravi, da je »najpomembnejši razvoj, ki se utegne pojaviti v izkušnji prostovoljskega turista, osebne narave, večje samozavedanje«. Posamezniki z izkušnjami MPD pa so tudi bolj zaposljivi, saj imajo komparativno prednost pred vrstniki. Motivacije prostovoljcev so zato tesno povezane s pridobivanjem individualiziranega kulturnega in korporativnega kapitala (Simpson 2005, 450). To sta tržno privlačna izdelka industrije VT, ki ju je ta na neoliberalnem tržišču pričela tržiti sebi v prid (prav tam). Kulturni kapital se manifestira v obliki izobraževanja in izkušenj, ki jih posamezniki pridobijo v času volonturističnega udejstvovanja in so ključnega pomena za korporativni kapital, ki je podaljšek prvega (prav tam). Korporativni kapital pa pomeni predvsem izboljššan življenjepis, skupaj z obljubo, da je posameznik ob pomoči prikrajšanim skupnostim pridobil nove veščine (prav tam).

Obe vrsti kapitala se čedalje bolj prikazujeta kot nujni za uspeh tako v korporativnem kot v družbenem prostoru (prav tam). Potovanje v DVR danes velja za kulturni kapital (Simpson 2005, 451) in se oglašuje pod gesli, kot so »širjenje obzorij«, »osebni razvoj«, »pridobivanje veščin vodenja in skupinskega dela« (Simpson 2005, 450). Takšen kapital določa, kdo je zanimiv in kdo ni, kdo se lahko pohvali pred vrstniki in kdo je pridobil nove prijatelje (Simpson 2005, 451). Kdor nima kulturnega kapitala potovanja po DVR, tvega kulturno osiromašenje (prav tam).

Vse omenjene motivacije, bodisi pozitivne bodisi negativne, ne zmanjšujejo nujno dobronamernosti, ki jo prostovoljci nosijo v sebi. Povsem možno je, da imajo volunturisti osebne motive, da se želijo zabavati in pridobiti kulturni in korporativni kapital, hkrati pa želijo za lokalno skupnost le najboljše oz. se jim zdijo pozitivni izidi za lokalno skupnost samoumevni in edini možni rezultat, kar utegne biti posledica oglaševanja volonturističnega sektorja. In vendar prevladujoče motivacije prostovoljcev, opredeljene zgoraj, potrjujejo, da so prostovoljci v dobršni meri nepoučeni, pristranski in etnocentrični, kar so osrednje značilnosti modela napačnih

predpostavk, in kaj hitro se lahko zgodi, da se potovanje sprevrže v viteški pohod, v iskanje svetega grala (kulturnega in korporativnega kapitala) ali v prekomerno užitkarstvo. Vse naštetu ima skupni imenovalec: odvrčanje pozornosti od dejanskega subjekta pomoči (oz. od strukturnih vzrokov za neenakost in revščino) in preusmeritev pozornosti na lastno osebo in lastne potrebe oz. želje.

5.2 Področja dela z možnimi negativnimi učinki

*Lahko zavajaš vse ljudi nekaj časa in nekaj ljudi celo ves čas.
Ne moreš pa vseh ljudi zavajati ves čas.*
Abraham Lincoln

Mednarodnim prostovoljskim turistom so na voljo najrazličnejša področja dela, ki segajo od razvojnih projektov in humanitarne pomoči pa vse do okoljevarstva. Volonturisti najpogosteje opravljajo naloge, ki so povezane z otroki (poučevanje, igra, varovanje itd.), poučevanjem angleščine ali gradbeništvom (Lonely Planet 2007; UNV 2011, 31). Nekatero študije kažejo tudi na izjemno priljubljenost naravovarstvenih in ekoloških projektov. Speer (v Guttentag 2009, 541) npr. navaja, da se »dobro prodajajo« koralni grebeni, tropi, kosmate živalce in lepe ptice. Zaradi narave pričujoče diplomske naloge se slednjim posebej ne posvečamo, si bomo pa zato v nadaljevanju poglavja podrobneje ogledali delo volonturistov, ki se nanaša na otroke, poučevanje in gradbeništvo, in kako se v sklopu teh področij delo izvaja v praksi.

5.2.1 Delo z otroki

*Velik človek ve, kaj je prav,
mali človek pa ve, kaj se bo prodajalo.*
Konfucij

Otroci, ena najbolj ranljivih družbenih skupin, predstavljajo glavno ciljno skupino prejemanja prostovoljske pomoči v DVR. Po podatkih UNV iz leta 2011 je ena od treh najpogostejših oblik dela prostovoljskih turistov delo z otroki (UNV 2011), kar ne preseneča, saj želijo dobronamerni turisti pomagati prav najšibkejšemu členu družbe. Toda takšna pomoč kljub dobrim namenom prostovoljcev ni enoznačna in utegne učinkovati tudi negativno (Richter in Norman 2010). Kratkoročni prostovoljci si, kadar delajo z ranljivimi otroki, pogosto »kupujejo čustveno bližino« (prav tam). Nevarnosti

in posledice lahkomiselnosti volunturistov in pripadajočega sektorja, ki išče hiter zaslužek, so številne (prav tam). »Sirotišniški AIDS-turizem« v podsaharski Afriki je primer »globalne industrije 'volonturizma', ki prodaja čustveni stik z mladimi otroki v stiski« (OECD Insights 2010).

Sirotišnice postanejo nekakšne turistične točke, kjer se turisti prostovoljci prikazujejo kot ključni za obstoj institucij in za dobrobit otrok (prav tam). Programi, ki kratkoročne volunturiste spodbujajo k primarni negovalni skrbi za otroke ali jim jo dopuščajo, so iz številnih razlogov zgrešeni (Richter in Norman 2010, 224). Prostovoljci ostanejo le kratek čas,³² njihovi prihodi in odhodi so vse prepogosti, kar vodi v zmedo, nemir in nered pri otrocih (Govers 2010, 34). Volunturisti so nizko usposobljeni, in ker za opravljanje prostovoljnega dela še plačajo, utegnejo lokalno prebivalstvo prikrajšati za delovna mesta (Richter in Norman 2010, 223.). Veliko bolj smiselno bi bilo dati priložnost mladim iz lokalne skupnosti, ki bi si s takšnim delom prislužili topel obrok, izobraževanje in delovne izkušnje (prav tam). Nadalje je sprejemanje prostovoljcev povezano z visokimi stroški za organizacije (prav tam), ki so pogosto obremenjene s finančno negotovostjo.

Privlačnost otrok kot ciljne skupine volunturizma dodatno krepi njihova fotogenična podoba oz. njeno izkoriščanje z (avdio)vizualnimi mediji. »Pornografija revščine« je ime za strategijo oglaševanja, ki za dober namen in višji cilj (zmanjšati revščino in trpljenje) bodoče prejemnike pomoči s prikazovanjem njihove stiske najprej izkoristi (Collin 2009). Promocijski material otroke običajno prikazuje kot trpeče, podhranjene in nebogljene oz. kot popolnoma nezmožne, na ravni posameznika in na ravni države, poskrbeti zase. To vodi v »kulturo paternalizma, kar pa škodi razvojnemu procesu« (prav tam). Dobrodelne organizacije s to taktiko pridobivajo donatorje, volunturistični promocijski material pa se za pridobivanje množic prostovoljcev ob tej zateki k še eni, komplementarni strategiji: upodabljanju srečnih otrok, otrok z nasmehom. Iz oglasov se

³² Zagovorniki prostovoljskega turizma ugovarjajo, da je veliko projektov dolgoročnih, četudi posamezni prostovoljci ostanejo le kratek čas, saj naj bi bila bistvena kontinuirana prisotnost prostovoljcev, pri kateri »šteje vsaka malenkost« (Fitzpatrick 2007). Toda ponudniki volunturističnih potovanj niso zmožni zagotoviti neprekinjenega delovanja projektov, kar je sicer logična posledica tržišča, ki je odvisno od trenutnega povpraševanja prostovoljcev (strank) in števila prijavljenih v danem trenutku, kar agencijam onemogoča zagotavljanje stalnega in enakomernega pritoka prostovoljcev (Hervik 2008, 63). Zamisel, da »šteje vsaka malenkost«, ni na mestu, saj neusposobljeni prostovoljci delo prej ovirajo, kot pa ga spodbujajo (Guttentag 2009, 543), oz. stroški, ki nastanejo zaradi prostovoljcev, pretehtajo njihovo koristnost (Carey v Guttentag 2009, 543).

zdi, da so za široko nasmejjane obraze »odgovorni« prostovoljci. Na neki grotesken način to tudi drži. Otroci namreč od vodij sirotišnic pogosto prejmejo navodila, da morajo biti veseli, nasmejjani in da morajo za goste plesati in peti. Čeprav se otrokom to upira in so jezni, ponekod vsak dan uprizarjajo predstave za prostovoljce (Nelson 2010, 62). V takšnih primerih prevlada turistični vidik, ki okrepi moč tujega popotnika, ki poseduje kamero in odraža tipično naravo turizma kot potrošnje (Urry 1990 v prav tam).

Kot primer sirotišniškega turizma, povezanega s slovenskim prostorom, bomo navedli potovalno agencijo *Shadows of Africa*, ki jo je ustanovila Slovenka v Tanzaniji (Ujčič 2012). Nataša Fras je pod svoje okrilje vzela sirotišnico Kibowa v Arushi, kamor vodi svoje turiste, da si ogledajo Afriko »malo drugače« (prav tam), oz. jim ponuja »potovanje z namenom«. To pomeni, da »si turisti lahko ogledajo vse združeno: safari, Zanzibar, Dar es Salaam, lahko pridejo prostovoljno pomagat v sirotišnico Kibowa ali v zasebno šolo *Essa*« (prav tam). Na spletni strani *Shadows of Africa* (*Shadows of Africa Ltd.* 2013) je potovanje z namenom opisano takole: »Naši programi 'Potujte z namenom' v Tanzaniji so enkratna priložnost, da vidite Afriko skozi oči raziskovalca, avanturista in posameznika, katerega majhno prijazno dejanje bo nekemu pomenilo vse.« To mnenje je odmevalo tudi na potopisnem predavanju prostovoljke, ki je MPD opravljala v sirotišnici Kibowa. Poslušalce je nagovarjala k MPD v Kibowi in jim zagotovila, da bo v redu, karkoli bodo počeli oz. otroke naučili,³³ in da ni pomembno, če ostanejo en dan, en teden ali eno leto. To je skladno s splošnim prepričanjem, da je bolje narediti nekaj kot narediti nič. Torej je prostovoljka prevzela filozofijo agencije, s katero je potovala. Delo agencije *Shadows of Africa* temelji na zbiranju donacij, s katerimi želi omogočiti šolanje za otroke. Gre torej za dobrodelnost oz. v razvojni teoriji za drugo generacijo po Kortenu (glej str. 31), saj ključni dejavnik za pomoč vidi v izobraževanju otrok, ki ga oglašuje kot razvoj skupnosti. Spomnimo, da takšni projekti običajno ustvarjajo dolgoročno odvisnost – v tem primeru od turistične agencije.

³³ Sama jih je npr. učila čiščenja zob z zobno ščetko. V ta namen je s seboj iz Slovenije odnesla pol kovčka zobnih ščetk in past. Pri tem pa ji ni uspelo niti pred ali med potovanjem niti po njem ugotoviti, da obstajajo lokalne oblike čiščenja zob z drevesnimi paličicami, ki ne zahtevajo finančne neodvisnosti in za seboj ne bodo zapustile odvisnosti od donacij. Gre za primer dobrega namena prostovoljke, ki skuša znanje in kulturo enega okolja neposredno, brez prilagajanja, prenesti na drugo okolje.

5.2.2 Izobraževanje

Resnično znanje je poznati obseg svoje omejenosti.
Konfucij

Večina volonturističnih projektov od udeležencev ne zahteva nobenih veščin in znanj, kar je prostovoljskemu turizmu omogočilo izjemno naglo rast (Guttentag 2009, 543). Brown in Morrison (v prav tam) razložita, da je edina veščina, ki jo zahteva večina teh organizacij, želja pomagati drugim. Edini pogoj za sodelovanje je denar, ki ga prostovoljci plačajo (Lewis 2010). Večina omenjenih organizacij ne nudi pred ali med potovanjem oziroma po njem nikakršnega izobraževanja. Na spletnih straneh volonturističnih organizacij se izkaže, da imajo prostovoljci možnost početi, karkoli želijo in kar sami izberejo.

Oglasi za programe VT zagotavljajo, da prostovoljci ne potrebujejo nobenih posebnih znanj in kvalifikacij, nato pa, paradoksalno, ti isti prostovoljci, izključno na podlagi svojega porekla, opravljajo strokovna dela oz. stopajo v vlogo strokovnjakov. Programi za prostovoljce te prikazujejo kot posameznike, ki lahko nudijo pomoč, nasvet, podporo in so na splošno potrebovani (Simpson 2005, 464). Volonturistična industrija ustvarja situacije, v katerih bodo volunturisti potrebovani in kjer bodo zmožni ponuditi zunanjo strokovno pomoč v vlogi učiteljev, gradbenikov, zdravstvenih delavcev itd. (Simpson 2005, 465), kar je povsem skladno z modelom napačnih predpostavk. Omenjene vloge in položaji bi bili za te iste posameznike »doma« namreč nedostopni (prav tam). Na ta način udeleženci eksperimentirajo z možnimi bodočimi strokovnimi identitetami (Simpson 2005, 465). To pa ustvarja niz družbenih relacij moči, ki določajo odnos med gostitelji in obiskovalci (prav tam). Popotnik eksperimentira z novo identiteto, hkrati pa je gostiteljem predstavljen kot strokovnjak – proces, ki se zelo prilega neenakosti, pod katero po svoji naravi deluje turizem, usmerjen v DVR (Hutnyk v Simpson 2005, 465). Rezultat je vzpostavljanje izkoriščevalskih odnosov med popotniki in gostitelji (Simpson 2005, 465).

Izjemno pogosto prostovoljci, ne glede na svojo usposobljenost, prevzemajo vlogo učiteljev (Lonely Planet 2007, 12). Kadar gre za delo z otroki, so *a priori* postavljeni v vlogo učitelja, prav tako kadar gre za poučevanje angleškega jezika. Prostovoljci brez

vsakršnega predznanja smejo poučevati odrasle in otroke, tako formalno kot neformalno. Ti prostovoljci pogosto ne dobijo nikakršnih navodil, kako opravljati svoje delo, in so prepuščeni sami sebi in lastni presoji, kaj in na kakšen način bodo poučevali. Prostovoljske organizacije takšno delovanje pogosto imenujejo »samoiniciativnost«.³⁴ Tudi na področju šolstva prostovoljci neredko ogrožajo delo lokalnih učiteljev in se postavljajo v nadrejeni položaj ter zagovarjajo svoj pristop, svoje znanje in svoj pogled na svet, ki ga pogosto dojemajo kot boljšega, naprednejšega, pravilnejšega. Fischer (1998, 146) pravi, da je pri učiteljih sporno to, da svoje vrednote vsiljujejo drugim. »Učitelji so po definiciji spreobračevalci (*proselytizers*). Oni vsiljujejo neki skupek idej, saj je to njihovo delo« (prav tam).

Ivan Illich je mednarodne prostovoljce že v šestdesetih letih prejšnjega stoletja, torej ko je bilo razvojno delo še v povojih, svaril pred učinkom zgleда (Illich 1968).³⁵ »Po definiciji si ne morete pomagati, da ne bi bili ultimativni dopustniški prodajalci 'ameriškega načina življenja' srednjega sloja, saj je to edino življenje, ki ga poznate,« jim je dejal v svojem slavnem govoru.³⁶ Bodoče prostovoljce je preroško imenoval »dopustniške dobrodelnike« (*vacationing do-gooders*), kot bi danes lahko opisali volunturiste. Ameriški način življenja je primerjal z religijo, ki jo prostovoljci »pridigajo« revnim in jih tako »zapeljujejo« z obljubami obilja in uspeha (prav tam). Poudaril je še, da, četudi bi premagali komunikacijsko vrzel in govorili isti jezik, nimajo skupne osnove, na kateri bi se lahko srečali. Zanimivo je, da je Illich že davnega leta 1968 prepoznal nekatere nevarnosti in možne negativne učinke MPD, ki so aktualni in nerazrešeni še danes. Pravzaprav je že takrat namigoval, da gre pri MPD še najbolj za počitnice prostovoljcev oz. je izpostavil ta trend med ameriški študenti, ki so na

³⁴ Edirisa v Ugandi in potovalna agencija Shadows of Africa nagovarjata prostovoljce k samoiniciativnosti. Ker večina organizacij nima izobraževalne strategije za prostovoljce in ker jim primanjkuje osebja, ki bi prostovoljce usmerjalo, jim ne preostane drugega, kot da jih prepustijo samim sebi, njihovi lastni presoji, in jih nagovarjajo k samoiniciativnosti. Logar (2011a) je to opisal takole: »Ja, manjka nam strukture. Nihče ne bo prostovoljcev gnal k temu in onemu, svoboda pa je sposobna ubijati. Od mene pričakujejo, da bom vodja, jaz pa sem prezaposlen in želim, da se vodijo sami.« Neki drug dolgoletni član Edirise, tudi sam prostovoljec, poda zaključek: »S sprejemanjem prostovoljcev bi končno morali sprejeti še odgovornost za njihovo kulturno izobraževanje. Nehajmo se pritoževati zaradi slabih prostovoljcev, saj smo v največji meri sami krivi, da tukaj delajo in odidejo domov nepoučeni (*ignorant*)« (Ačko 2011).

³⁵ Wall in Mathieson (v Guttentag 2009, 547) sta pojav, v katerem turisti na gostiteljsko kulturo vplivajo s tem, da pritegnejo pozornost s svojim slogom življenja in obiljem materialnih dobrin, poimenovala »učinek zgleда« (posnemanja). Avtorja (v prav tam) opozarjata na možne škodljive učinke, saj lahko pride do tega, da skuša lokalno prebivalstvo oponašati potrošniške vzorce bogatih turistov. To utegne vplivati na nezadovoljstvo lokalnega prebivalstva, če so materialne dobrine onkraj njihovega dosega.

³⁶ Njegov govor smo omenili že v zgodovinskem pregledu, na str. 34.

začetku šestdesetih odhajali na *mission-vacations* med reveže v Mehiko (prav tam). Njegov govor je izzval ogorčenje, danes, več kot štirideset let kasneje, pa kljub temu, da opozorila iz njegovega govora niso zastarela, združevanje počitnic s PD velja za naravno.

5.2.3 Gradbeništvo

*Če se mnogi sramujejo že revnejše obleke in stanovanja,
koliko več bi se jih moralo sramovati revnih idej in nazorov.*

Albert Einstein

Predpostavka, da bo imela skupnost, ki gosti projekt prostovoljskega turizma, od tega neizbežno ekonomsko korist, je napačna (Guttentag 2009, 544). Pravzaprav je povsem mogoče, da bo imela prisotnost prostovoljske delovne sile nasprotni učinek in da bo negativno vplivala na povpraševanje po delavcih ali celo spodbujala odvisnost dotične lokalne skupnosti in njenih pripadnikov (prav tam). Pearce (v Guttentag 2009, 544) je leta 1980 zasnoval seznam kriterijev, s katerim je določil dela, primerna za prostovoljce; prvi pogoj je bil, da področje dela prostovoljcev ni področje, na katerem bi delovala plačana lokalna delovna sila. Ker številni volonturistični projekti temeljijo na neusposobljeni delovni sili, prostovoljski turisti pogosto opravljajo dela, ki bi jih lahko opravilo lokalno prebivalstvo (Guttentag 2009, 544).

Van Engenova (2000, 2) je v Hondurasu prišla do zaključka, da »/s/kupine kratkoročnih misijonarjev skoraj vedno opravljajo dela, ki bi jih lahko (in to običajno bolje) opravili ljudje iz države, kjer so na obisku«. Kot primer navaja skupino mladostnikov, ki so porabili čas (dva tedna) in denar (1000 \$ na osebo) za to, da so v Hondurasu prepleskali in očistili sirotišnico (prav tam). S tem denarjem bi lahko plačali dva lokalna pleskarja, ki sta nujno potrebovala delo, najeli štiri nove učitelje, zgradili nov dormitorij in vsem otrokom priskrbeli nova oblačila (prav tam).

Nekatere organizacije trdijo, da posvečajo posebno pozornost prav tovrstni problematiki in da njihovi projekti ne izpodrivajo lokalne delovne sile, vendar je težko verjeti, da so prav vse organizacije tako previdne (prav tam). Ker veliko volonturističnih projektov vključuje delo v gradbeništvu, so še posebej izpostavljeni gradbeni delavci v DVR (prav tam).

Gradbeništvo kot področje delovanja VT se torej primarno osredotoča na to, da zadovolji posameznika, ki ima denar (volonturista investitorja), in ne lokalne skupnosti, ki potrebuje pomoč. To najbolj nazorno prikazuje naslednji primer. Kaplja (2006, 65) navaja zelo zanimiv odstavek s spletne strani GoAbroad avtorja Troya Pedena, ki se nanaša na koncept plačevanja za opravljanje prostovoljnega dela:

Če niste zdravnik ali inženir in če se s projektom ne nameravate ukvarjati dve leti, boste najverjetneje morali plačati določeno vsoto denarja. Mogoče boste gradili šolo na Filipinih; organizacija, ki organizira projekt, mora pokriti stroške gradbenega materiala, logistike in priskrbeti bivališča v lokalni skupnosti. Če bi bil njihov namen zgolj zgraditi šolo, bi verjetno izkoristili lokalno delovno silo in zaključili projekt v kratkem času. Njihov namen pa je osredotočen na to, da vam omogočijo kulturno izkušnjo, da vam omogočijo življenje v filipinski vasi.

Videti je, da je primarni namen, »da vam omogočijo«, kar kaže na to, da je prostovoljec pomembnejši od rezultata projekta in vpliva na lokalno skupnost. Vprašanje je namreč, koliko takšni projekti upoštevajo koristi za lokalno nezaposleno prebivalstvo.

V tem podpoglavju smo navedli tri najbolj pogosta področja dela in v njihovem okviru razdelali možne negativne dejavnike, ki jih Guttentag (2009, 537–549) povzame v petih skupinah:

- Zanemarjanje želja lokalnega prebivalstva (vzrok: pomanjkanje vključevanja/udeležbe lokalnega prebivalstva).
- Oviranje delovnega napredka in nezadovoljivo opravljanje dela (vzrok: prostovoljci nimajo ustreznih veščin).
- Zmanjševanje zaposlitvenih priložnosti za domače prebivalstvo (zaviranje povpraševanja po delovni sili) in podpiranje odvisnosti (vzrok: prisotnost prostovoljske delovne sile).
- Krepitev stereotipizirane podobe »drugega« in racionalizacija revščine (vzrok: medkulturna izkušnja).
- Spodbujanje kulturnih sprememb (vzrok: učinek zgleda (posnemanja) in delovanje kratkoročnih misijonarjev).

Iz pokazanega in ugotovljenega je moč sklepati, da se skrivajo v sektorju VT številne čeri, ki bi se jim bilo treba izogniti, da bi s projekti dosegli najboljše možne rezultate. Zakaj to ni tako preprosto, si bomo ogledali v nadaljevanju.

5.3 Želja po dobičku: pereč problem volunturizma

*Bojim se Danajcev,
tudi če prinašajo darila.*
Vergil

VT je tesno povezan z vrsto razvojnih projektov v DVR, gre za turizem z razvojno agendo (Vodopivec in Jaffe 2011, 1). VT torej odraža novo logiko razvoja in k njej prispeva (prav tam). To obliko potovanja lahko razumemo kot posebno neoliberalno obliko razvojne prakse, v kateri je razvoj privatiziran³⁷ in paketiran kot tržno blago (prav tam). Tržne sile, diverzifikacija in medsebojno učinkovanje ponudbe in povpraševanja so VT oblikovale v še eno počitniško tržišče, katerega prioritete se od pomoči premikajo proti dobičku (Tomazos 2010, 45).

Ker je volunturizem relativno nova tržna niša, je volunturistični trg v največji meri nereguliran (Fitzpatrick 2007). To pomeni, da je v sektorju volunturizma kopica možnih ovir in pasti, ki bi se jim bilo treba izogniti, če bi želeli, da je volunturistična izkušnja pozitivna za vse vpletene, torej za prostovoljce in za gostiteljsko skupnost. Tricia Barnett, direktorica organizacije Tourism Concern, svari, da v neregulirani volunturistični sektor vstopajo nova podjetja oz. potovalne agencije in neredko izkoriščajo najbolj dobronamerne prostovoljce (Fitzpatrick 2007). »To je nova oblika kolonializma. Tržišče se ukvarja z dobičkom, in ne s potrebami skupnosti,« pravi Barnettova (prav tam). Nepoučeni, vendar dobronamerni prostovoljci se pogosto ne zavedajo, kaj je resnični motiv podjetij, in postanejo žrtve lastne naivnosti. Izjave prostovoljcev pogosto vključujejo tudi bridko spoznanje, da pomoč ni primarni namen nekaterih organizacij ponudnic volunturizma (Hervik 2008), oz. izražajo občutek, da jih je organizacija pošiljateljica ogoljufala in da niso dobili tega, kar jim je obljubila (Vodopivec in Jaffe 2011, 7). Promocijski material organizacij pošiljateljic vpliva na pričakovanja in izkustva prostovoljcev (Coghlan v Vodopivec in Jaffe 2011, 10). Včasih

³⁷ Proces privatizacije razvojne prakse se kaže v povečevanju števila civilnih akterjev, ki prevzemajo vlogo razvojnih organizacij (prav tam). Kljub temu da utegne biti to tudi pozitivno, saj predstavlja nasprotje državnim ekonomsko-razvojnim modelom, ki potekajo od vrha navzdol, je nekritično sprejemanje takšne nove razvojne prakse in diskurza prej problem kot rešitev (prav tam).

prikazujejo projekte kot izjemno očarljive, blesteče in zapeljive, kar vodi v nerealistična pričakovanja prostovoljcev (Callanan in Thomas v Vodopivec in Jaffe 2011, 10). Volonturistična industrija je visoko profesionalizirana, vendar zgolj kar zadeva marketing in pakiranje (*packaging*), ne pa tudi ko gre za ključni produkt, ki ga prodaja, namreč »širjenje obzorij«, saj večina programov VT ne vključuje izobraževalne strategije za udeležence (Simpson 2005, 464).

Kljub temu da je razvoj v praksi programov VT osrednjega pomena, je razvojna teorija v največji meri zanemarjena (Simpson 2005, 34). Industrija VT se raje osredotoča na razvoj, ki temelji na vrednotah navdušenja in dobrih namenov (prav tam), in oglašuje poseben javni obraz razvoja, ki temelji na poenostavljenem pojmovanju razvoja, ki ga je mogoče konzumirati in ne nazadnje »delati« (Simpson 2004b, 690). Kupiti paket pomeni nakup cele vrste dejavnosti (učenje tujega jezika, bivanje pri lokalni družini, prostovoljno delo), ki jih je sestavil nekdo tretji in ki hkrati sugerira, kako naj bi prostovoljci doživljali prostovoljno delo in gostujoči kraj (Vodopivec in Jaffe 2011, 7). Organizacije oglašujejo poenostavljen ideal razvoja, ki prikazuje mlado, nestrokovno delovno silo kot razvojno »rešitev« (Simpson 2004b, 682). Percepcije razvoja, ki krožijo znotraj sektorja VT, temeljijo na predpostavki, da je k razvoju mogoče doprinesti na zabaven način in v prostem času, kot del počitnic (Vodopivec in Jaffe 2011, 9). Da bodo prostovoljci pozitivno vplivali na gostujočo skupnost, je oglaševano kot dejstvo in ni postavljeno pod vprašaj (prav tam). Organizacije pošiljateljice širijo idejo, da je narediti nekaj bolje kot nič, in se ne ukvarjajo s tem, kaj je res narejeno in kako (prav tam). Preprosto se predpostavlja, da bo pošiljanje prostovoljcev v DVR samodejno koristilo lokalnemu prebivalstvu (Raymond v prav tam).

5.4 Možne rešitve negativnih učinkov

*Svojih problemov ne moremo rešiti z enakim načinom razmišljanja,
kot smo ga uporabljali, ko smo jih ustvarili.*

Albert Einstein

Barbieri in drugi (2012, 514–515) izpostavljajo štiri največje omejitve, ki zmanjšujejo zadovoljivost projektov VT: pomanjkanje skrbno razvitih in pripravljenih strukturiranih nalog in delovnega načrta za prostovoljce (nerealistično, a visoko zaželeno bi bilo združiti znanja in veščine prostovoljcev s potrebami gostiteljske skupnosti); jezikovne prepreke; pomanjkanje kontinuitete prihoda (dobave) prostovoljcev in nezadostna transparentnost programov in aktivnosti ter organizacijskih procedur. Vse to in še mnogo več bi bilo treba upoštevati tako pri ocenjevanju uspešnosti obstoječih projektov kot pri usmerjanju delovanja prihodnjih.

Če bi se prostovoljci želeli otresti neokolonialnega ravnanja, bi se morali najprej znebiti miselnosti »dajanja« in opustiti predstavo, da posedujejo nekaj, kar je domnevno večvredno in kar želijo dobrohotno deliti s prebivalstvom določene DVR. Za začetek bi takšen miselni preskok pomenil bistveno razliko v odnosih med gosti in gostitelji. Za vzajemno izmenjavo, ki bi omogočala poglobljen in spoštljiv stik med gostitelji in prostovoljci, bi bilo izjemno koristno, če bi slednji – tako pred odhodom kot med samim bivanjem v državi gostiteljici – razvijali zmožnost preseganja lastnih miselnih okvirov ter se učili prisluhniti tudi stališčem in mnenjem, ki se (radikalno) razlikujejo od njihovih. Pokazalo se je, da prostovoljci pogosto ne presežejo stereotipov (npr. zakaj je lokalno prebivalstvo revno, da je zahodna civilizacija napredna, večvredna, »civilizirana«) in da do resničnega medkulturnega učenja ne pride. S tega vidika bi bilo v šolski program na Severu priporočljivo vpeljati ure globalnega učenja³⁸ oz. izobraževanja o odnosu Sever – Jug, ki bi vključevalo analizo sedanjih razmer po svetu, vizijo možnih alternativ danes prevladujočim modelom in proces sprememb, ki bi privedle do odgovornega globalnega državljanstva (Humanitas 2011).³⁹ Na ta način potencialni bodoči prostovoljci ne bi bili le bolje pripravljeni na odhod v svet, temveč bi

³⁸ Po Maastrichtski izjavi o globalnem izobraževanju iz leta 2002 je globalno učenje opredeljeno kot »izobraževanje, ki ljudem odpira oči in um za resničnosti globaliziranega sveta ter jih prebuja, zato da bi bilo mogoče uresničiti pravičnejši svet, v katerem bi bilo več enakosti in človekovih pravic za vse« (Humanitas 2011).

³⁹ Takšne delavnice se v okviru Humanitasa sicer že odvijajo, vendar so projektne narave, kar pomeni, da se izvajajo le za določen čas, le na redkih šolah po Sloveniji in le za nekatere učence.

se lahko spremenil tudi cilj, ki ga želijo v času MPD doseči v DVR, poleg tega pa bi utegnili spremeniti še lastni slog življenja in vedenjske vzorce, tako doma kot v tujini.

Prav tako pomembne bi bile lahko delavnice in izobraževanje prostovoljcev pred, med in po MPD. Večina organizacij ponudnic VT ne nudi nič od naštetega. V primeru turističnih agencij, kot je Shadows of Africa, je to še toliko bolj pričakovano, v primeru Edirise pa je zadeva nekoliko bolj nihala. Logar (2011b) pravi:

Po dveh letih izkušenj je bilo boleče očitno, da prostovoljci potrebujejo mehkejši pristanek sredi podeželske Afrike in več priprave za udejstvovanje v relativno kaotični organizaciji, ki jih je tam čakala. Sestavlil sem dvotedenski program, namenjen tako nekomu, ki želi postati del Edirise, kot kulturnemu turistu, ki bi rad doživel nekaj nenavadnega.

In v osebni intervjuju dodaja: »V zlati dobi Edirise smo imeli program Learn from Africa, s katerim so prostovoljci začeli bivanje pri nas – teden ali dva orientacije in turizma. Kasneje smo to zožili na dan ali dva ter treking s kanuji (za team building)«. Daljši program so opustili, ker se je zdelo, da s krajšim z manj truda dosežejo skoraj isto (prav tam). To je glede na predhodno ugotovitev, da prihajajo prostovoljci na lokacijo povsem nepripravljeni in neseznanjeni, presenetljiv zaključek. Prostovoljka E (osebni intervju), ki je leta 2012 dva meseca prostovoljno delala pri Edirisi v Ugandi, je priznala, da bi večini prostovoljcev, s katerimi je delala, več vodstva, usmerjanja in izobraževanja o razvojni problematiki izjemno koristilo.

Primer izobraževanja, ki se navezuje na izvedbo delavnic pred odhodom na MPD, je projekt z naslovom »Prostovoljstvo na trdnih temeljih«, ki ga je leta 2011 ob sofinanciranju Mestne občine Ljubljana izvajal Zavod Global, namenjen pa je bil vsem bodočim mednarodnim prostovoljcem (Zavod Global 2012). Projekt je vključeval niz delavnic o različnih vidikih afriške kulture in medkulturnega delovanja, ki naj bi prostovoljcem omogočile boljše razumevanje okolja, v katerega se podajajo (osebni intervju Max Zimani).⁴⁰ Večina udeležencev, ki so bili namenjeni na MPD, se po udeležbi delavnic za MPD ni odločila (prav tam). Poglobljenost in širina delavnic sta

⁴⁰ Delavnice so naslavljal rasizem in stereotipe ter vključevale napotke za pripravo spoštljivih potopisnih predavanj, filozofijo Ubuntu, migracije in predstavitev nekaterih ljudstev Afrike.

omogočili vpogled v omejitve razvojnega dela in mednarodnega prostovoljstva, kar je najbrž bodoče prostovoljce odvrnilo od sodelovanja. Učinka projekta kot celote ne moremo oceniti, ker ne razpolagamo s podatki o izvedbi in vrnitvi redkih posameznikov, ki so se za MPD vendarle odločili. Sklepamo pa lahko, da je tovrstnih projektov in delavnic vse premalo in da se izvajajo le periodično⁴¹ ali da se jih sčasoma ukine, kot se je zgodilo s programom uvajanja prostovoljcev v delo v Edirisi. Glede na porast števila mednarodnih prostovoljcev bi morala biti zagotovljena kontinuiranost takšnih projektov, delavnic in uvajanj, kar pa je najbrž kadrovsko in finančno neizvedljivo.

Glede na to, da prostovoljci pogosto poročajo o lastnem nezadovoljstvu in o nezadovoljivem delu NVO in turističnih agencij (Hervik 2008; Vodopivec in Jaffe 2011; Womack 2007), bi bilo morda treba uvesti nekakšen nadzor ali vsaj poskrbeti za večjo transparentnost dela organizacij. To bi lahko dosegli npr. z mednarodnim spletnim portalom, kjer bi prostovoljci ocenjevali NVO in druge organizacije, pri katerih so delali (npr. po kategorijah: koliko izobraževanja in vodstva so bili deležni, kolikšen delež njihovega denarja je prispel v prave roke, v kolikšni meri je lokalno prebivalstvo vpleteno v soodločanje in izvajanje projektov ter koliko se upošteva lokalne interese, kolikšen delež projektov je namenjen zabavi/delu, ali izvajajo projekte, ki so jih drugi prostovoljci predhodno že dokončali, itd.). S tem bi vsi bodoči prostovoljci na enem mestu našli ocene in izkušnje drugih glede profilov in vsebin posamičnih organizacij in njihovih projektov. Na drugi strani bi lahko na portal svoje ponudbe po podobnih kategorijah prispevale tudi prostovoljske organizacije same, s tem bi nastal nabor ali bazen projektov in ponudbe, iz katerega bi potencialni prostovoljci s ključnimi iskalnimi pojmi našli pravi projekt zase. Na ta način bi se lahko uskladila ponudba in povpraševanje in obe strani bi se lahko približali načelom etičnega prostovoljstva.

Kate Simpson (2007) je napisala vodič za etično prostovoljstvo, v katerem navaja sedem vprašanj, ki bi jih moral vsak prostovoljec zastaviti organizaciji, preko katere namerava opravljati prostovoljno delo:

⁴¹ Redne delavnice in izobraževanja za prostovoljce se izvajajo npr. v okviru slovenske organizacije Voluntariat in se osredotočajo predvsem na pripravo prostovoljcev na delovne tabore (Zavod Voluntariat 2012), ki se bistveno razlikujejo od drugih programov MPD. Dokončne ocene o izvedbi teh delavnic ne moremo podati, ker se nobene nismo udeležili.

- Kaj točno bom počel? Lahko organizacija poda kratek opis dela?
- Ali organizacija sodeluje z lokalno partnersko organizacijo?
- Ali organizacija finančno prispeva k prostovoljskemu programu? Če prispeva – koliko?
- Ima organizacija razvite politike o ekološkem in etničnem prostovoljstvu? Če jih ima, kako natančno se izvajajo?
- V kakšnem časovnem okviru se izvaja projekt?
- Ali mi lahko organizacija posreduje natančne kontaktne podatke za izbrani program?
- Kakšne podpore in usposabljanja bom deležen?

Toda četudi bi organizacija potencialnemu prostovoljcu podala vse odgovore na zgoraj navedena vprašanja, to ne bi predstavljalo nikakršnega zagotovila, da organizacija resnično deluje po načelu etičnega prostovoljstva oz. da ne uporablja t. i. zelenega marketinga,⁴² da torej ne gre za prodajo prazne strategije, ki se ne prenese v prakso. Vsa odgovornost glede prostovoljnega dela in njegovega (trajnostnega) učinka se torej prelaga na prostovoljca samega. V tem smislu bi bil nastanek zgoraj opisanega portala še toliko bolj dragocen.

Za uspešnost MPD bi torej morali upoštevati tri stvari: delovne cilje prostovoljcev, motive prostovoljcev in vsakodnevni potek dela v tujini. Delovni cilji bi morali biti dobro pretehtani, realno izvedljivi in postavljeni v lokalni kontekst ob upoštevanju lokalnih želja. Motivi prostovoljcev so dvorezen meč, kajti če postavljajo v ospredje lastne interese, se izgubi bistvo prostovoljstva, ki je pomagati drugim. Če pa dajejo pomoči drugim pretirano težo, utegnejo pasti v zanko, v kateri sebe vidijo kot rešitelje, kot takšne pa v vlogi superiornih junakov, ki pomagajo inferiornim, »neciviliziranim, nižjim rasam«. Pravzaprav bi moral biti vodilni motiv prostovoljstva učiti se od gostiteljske skupnosti in prav to bi morale organizacije ponujati kot enega izmed ciljev svojih projektov. Vsakodnevne prakse prostovoljcev v tujini so odraz delovnih ciljev, motivov in svetovnih nazorov. Mednarodni prostovoljci bi se morali zavedati, da so v

⁴² »Zeleno pranje (možganov)« ali »zeleni marketing« oz. ekomanipulacija (*green-washing*) je po Slovenski turistični organizaciji (2010) »praksa podjetij, ki želijo prikazati svoje produkte ali podjetja kot zelena, okolju prijazna, vendar pa v resnici to niso. Gre za zavajajočo piarovsko uporabo besede zelena oziroma za zeleno trženje, ki ni osnovano na dejstvih.« To početje bi lahko imenovali tudi zavajanje potrošnikov.

tuji državi le gostje. Mednarodno prostovoljstvo pa zbuja lažen občutek domačnosti, ki prostovoljcu omogoča, da si jemlje pravico odločati se in določati, kakšne bi morale biti nekatere stvari v DVR, kako bi se morale spremeniti, kako bi bilo bolje, kako bi bilo »prav«. Vse to je mogoče preseči le z izobraževanjem in kakovostno izmenjavo izkušenj prek neodvisnega medija, ki bi lahko bil zgoraj orisani portal.

6 ZAKLJUČEK

*Včeraj sem bil pameten in sem želel spremeniti svet,
danes sem moder in spreminjam sebe.*

Rumi

Kot ideal razvojnega dela smo definirali izboljšanje kakovosti življenja ljudi v DVR, ki ni pogojeno z idejami modernizacije, tehnološkega napredka in gospodarske rasti kot nujnih za t. i. napredek. Iz pričevanj prostovoljcev pa je razvidno, da so ponotranjili mešanico konvencionalne razvojne teorije in poenostavljene podobe razvojnega dela. Pomoč oz. razvoj v sklopu VT je videti kot nekaj enostavnega, kar je moč mimogrede opraviti na počitnicah, v prostem času, vzporedno z obilico zabave. Volonturistična industrija p(r)odaja poenostavljene in skrajno nekritične oglase, s katerimi prostovoljcem obljublja, da bodo doprinesli k razvoju v DVR. Prebivalci Severa naj bi bili torej na podlagi svojega porekla pozvani k razvojnemu delu na Jugu, kjer statični, pasivni in nezmožni prebivalci DVR čakajo na njihovo pomoč. Ta diskurz pa v sebi skriva nastavke diskriminatornih in rasističnih predpostavk.

Prepričanje, da je Jug pasiven, Sever pa aktiven, prostovoljcem omogoča rangiranje držav in ljudi. Težava leži v binarnem dojetju sebe in drugega, v predpostavkah o superiornosti zahodnega in inferiornosti nezahodnega. Volonturistična industrija s pridom ne le izkorišča, temveč tudi krepi tovrstne zaznave v zavesti povprečnega prebivalca zahodnega sveta. Volonturistična industrija p(r)odaja predstavo o »tretjem svetu« kot o prostoru, ki je avtentičen, eksotičen, nedotaknjen, tradicionalen, preprost, kar volonturistom omogoča, da potrdijo zgodovinsko sprejeti evrocentrični pogled na svet, v katerem sebe in svoj izvor dojemajo kot superiornejša, napredna, razvita, civilizirana. Volonturisti odpotujejo v »tretji svet« opremljeni z zavestjo in jezikom, da gredo »pomagat«, »delat razvoj«, »opolnomočit lokalno prebivalstvo«, »razvijat skupnosti«. Če njihova prepričanja ne bi koreninila v superiornosti Zahoda, ne bi imeli podlage, na kateri bi lahko stale tovrstne trditve.

Dojemanje sveta na osnovi delitve na superiorne in inferiorne vodi prostovoljce v prakse, skladne s tem prepričanjem. To pa omogoča ohranjanje relacij moči in strukturne neenakosti med prostovoljci in gostiteljskimi skupnostmi. Prostovoljci si

moč, ki jo držijo v rokah, dobesedno kupujejo s tem, da sami financirajo vse stroške potovanja in bivanja v DVR. VT ni le modna muha, je trend v porastu. Rojevajo se nova podjetja, nove NVO, nove turistične agencije, ki so prepoznale tržno nišo in v zameno za dobiček ponujajo potovanja, s katerimi si je mogoče kupiti izkušnje (znanje in veščine), dogodivščino (eksotične destinacije), nova prijateljstva (delanje ob boku z lokalnim prebivalstvom), mirno vest (s pomočjo revnim).

Vedno znova, skoraj v vsakem poglavju, se je pokazalo, da je v sektorju VT osrednjega pomena prostovoljec s svojimi potrebami, željami in odločitvami. To pomeni, da so prejemniki pomoči drugotnega pomena. Nadalje se je pokazalo, da so izidi VT za lokalno skupnost pogosto vprašljivi in da utegnejo nanjo učinkovati tudi negativno. Osnovna definicija prostovoljstva pravi, da mora imeti, če želimo govoriti o prostovoljstvu, prejemnik pomoči ali širša družba korist in da aktivnosti, od katerih ima koristi zgolj prostovoljec ali ki družbi škodujejo, ne moremo šteti v PD. Sklenemo lahko torej, da množica projektov VT, ki niso v skladu s to definicijo, »izgubi« vidik prostovoljstva in ostane zgolj še turizem.

Če so prostovoljci osrednji akterji VT in se vse dogajanje prilagaja njim, pomeni, da držijo v svojih rokah izjemno moč. Moč, ki se je ne zavedajo. Zato pa so se je toliko bolj zavedali ustanovni očetje organizacije Peace Corps, ki so dobro vedeli, kolikšen vpliv utegnejo imeti prostovoljci na takrat neuvrščene države – prostovoljci so predstavljali novo orožje v hladni vojni, njihov cilj je bil pridobiti države na stran kapitalizma in ZDA. Tudi Korten je prepoznal potencialno moč prostovoljcev, ko je pisal o bodoči četrti generaciji prostovoljskih organizacij v obliki ljudskih gibanj. Volonturizem je postal tako množičen pojav, da bi nemara res lahko prerasel v ljudsko gibanje, če bi prostovoljci imeli skupno vizijo. Ker večina prostovoljcev ne prepozna strukturnih neenakosti in ne premore poglobljene kritične refleksije, ki bi jim omogočala razumeti, da vsakodnevni vedenjski vzorci Severa vplivajo na državljane v DVR in njihovo revščino ter da aktivno državljanstvo zahteva tudi spreminjanje lastnega življenjskega sloga, hkrati pa jih k MPD ženejo sebični motivi, je skupna vizija le iluzija. Namesto da bi spreminjali sebe in svoje vzorce vedenja, skušajo spreminjati druge in njihove vzorce in kulture.

Kot ključni dejavnik v sektorju VT smo prepoznali množico predpostavk prostovoljcev, kot so: razvoj je mogoče »delati« na počitnicah, Sever je razvit in zatorej superioren, Jug je reven in zatorej inferioren, razvoj je samodejna posledica prisotnosti prostovoljcev, medkulturno razumevanje je naravni izid potovanja, stopanje v vloge strokovnjakov brez ustrezne izobrazbe je v DVR sprejemljivo in celo zaželeno ... Vse to potrjuje model napačnih predpostavk. To pomeni, da VT kot pristop k mednarodnemu razvojnemu sodelovanju ne daje rezultatov oz. je njegov prispevek k razvoju vprašljiv. S tem sklepom nam je uspelo potrditi zastavljeno hipotezo. Kot mehanizme ohranjanja neokolonialnih vzorcev znotraj VT pa lahko prepoznamo slabo pripravljenost prostovoljcev, premalo časa, ki ga preživijo pri projektih, nepoglobljeno poznavanje globalnih in lokalnih razmer, kulturno slepoto in slepoto za družbeno pravičnost, pomanjkanje vključevanja lokalnega prebivalstva v procese odločanja in vodenja ter ne nazadnje nepremostljive jezikovne prepreke.

Modela napačnih predpostavk ni težko prenesti na mednarodne prostovoljce, ki iz svoje države porekla prinašajo ideje in koncepte, ki jih skušajo aplicirati na DVR. Vendar so ti ideje in koncepti povsem drugačni in se močno razlikujejo od lokalnih navad, kulture in običajev. Pravzaprav s seboj prinašajo zahodno civilizacijo, ki temelji na zahodnem šolstvu, na kapitalizmu in potrošništvu. Civilizacijo, ki je bila zgrajena na več stoletij trajajočem izkoriščanju znatno podcenjenih naravnih in človeških virov iz današnjih DVR. Slednje pa seveda nimajo možnosti, da bi vzorec gospodarskega razvoja, ki nujno potrebuje tudi kategorijo izkoriščanih, razvile po kopitu nekdanjih kolonialnih gospodarjev, saj preprosto nimajo nikogar izkoriščati. Lahko bi torej rekli, da prostovoljci s seboj prinašajo zahodno miselnost (česar se ne zavedajo) z vsemi njenimi neponovljivimi zgodovinskimi paradoksi, pri tem pa so prepričani, da delajo dobro.

Volonturizem in njegove značilnosti so običajno oglaševani kot ena najboljših in najplemenitejših oblik turizma, vendar v sebi skrivajo zanimiva protislovja, nevaren potencial in številne pasti. Kljub temu da je večina prostovoljcev dobronamernih, ne razmišljajo in ne proučujejo kompleksnih razmer meddržavnih odnosov, izvora revščine v DVR, soodvisnosti dogodkov, ljudi ter držav in lokalnih razmer ne postavljajo v globalni kontekst. Pomanjkanje kritične refleksije prostovoljcev in domneva, da je »dobra volja najboljša« ter da za pomoč v DVR zadostuje že sama, ustvarjata plodna tla za neokolonialne odnose med prostovoljci in prejemniki pomoči ter za širjenje

neoliberalnih miselnih procesov in aktivnosti, ki pod krinko odprtih možnosti razvoja/trgov diktirajo uniformne družbene, politične in ekonomske paradigme.

Kljub določenim naštetim omejitvam, ki so prostovoljcem inherentne, so ti vendarle bolj žrtev sistema kot zlonamerni. Večina jih ima namreč dobre namene, vendar prepoznavanje nekaterih vzorcev in struktur presega njihove zmožnosti. Medtem ko je lahko kombinacija potovanja in PD transformativne narave predvsem za prostovoljce, kot tudi za gostiteljske skupnosti, bo moralo v pristopu in prioritetah VT priti do temeljne spremembe, preden bomo lahko dosegli novo obdobje solidarnosti in razvoja, ki bo množicam prinašal izboljšanje kakovosti življenja, ne pa zgolj iluzije o sreči, ki naj bi se skrivala v materialnih dobrinah.

Ali kot je povedala intervjuvana prostovoljka Edirise: »Ne moremo bistveno izboljšati razmer. Vendar jih tudi ne moremo bistveno poslabšati.«

7 LITERATURA

1. Ačko, Samo. 2011. *How long-term volunteers are bad for Edirisa*. Dostopno prek: <https://www.facebook.com/notes/edirisa/how-long-term-volunteers-are-bad-for-edirisa/131488483584344> (27. julij 2013).
2. Alkalaj, Mišo. 2005. Neoliberalizem in neokonzervativizem. Najmočnejši struji sodobnega sveta. *Mladina* (34). Dostopno prek: <http://www.mladina.si/96840/neoliberalizem-in-neokonzervativizem/> (5. marec 2014).
3. Baillie Smith, Matt in Nina Laurie. 2011. International volunteering and development: global citizenship and neoliberal professionalisation today. *Transactions of the Institute of British Geographers* 36 (4): 545–559.
4. Barbieri, Carla, Carla Almeida Santos in Yasuharu Katsube. 2012. Volunteer tourism: On-the-ground observations from Rwanda. *Tourism Management* 33 (3): 509–516.
5. Beard, Lynn. 2011. *The »host« perspective: voluntourism and development in urban communities in South Africa*. Magistrsko delo. London: King's College.
6. Beigbeder, Yves. 1991. *The Role and Status of International Humanitarian Volunteers and Organizations: The Right and Duty to Humanitarian Assistance*. London: Martinus Nijhoff Publishers.
7. Birdwell, Jonathan. 2011: *»This is the Big Society without borders...« Service International*. London: Demos. Dostopno prek: http://www.demos.co.uk/files/Service_International-web.pdf?1311850342 (9. februar 2012).
8. Borak, Bistra in Rene Suša. 2006. *Kako daleč nese prača pravične trgovine?* Diplomsko delo. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dela/Borak-Susa.PDF> (28. maj 2014).

9. Boyer, Katie. 2012. *2012 Official Volunteer Abroad Report*. Dostopno prek: <http://www.gooverseas.com/volunteer-abroad-report> (21. februar 2013).
10. Bučar, Maja. 2011. Mednarodno razvojno sodelovanje in slovenska diplomacija: primer Jugovzhodne Evrope. *Teorija in praksa* 48 (3): 734–750.
11. Butcher, Jacqueline. 2005. The impact of international service on host communities in Mexico. *Voluntary Action* 7 (2): 101–113.
12. Clemmons, David. 2008. A Media Guide to VolunTourism. *The VolunTourist* 4 (2). Dostopno prek: <http://www.voluntourism.org/news-feature242.htm> (8. november 2012).
13. --- 2007. *See the World, Make a Difference*. Dostopno prek: http://www.lifestyleandtravel.com/pdf/issues/41/458790101_134-36%20voluntourism.pdf (17. februar 2012).
14. Collin, Matt. 2009. *What is »poverty porn« and why does it matter for development?* Dostopno prek: <http://aidthoughts.org/?p=69> (17. maj 2013).
15. Cook, Nancy. 2012. »I'm here to help«: Development Workers, the Politics of Benevolence and Critical Literacy. V *Postcolonial Perspectives on Global Citizenship Education*, ur. Vanessa de Oliveira Andreotti in Lynn Mario T. M. de Souza, 124–139. New York: Routledge.
16. Curtis, Polly in David Batty. 2008. Mind the gap: why fewer students take a year out before university. *The Guardian*, 5. november. Dostopno prek: <http://www.guardian.co.uk/education/2008/nov/05/gap-year-students-cambridge-oxford> (12. november 2012).
17. Davis Smith, Justin. 2000. Volunteering and social development. *Voluntary Action* 3 (1): 9–23.

18. De Castella, Tom. 2011. *Would you do voluntary work on your honeymoon?*
Dostopno prek: <http://www.bbc.co.uk/news/magazine-12381477> (28. avgust 2013).
19. Devereux, Peter. 2008. International volunteering for development and sustainability: outdated paternalism or a radical response to globalisation? *Development in Practice* 18 (3): 357–370.
20. Ehrichs, Lisa. 2000. »Volunteering« in development: A post-modern view.
Dostopno prek http://www.worldvolunteerweb.org/fileadmin/docs/old/pdf/2002/LAO_volunteering_in_development.pdf (19. september 2007).
21. Fischer, Fritz. 1998. *Making them like us: Peace Corps volunteers in the 1960s*. Washington: Smithsonian Institution Press.
22. Fitzpatrick, Laura. 2007. Vacationing like Brangelina. *Time* 170 (6).
Dostopno prek: <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1647457,00.html> (7. november 2012).
23. Georgeou, Nichole in Susan Engel. 2011. The Impact of Neoliberalism and New Managerialism on Development Volunteering: An Australian Case Study. *Australian Journal of Political Science* 46 (2): 297–311.
24. Gilroy, Kevin. 2013. Intervju z avtorico. Ljubljana, 17. oktober.
25. Govers, Ellen. 2010. *Volunteer tourism: »Doing good?« A qualitative research into the impact of voluntary work in Tamale Children's Home and at Zion Primary School*. Magistrska naloga. Tilburg: Faculty of Social and Behavioural Sciences.
26. Guttentag, Daniel A. 2009. The possible negative impacts of volunteer tourism. *International Journal of Tourism Research* 11 (6): 537–551.

27. Hands Up Holidays. 2008. *Tailor made tours, tailor made volunteering, ethical holiday*. Dostopno prek: <http://www.handsupholidays.com/read/tailor-made-tours> (19. april 2013).
28. Harvey, David. 2012. *Kratka zgodovina neoliberalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis.
29. Hervik, Jorid Kåresen. 2008. *Volunteer-travel. A study of two commercial volunteer programmes in Northern Tanzania*. Magistrska naloga. Oslo: Department of Social Anthropology. Dostopno prek: <http://www.duo.uio.no/publ/sai/2008/76134/MASTEROPPGAVEx2008.pdf> (20. april 2012).
30. Humanitas. 2011. *Zakaj globalno učenje*. Dostopno prek: <http://www.humanitas.si/?subpageid=25> (24. avgust 2014).
31. Illich, Ivan. 1968. *To Hell with Good Intentions*. Dostopno prek: http://www.swaraj.org/illich_hell.htm (1. julj 2014).
32. Jones, Andrew. 2004. *Review of gap year provision*. Research Report No. 555. London: University of London, Department for Education and Skills.
33. Kaplja, Špela. 2006. *Pejmo drugače: priročnik za odgovorni turizem in prostovoljno delo*. Mengeš: ICO.
34. Kolarič, Zinka. 2003. Neprofitno-volonterske organizacije in njihov razvoj – od volontarizma k profesionalizmu. *Teorija in praksa* 40 (1): 37–56.
35. Korten, David C. 1990. *Getting to the 21st Century. Voluntary Action and the Global Agenda*. West Hartford (Connecticut): Kumarian Press.
36. Latouche, Serge. 2009. *Preživeti razvoj. Od dekolonizacije ekonomskega imaginarija do oblikovanja alternativne družbe*. Ljubljana: Založba /*cf.

37. Leigh, Robert. 2005. The evolving nature of international service through the United Nations Volunteers. *Voluntary Action* 7 (2): 27–33.
38. Lewis, Kate. 2010. *Volunteer tourism defies recession but is this positive news for the South?* Dostopno prek: <http://www.iied.org/volunteer-tourism-defies-recession-positive-news-for-south> (24. maj 2013).
39. Logar, Miha. 2011a. *Nora Afrika. Prostovoljske katastrofe*. Dostopno prek: <http://noraafrika.blog.siol.net/2011/10/27/prostovoljske-katastrofe/> (27. julij 2013).
40. --- 2011b. *Nora Afrika. Prostovoljske katastrofe*. Dostopno prek: <http://noraafrika.blog.siol.net/2011/12/28/prvovrstna-kmecka-avantura/> (24. avgust 2014).
41. --- 2011c. *Nora Afrika. Prostovoljske katastrofe*. Dostopno prek: <http://noraafrika.blog.siol.net/2011/09/19/usodna-noc/> (27. julij 2013).
42. --- 2013. Intervju z avtorico. E-pošta, 7. maj.
43. Lonely Planet. 2007. *Volunteer: A Traveller's Guide to Making a Difference Around the World*. London: Lonely Planet.
44. Loomba, Ania. 2009. *Kolonializem in neokolonializem*. Ljubljana: Orbis.
45. Lyons, Kevin, Stephen Wearing in Angela Benson. 2011. Introduction to the special issue on volunteer tourism. *Annals of Leisure Research* 12 (3–4): 269–271.
46. Mavko, Mitja. 2006. *Uradna razvojna pomoč in Slovenija*. Magistrsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
47. Mihelič, Blaž. 2010. *Obstoj in vpliv novih oblik kolonializma v državah v razvoju*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.

48. Mikuš Kos, Anica. 2001. Vloga neprofitnega sektorja v transformaciji države blaginje. Zapis z Devete mednarodne Konference o filantropiji Inštituta za politične študije – Univerza Johns Hopkins v Baltimoru (Rim, 10. do 16. julij 1997). V *3. slovenski kongres prostovoljstva: zbornik prispevkov*, ur. Tatjana Samec, 115–124. Ljubljana: Slovenska filantropija, združenje za promocijo prostovoljstva.

49. Nelson, Erika Denise. 2010. *A Community Perspective on Volunteer Tourism and Development in South Africa*. Dostopno prek: <https://etd.ohiolink.edu/> (25. april 2012).

50. OECD. 1972. *Official development assistance – definition and coverage*. Dostopno prek: http://www.oecd.org/document/4/0,3746,en_2649_34447_46181892_1_1_1_1,00.html (14. januar 2012).

51. --- 2011. *2011 Survey on Monitoring the Paris Declaration. Fourth High Level Forum on Aid Effectiveness*. Dostopno prek: http://www.oecd.org/document/19/0,3746,en_21571361_39494699_39503763_1_1_1_1,00.html (14. januar 2012).

52. OECD Insights. 2010. *Stop »AIDS orphan« tourism*. Dostopno prek: <http://oecdinsights.org/2010/11/08/stop-%E2%80%9Caids-orphan%E2%80%9D-tourism/> (9. januar 2012).

53. Page, Nanette in Cheryl E. Czuba. 1999. Empowerment: What is it? *Journal of Extension* 37 (5). Dostopno prek: <http://www.joe.org/joe/1999october/comm1.php> (9. julij 2013).

54. Palk, Susannah. 2010. *Why do so many women go on volunteer vacations?* Dostopno prek: <http://edition.cnn.com/2010/TRAVEL/06/02/more.women.in.voluntourism/> (5. avgust 2014).

55. Patel, Leila. 2003. Theoretical Perspectives on the Political Economy of Civic Service. V *Service Enquiry: Service in the 21st Century*, ur. Helene Perold, Susan Stroud in Michael Sherraden, 87–103. Prva izdaja. Johannesburg: Global Service Institute and Volunteer and Service Enquiry Southern Africa.
56. Peace Corps. 1999. *MS 208: United Nations Volunteers. Peace Corps Manual*. Dostopno prek: <http://files.peacecorps.gov/multimedia/pdf/policies/ms208.pdf> (7. junij 2013).
57. --- 2014. *Life is calling. How far will you go?* Dostopno prek: http://files.peacecorps.gov/multimedia/pdf/about/pc_facts.pdf (14. marec 2014).
58. --- 2011. *Peace Corps Milestones*. Dostopno prek: http://files.peacecorps.gov/multimedia/pdf/about/pc_milestone_factsheet.pdf (14. marec 2014).
59. Perpar, Jurij. 2011. *Postkolonialna študija – slovenski primer*. Magistrsko delo. Ljubljana: FDV.
60. Pikalo, Jernej. 2003. *Neoliberalna globalizacija in država*. Ljubljana: Založba Sophia.
61. Prostovoljka E. 2013. Intervju z avtorico. Ljubljana, 18. april.
62. Raymond, Eliza Marguerite in Michael C. Hall. 2008. The Development of Cross-Cultural (Mis)Understanding Through Volunteer Tourism. *Journal of Sustainable Tourism* 16 (5): 530–543.
63. Reset. 2008. *Urlaub mit Sinn*. Dostopno prek: <http://reset.to/handeln/urlaub-mit-sinn> (19. februar 2013).
64. Richter, Linda M. in Amy Norman. 2010. AIDS orphan tourism: A threat to young children in residential care. *Vulnerable Children and Youth Studies* 5 (3): 217–229.

65. Rieff, David. 2004. *Ležišče za noč: Humanitarnost v krizi*. Ljubljana: Krtina.
66. Roberts, Glyn. 1968. *Volunteers and Neo-colonialism: an inquiry into the role of foreign volunteers in the Third World*. Manchester: A. J. Wright & Sons.
67. Rochester, Colin. 2006. *Making sense of volunteering. A literature review*. London: Volunteering England.
68. Ronca, Debra. 2009. *How Voluntourism Works*. Dostopno prek: <http://adventure.howstuffworks.com/voluntourism.htm/printable> (2. september 2009).
69. Salamon, Lester M. in Helmut K. Anheiner. 1992. In Search of the Nonprofit Sector I: The Question of Definitions. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 3 (2): 125–151.
70. SCI International Archives. 2004. *Pierre Ceresole*. Dostopno prek: <http://www.archives.sciint.org/volunteers/ceresole-pierre.html> (15. september 2014).
71. --- 2008. *Pierre Ceresole and the first workcamps*. Dostopno prek: <http://www.archives.sciint.org/ceresole-first-workcamps> (15. september 2014).
72. Shadows of Africa Ltd. 2013. *Potovanje z namenom – 8 dni hitre Tanzanije*. Dostopno prek: http://www.shadowsof africa.com/sl/meaningful-travel-learn-help-grow?__store=sl&__from_store=en.
73. Shearing, Caroline. 2009. Jobless Britons opt to go overseas. *The Telegraph*, 24. januar. Dostopno prek: <http://www.telegraph.co.uk/travel/travelnews/4321689/Jobless-Britons-opt-to-volunteer-overseas.html> (7. december 2012).

74. Sherraden, Margaret S., Benjamin J. Lough in Amanda Moore McBride. 2008. Effects of International Volunteering and Service: Individual and Institutional Predictors. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 19 (4): 395–421.
75. Sherraden, Margaret S., John Stringham, Simona Costanzo Sow in Amanda Moore McBride. 2006. The Forms and Structure of International Voluntary Service. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 17 (2): 163–180.
76. Simpson, Kate. 2004a. *Broad Horizons? Geographies and Pedagogies of the Gap Year*. Doktorska disertacija. Newcastle: University of Newcastle upon Tyne. Dostopno prek: <http://www.ethicalvolunteering.org/downloads/final.PDF> (22. oktober 2011).
77. --- 2004b. »Doing development«: The gap year, volunteer-tourists and a popular practice of development. *Journal of International Development* 16 (5): 681–692.
78. --- 2005. Dropping out or signing up? The professionalisation of youth travel. *Antipode* 37 (3): 447–469.
79. --- 2007. *The ethical volunteering guide: Seven questions to help you pick an ethical international volunteering placement*. Dostopno prek: <http://www.ethicalvolunteering.org/downloads/ethicalvolunteering.pdf> (3. januar 2014).
80. Sin, Harnq Luh. 2009. Volunteer tourism – »Involve me and I will learn«? *Annals of Tourism Research* 36 (3): 480–501.
81. Singh, Shalini in Tej Vir Singh. 2004. Volunteer Tourism: New pilgrimages to the Himalayas. V *New horizons in tourism: Strange experiences and*

- stranger practices*, ur. Tej Vir Singh, 181–194. Wallingford: CABI Publishing.
82. Sloga Platforma. 2012. *Razvojni cilji tisočletja*. Dostopno prek: <http://www.milenijski-cilji.org/razvojni-cilji/47-izkoreniniti-skrajno-revscino.html> (3. december 2012).
 83. Slovenska filantropija. 2013. *Korporativno prostovoljstvo*. Dostopno prek: <http://www.prostovoljstvo.org/korporativno-prostovoljstvo> (11. julij 2013).
 84. Slovenska turistična organizacija. 2010. »Zelena pranje možganov« (*greenwashing*). Dostopno prek: http://www.slovenia.info/si/ps-zelene-definicije/%C2%BBZELENO-PRANJE-MO%C5%BDGANOV%C2%AB-%28Gree.htm?ps_zelene_definicije=2530&lng=1 (19. februar 2013).
 85. SSKJ. 2008. *Voluntarizem*. Dostopno prek: http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=voluntarizem&hs=1 (29. avgust 2014).
 86. Streitwieser, Bernhard in Gregory Light. 2010. *University Students and Conceptions of Global Citizenship: A Case Study*. Evanston: The Roberta Buffett Center for International and Comparative Studies Northwestern University.
 87. Telfer, David J. In Richard Sharpley. 2008. *Tourism and Development in the Developing World*. London: Routledge.
 88. Thomas, Alan. 2000. Meanings and Views of Development. V *Poverty and Development into the 21st Century*, ur. Tim Allen in Alan Thomas, 23–48. Oxford: The Open University.
 89. Tiessen, Rebecca. 2012. Motivations for Learn/Volunteer Abroad Programs: Research with Canadian Youth. *Journal of Global Citizenship & Equity Education* posebna izdaja 2 (1): 1–21.

90. --- in Barbara Heron. 2012. Volunteering in the developing world: the perceived impacts of Canadian youth. *Development in Practice* 22 (1): 44–56.
91. Tkalec, Tomislav. 2008. *Neoliberalna ideologija v delovanju Svetovne banke in Mednarodnega denarnega sklada*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.
92. Todaro, Michael P. 1977. *Economics for a Developing World. An introduction to principles, problems and policies for development*. London: Longman.
93. --- in Stephen C. Smith. 2009. *Economic Development*. Deseta izdaja. Boston: Pearson Addison Wesley.
94. Tomazos, Konstantinos. 2010. Volunteer tourism: An ambiguous marketing phenomenon. *Innovative Marketing* 6 (4): 42–47.
95. --- in Richard Butler. 2010. The volunteer as »hero«. *Current Issues in Tourism* 13 (4). Dostopno prek: http://strathprints.strath.ac.uk/16611/1/The_Volunteer_as_Hero_Current_Issues_In_Tourism_2_.pdf (26. april 2012).
96. --- 2012. Volunteer tourists in the field: A question of balance? *Tourism Management* 33 (1): 177–187.
97. Tomazos, Konstantinos in William Cooper. 2011. *Volunteer Tourism: At the Crossroads of Commercialization and Service?* Dostopno prek: https://pure.strath.ac.uk/portal/files/5508183/Author_Final_Copy_Current_Issues_2011_Paper_1_.pdf (13. februar 2013).
98. TRAM. 2008. *Volunteer Tourism: A Global Analysis*. Dostopno prek: http://www.atlas-webshop.org/epages/61492534.sf/en_GB/?ObjectPath=/Shops/61492534/Products/ATL_00073 (24. junij 2012).

99. Ujčič, Jana. 2012. Intervju z Natašo Fras, preseljenko v Tanzanijo. *Monitor*. Maribor, 31. maj.
100. UNDP. 2001. *Human Development Report 2001. Making new technologies work for human development*. United Nations Development Programme: New York. Dostopno prek: <http://hdr.undp.org/en/media/completenew1.pdf> (6. januar 2012).
101. --- 2010. *Human Development Report 2010. The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development*. United Nations Development Programme: New York. Dostopno prek: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2010_EN_Complete_reprint.pdf (1. december 2012).
102. --- 2011. *Human Development Report 2011. Sustainability and Equity: A Better Future for All*. United Nations Development Programme: New York. Dostopno prek: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_EN_Complete.pdf (6. januar 2012).
103. UNGA. 2001. *Support for volunteering. Report of the UN Secretary-General, A/56/288*.
104. UNV. 2001. *On Volunteering and Social Development*. Bonn: United Nations Volunteers.
105. --- 2002. *Volunteerism and capacity development: Research report*. Bonn: United Nations Volunteers.
106. --- 2011. *State of the World's Volunteerism Report 2011. Universal Values for Global Well-being*. Dostopno prek: http://www.unv.org/fileadmin/docdb/pdf/2011/SWVR/English/SWVR2011_full.pdf (5. marec 2012).
107. Urlaube.de. 2012. *Volunteering – freiwillig engagiert im Urlaub. Urlaub mal ganz anders*. Dostopno prek: <http://www.urlaube.de/volunteering-freiwillig-engagiert-im-urlaub.html> (19. februar 2013).

108. Van Engen, Jo Ann. 2000. *Short term missions: Are they worth the cost?*
Dostopno prek: <http://www.bc.edu/content/dam/files/centers/boisi/pdf/s091/VanEngenShortTermMissionsarticle.pdf> (13. november 2012).
109. Vodopivec, Barbara. 2012. Challenging global citizenship through interculturality: Crossing borders and practicing solidarity. *Critical Literacy: Theories and Practices* 6 (1): 58–63.
110. --- in Rivke Jaffe. 2011. Save the World in a Week: Volunteer Tourism, Development and Difference. *European Journal of Development Research* (23). Dostopno prek: <http://www.humanitas.si/?subpageid=257> (1. avgust 2013).
111. Wearing, Stephen. 2001. *Volunteer tourism: experiences that make a difference*. Wallingford: CABI Publishing.
112. Womack, Sarah. 2007. Gap-year students »wasting time on projects«. *The Telegraph*, 14 avgust. Dostopno prek: <http://www.telegraph.co.uk/travel/travelnews/4321689/Jobless-Britons-opt-to-volunteer-overseas.html> (7. december 2012).
113. Young, Robert J. C. 2003. *Postcolonialism: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
114. Zavod Global. 2012. *Arhiv projekti: Prostovoljstvo na trdnih temeljih*. Dostopno prek: <http://www.zavodglobal.org/projekti/arhiv-projekti/169-prostovoljstvo-na-trdnih-temeljih> (27. maj 2013).
115. Zavod Voluntariat. 2012. *Izobraževanja in usposabljanja*. Dostopno prek: <http://www.zavod-voluntariat.si/ostali-programi/izobrazevanja-in-usposabljanja/> (15. julij 2014).

116. Zemach-Bersin, Talya. 2007. Global Citizenship and Study Abroad: It's All about U.S. *Critical Literacy: Theories and Practices* 1 (2): 16–28.
117. --- 2008. *American Students Abroad Can't Be »Global Citizens«*. Dostopno prek: <http://www.yale.edu/yalecollege/international/predeparture/pdf/GlobalCitizens.pdf> (9. oktober 2013).
118. Zimani, Max Shonhiwa. 2013. Intervju z avtorico. Ljubljana, 29. maj.